

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YEDİTEPE

CÜNEYT KANAT - MUSTAFA ALİCAN

TİMUR

YILDIZLARIN BAHTINA HÜKMEDEN

Son Cihangir

3.
Baskı

TİMUR
Yıldızların Bahtına
Hükmeden Son Cihangir

Cüneyt Kanat
Mustafa Alican

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-2070-43-7
Yeditepe Yayınevi: 372
İnceleme-Araştırma: 299

1. Baskı: Nisan 2018
3. Baskı: Ağustos 2019

Editör
Sahure Ergüzel

Sayfa Düzeni
Çelebi Şenel

Kapak Tasarımı
Hatice Dursun

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

TİMUR

YILDIZLARIN BAHTINA
HÜKMEDEN SON CİHANGİR

CÜNEYT KANAT
MUSTAFA ALİCAN

PROF. DR. CÜNEYT KANAT

İzmir/Bayındır doğumludur. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (1986). 1990 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde asistan olarak görev yapmaya başladı. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda "Memluk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)" başlıklı teziyle doktor oldu (1996). Daha sonra Doçent (2002) ve Profesör (2009) unvanlarını aldı. Halen Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaya devam etmektedir. Kanat'ın "Bir Haçlının Hatıraları" başlıklı haçlı kaynağı çevirisi ile, "Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza" (2010), "Tarihin Medya ile İmtihanı" (2012) ve "Sorularla Haçlı Seferleri" (Devrim Burçak ile birlikte, 2013) adlı eserleri vardır.

DOÇ. DR. MUSTAFA ALİCAN

Trabzon'un Köprübaşı ilçesinde doğdu. 2007 yılında Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2012'de aynı üniversitenin sosyal bilimler enstitüsüne sunduğu Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan) başlıklı teziyle ortaçağ tarihi doktoru oldu. 2013 yılında Yrd. Doç. Dr. kadrosuna atandı, 2016'da Doç. Dr. unvanını aldı. 2012-2018 yılları arasında Adıyaman Üniversitesi'nde çalıştı. Çeşitli gazete, dergi ve internet sitelerinde makale, çeviri, eleştiri ve yorum yazıları yayınlandı. Akademik bir yayın olan Tarih Okulu Dergisi'nin genel yayın yönetmenliğini de yürütmekte olan yazar, Muş Alparslan Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Aynı zamanda aynı üniversite bünyesinde faaliyet gösteren Selçuklu ve Malazgirt Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (SEMAM) de müdürlüğünü yürütüyor. Alican'ın:

Selçukluları Yeniden Keşfetmek, Büyük Selçuklular, (Mehmet Ersan ile birlikte, 2012), *Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı, Türkiye Selçukluları*, (Mehmet Ersan ile birlikte, 2013), *Türklerin Kayıp Yüzyılı, Beylikler Devri Türkiye Tarihi* (2014), (Mehmet Ersan ile birlikte, 2016), *Tarihin Kara Yazısı Moğollar* (2016), *Kayıp İslam Tarihi*, Firas Alkhatteb, (İngilizceden Türkçeye tercüme, 2016), *Kıyametin İlk Günü, Malazgirt 1071* (2017) ve *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular İbnü'l-Verdî*, (Arapçadan Türkçeye tercüme, 2017) adlı eserleri vardır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 9

GİRİŞ / 13

I. BOZKIRIN ÇIĞLIĞI / 21

II. KARINCANIN DAĞ AŞTIĞI / 35

III. ÇAĞATAY HANI'NA TAHT VEREN EMİR / 51

IV. GÜNEŞ ÜLKESİ / 71

V. İRAN / 85

VI. TOKTAMIŞ / 101

VII. BEŞ YILLIK SEFER / 115

VIII. GERİYE ÇEKİLEN YAY / 127

IX. SURIYE / 139

X. ANKARA SAVAŞI / 153

XI. SON PERDE / 169

SONUÇ / 179

KAYNAKÇA / 185

DİZİN / 193

Akademik yolculuğumuzda kendisinden
çok şey öğrendiğimiz ve halen öğrenmeye
devam ettiğimiz değerli hocamız

Prof. Dr. İsmail AKA Beyefendi'ye...

ÖNSÖZ

Son yıllarda ülkemizde gözle görülür bir yükseliş grafiği ya-
skalayan tarihe dönük merak, doğal olarak tarihimizin birçok
meselesinin gündeme gelmesine, tartışılmasına, değerlendiril-
mesine ve anlaşılmaya çalışılmasına yönelik yaygın bir gayreti
de beraberinde getirdi. Tarih konulu televizyon programları, dizi
ve filmler yüksek reyting oranları yakalamaya, kitap ve dergi
gibi basılı yayınlar ise daha önce hiç olmadığı kadar yüksek
tirajlara erişmeye başladı. Kuşkusuz Türkiye'nin ve üzerinde
yaşadığımız Ortadoğu coğrafyasının içerisinde bulunduğu ta-
rihsel koşullarla yakından ilişkili olan bu durum, vakti gelince
sosyologlar tarafından incelenecek ve tarihe ilişkin mevcut il-
ginin en geniş anlamıyla hangi temellere istinat ettiği üzerine
analizler yapılacaktır. Meselenin bu yönü elinizdeki çalışma-
nın konusu olmamakla birlikte, söz konusu ilginin tetiklediği
eser üretimi ile bu kitap arasında bir bağ olduğunu da belirt-
mek gerekir. Bir başka ifadeyle, son yıllarda hızlı bir yükseliş
ivmesi sergileyen tarih ilgisinin doğurduğu tarih ihtiyacı ve
bu ihtiyacı karşılamak üzere kaleme alınan ve her kesimden
okur tarafından istahla okunan yüzlerce, binlerce çalışmanın
doğal olarak sorulmasını zorunlu kıldığı “üretilen bunca tarih-
sel verinin ne kadar sağlıklı olduğu” şeklindeki bir soru vardır
ortada ve bu soruya cevap vermesi gerekenler doğaldır ki ta-
rihçilerdir. Gerek ideolojik tabanlı ve objektif olmaktan uzak,

gerekse en temel tarihî kaynaklar dahi göz önüne alınmadan farklı kaygılarla kaleme alınmış kalitesiz metinler tarihi inşa iddiasıyla tahrif etmekte, özellikle medyanın da araç olarak kullanılmasıyla tarihle ilişkili hastalıklı düşüncelerin ortalığa saçılmasına sebebiyet vermektedirler. Bu olumsuz duruma nihaî kertede mani olabilmenin mümkün olmadığı açıktır, fakat piyasayı ve zihinleri kuşatmış olan sorunlu anlatılara karşılık panzehir niteliğinde yeni anlatıların dolaşıma sokulması gerekir. Tarihimize yön veren önemli isimlerden birine, Emir Timur’a dair bu kitabın kaleme alınma nedeni kısaca bu şekilde tarif edilebilir.

Tarih ile alakalı tartışmalarda olaylardan çok tarihsel figürler öne çıktığı için biyografi türü metinler ziyadesiyle rağbet görmekte, birçok kimse zaman zaman kötü niyetlerle, zaman zaman da ideolojik bir adanmışlıktan beslenen “iyi niyetle” söylemek istediklerini bu figürlere söyletmekte, onlar üzerinden bir meşruiyet alanı devşirmeye çalışmaktadır. Emir Timur da bu durumun istisnası değildir. Dolaşımda bulunan tarih söylemlerine şöyle genel bir perspektifle bakıldığında, Timur ile alakalı genellikle birbirleri ile tenakuz halinde olan birçok anlatının deveran ettiği görülmekte, sanki birden fazla Timur varmış gibi farklı düşüncelere istinat eden kimseler tarafından farklı Timur portreleri çizilmektedir. Dolayısıyla tarihî figürler hakkında, bizim örneğimiz özelinde ise Timur hakkında kaynakların sunduğu bilgileri temel alan, hem o dönemde hem de daha sonrasına dair sağlıklı bir analiz çerçevesi kurulabilmesi adına referans nitelikli sahih anlatıların inşa edilmesi gerektiği açıktır. Nitekim çalışmamızın temel amacının da bu olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan metnin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için yazım tekniği olarak, “popüler” şeklinde tanımlanabilecek bir anlatı hattını esas alan ve dipnotlardan müstağni bir yöntemin benimsenmeye çalışıldığını da not etmeliyiz.

Bir Timur biyografisi olan bu çalışma, büyük emirin hayatının genel bir perspektif ile ve fazla ayrıntıya girilmeden resmedildiği bir metindir. Hedef kitlesi yalnızca tarih öğrencileri ya da tarih okurları değil, okuma eylemini hayatının bir yerine raptedebilmeyi başarmış olan herkestir. Keyifle ve ilgiyle okunacağına inandığımız çalışmada çağdaş kaynaklarda yer bulan kayıtlar esas alınmış, kitabın damaklarda edebi çeşni bırakan, fakat aynı zamanda sahih tarihi aksettiren ve onun dışına çıkmayan bir eser olması arzu edilmiştir. Metin içerisinde dipnotlara başvurulmamakla birlikte, Emir Timur’a dair daha detaylı bilgi edinmek isteyenler için eserin sonuna bizim de başvurduğumuz zengin bir kaynakça eklenmiştir. Yazarlar, kitabın okurda yeni okumalara kapı açan, dönemin tarihine karşı, karşı konulmaz bir merak duygusu uyandıran ve okurunu yeni keşif alanlarına sürükleyen bir başlangıç metni olabilmesini ummaktadırlar.

Son olarak teşekkür: Kitabın yazılış sürecinde, Timur ve Timurlular tarihi denildiğinde yalnızca Türkiye’de değil, dünyada da akla gelen ilk isimler arasında yer alan ve ülkemizdeki Timurlu tarihçiliğinin banisi olarak kabul edilen, aynı zamanda bu kitabın yazarlarının da hocası olan Prof. Dr. İsmail Aka eserin ilk halini okuyarak yaptığı uyarılarla kitabın bu hale gelmesini sağladı. Yine kıymetli dostlar Prof. Dr. Erhan Afyoncu ile İsmail Alpaslan İlkurşun’un güçlü teşvik ve katkıları oldu. Ayrıca kitabın yayına hazırlanması aşamasında editörümüz Sahure Ergüzel hanımefendi büyük fedakarlıklar gösterdi. Kendilerine gönülden teşekkür etmek bizim için zevkli ve bir o kadar da onurlu bir vazifedir.

Çalışmamızın faydalı olmasını dileriz.

20 Mart 2018

GİRİŞ

Tarihin nasıl işlediğine ilişkin kadim sorunun henüz cevaplanabilmiş olduğu söylenemez. Bu tür bir sorunun cevaplanabileceğine dair bir işaretten de bahsedemeyiz. Felsefi bir çaba olarak düşünce tarihinde her vakit mevcut olduğu görülen bazı girişimler ve alışlageldiği gibi, “tarih yüzyılı” olarak nitelendirilen 19. yüzyılda ve sonrasında üretilen tarih felsefelerinin bu soruya cevap bulma girişimleri olarak ele alınmaları mümkünse de, bütün bu çabalar, aynı zamanda örneğin fizik gibi pozitif temellere dayanan bir tarih biliminin imkân dâhilinde olmadığını da açık şekilde ortaya koymuştur. Tarih içerisinde her dönem aynı işleyiş formuna sahip bulunan ve her şart ve koşulda aynı sonuçların belirmesine neden olan bir ilkeler manzumesi yoktur. Tarihte yasa aramak beyhude bir gayrettir ve böyle bir ilişkiler ağını tespit etmeyi amaçlayan çabalar bireysel yaklaşımlar olarak kalmaya mahkûmdurlar. Öte yandan tarih bir süreç olarak ele alındığında, bu süreç içerisinde belirli açılardan benzer olan birtakım hadiselerin mevcut olduğu da inkâr edilemez. Savaş ve barış durumları, siyasî ve ekonomik krizler, doğal afetler, iktidar kavgaları ve benzeri olgular, en azından kavramsal düzeyde ortak bir tarif girişimine konu olabilirler. Yalnızca bir kıyas ve anlama aygıtı, şematik bir anlamlandırma aracı olarak kullanıldığı, bir başka ifadeyle pozitif bir ilke arayışına dönüştürülmediği

sürece bunda bir mahsur yoktur. Hatta bu tür bir yönelimin, her tarihî hadisenin özgün yapısını ve nevi şahsına münhasır olan kendiliğini daha iyi kavrayarak onu kendi zeminine yerleştirmeye hizmet eden bir çerçeve olduğu da söylenebilir.

Ortak bir kavrayış formu içerisinde ve benzer örnekler ile mukayese edilerek belirli bir anlamlandırma pratiğine tâbi tutulabilecek tarihî hadiselerin başında, “kriz” kavramı ile tarif edilebilecek durumlar gelir. Sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ya da dinsel bakımdan kriz kavramı çerçevesinde ele alınabilecek olan durumlar, neşet ettikleri toplumlarda belirli türden tavırlara, tepkilere ve yönelimlere neden olurlar. Krizin yarattığı tahribata göre farklı nitelikler arz eden söz konusu tavır, tepki ve yönelimler, tarihin işleyişi açısından motor işlevi görecek yeni geçiş alanlarına zemin hazırlarlar. Bu geçiş alanları, krizin çözümüne dönük imkânların ortaya çıkabileceği bir yatak işlevi görürler ve böylece tarihin gidişatını hareketlendiren, ona yeni bir yön veren ve mevcut kriz durumunun sona ermesini temin eden birtakım sıçrayışlar zuhur eder. Kuşkusuz beklenen, arzulanan bir durumdur bu. Şu ya da bu şekilde krizin etkileri ve zararlarından muzdarip olan toplumlar sözü edilen sıçrayışlara uyum sağlamakta herhangi bir zorluk çekmezler. Bir vakittir durağanlığa mahkûm olmuş olan tarihin çarkları yeniden ve genellikle de büyük bir gürültüyle ezip geçerek, vurup biçerek, kırıp dökerek, ardında tabir yerindeyse moloz yığınları bırakarak çalışmaya başlarlar. Tarih yeni bir seher vaktine uyanır. İhtilaller olur, şehirler yerle bir edilir, katliamlar birbirini takip eder, devletler yıkılıp devletler kurulur, dinler, dünya görüşleri ve ideolojiler ortaya çıkar. Feleğin tokmağı karizmatik liderler ve komutanların, kendilerine mucize ve kerametler atfedilen dinî figürlerin, krizi bir çırpıda çözerek yeni bir dünya kuracağına yürekten iman edilen kahramanların eline geçer. Tarihin en büyük siyasî ve

askerî liderleri arasında kabul edilen Emir Timur'un tarihsel kişiliğini de bu çerçevede içerisinde değerlendirmek gerekir.

Her şeyden önce ifade edilmelidir ki, Timur bir bekleyişe karşılık gelmekteydi. Onun tarih sahnesine çıktığı 14. yüzyıl, özellikle İslâm dünyası açısından bakıldığında, siyasî açıdan parçalanmanın doruk noktasına ulaştığı bir dönemdi. Yaklaşık bir buçuk asır önce Müslüman âlemini hallaç pamuğu gibi atmış olan Moğol istilasının olumsuz etkileri henüz tam manasıyla atlatılabilmiş değildi. Cengiz Han'ın torunu Hülâgü'nün kurmuş olduğu İlhanlılar devleti İran'da bir istikrar adacığı oluşturarak kısa süre içerisinde İslâm dünyasının bir parçası haline gelmişse de uzun ömürlü olmamış, yüzyılın ortasına dahi ulaşmadan sahneden çekilivermişti. Cengiz Han'ın olağanüstü yetenekleri ile inşa ettiği Pax Mongolica yeni bir medeniyete doğru ilerleme kaydedememiş, kuşkusuz konar-göçer tabanlı siyasî geleneklerin merkezîyetçi forma sahip olmamasının da etkisiyle kısa süre içerisinde ufalanıp gitmişti. Karadeniz'in kuzeyinden Harezm'e uzanan geniş coğrafyada hüküm süren Cuci ulusunun temsilcisi halindeki Altınorda devleti iç mücadeleler sonucu bölünmüş, Cengiz Han'ın siyasî birlik idealinden çok uzaklara savrulmuştu. Hâkimiyet sahası Horasan ve Mâverâünnehir bölgeleri olan Çağatay Hanlığı'nda da durum pek farklı değildi. Bölge birbirleri ile mücadele edip güç gösterisinde bulunmaktan ve hâkimiyetlerini aynı coğrafyada birlikte yaşadıkları soydaşlarına kabul ettirmekten başka bir amaçları olmayan haris boy ve kabileler arasında adeta bin parçaya bölünmüştü. Çağatay hanedanına mensup hanlar çeşitli emirlerin himâyesi altında varlıklarını devam ettiriyorlar ise de, işin aslı herhangi bir güce sahip değillerdi ve emirlerin siyasî çıkarlarını meşrulaştırmanın dışında bir işlevleri bulunmuyordu. Orta Asya korkunç bir çöküş ve çözülmenin pençesinde kıvranmaktaydı. Ekonomik gelişme diye bir şeyden söz edilmesine imkân yoktu, yağma-talan faaliyetleri gündelik

uğraşlar arasına girmiş ve eşkıyalık almış başını yürümüşü. Bölgenin her tarafına yayılan asayiş sorununun etkisiyle ticaret yolları güvenliğini yitirmiş, ziraî etkinlikler dibe vurmuştu. Siyasî parçalanmışlığa toplumsal sorunlar da eşlik ediyordu ve yaşam alanları bütünüyle krize bulanmıştı. Böyle zamanlarda hep olduğu gibi, her kesimde doğal olarak bir kurtarıcı lider beklentisi vardı ve her kabile bu liderin kendi içinden çıkmasını umuyordu.

Öte yandan İslâm dünyasının merkezî coğrafyasında ve batı kısmında da manzara aynı denilebilecek bir görüntü arz ediyordu. Hülâgü'nün 1258 yılında Abbâsîlerin şahsında yerle yeksan ettiği İslâmî hilafet rejimi kendisini rehabilite edememiş, Memlûk hükümdarlarının himayesi altında Mısır'da yeniden ihya edilmeye çalışılan halifelik kurumu siyasî meşruiyet aracı olmak dışında bir kimlik edinmeyi başaramamıştı. Sela-haddîn Eyyûbî'nin önemli ölçüde kırdığı Haçlı gücü Memlûkler döneminde bütünüyle elimine edilmişse de, Moğol ilerleyişini de Suriye'de durdurmayı başaran bu yeni İslâm ve Türk devleti Müslümanların tamamını tek bir bayrak altında toplayabilme gücüne sahip değildi. Dönemin temel siyasal biçimlenişi olan mutlak bir hanedana değil de karizmatik memlûk liderlerine dayanan idarî yapısı güçlü bir merkeziyetçi yapının inşa edilmesine izin vermiyordu. Devletin hâkimiyet sahası tarihî el-Cezîre bölgesinin batı ve kuzey uçlarına dek uzanabilmişse de Memlûk sultanlarının bütün bu bölgenin tamamı üzerinde etkin bir hükümlanlık sürdürebildiklerini söylemek mümkün değildi. Yine 1243'teki Köse dağ bozgunundan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin hızlı bir çöküş ve dağılma sürecine girmesiyle Anadolu'daki siyasî bütünlük tamamen yok olmuştu. Yarımadanın en doğusundan batısına kadar dört bir tarafı konar-göçer Türkmen liderlerinin kontrolüne geçmiş, tarihçilerin "beylikler" adını verdiği bir tür "tavâif-i mülûk" manzarası oluşmuştu. Balkanlara geçip yeni bir ileri harekâtın

öncülüğünü yapan Osmanoğulları, iç Anadolu’da görece kuvvetli bir yapıyı temsil eden Karamanoğulları ve Kadı Burhâneddîn gibi gelecek vadeden yeni siyasî kıpırdanmalar da yok değildi, fakat bunların İslâm coğrafyasında bir birlik inşa edebilmeleri en azından o dönemler için kolay görünmüyordu. Öte yandan zaten adı geçen beyliklerin ve diğerlerinin öncelikli uğraşı temelde varolma mücadelesine istinat ediyordu. Aşağı yukarı birbirlerine denk kuvvetlere sahip bulunan beyliklerin içinden birinin sıyrılabilmesi için uzun yılların geçmesi gerekiyordu ve geçen her yeni gün ise bütün Anadolu sathına yayılmış durumdaki siyasî karmaşanın daha fazla derinleşmesinden başka bir anlama gelmiyordu.

İslâm dünyasının içerisinde bulunduğu ve kısaca özetlemeye gayret ettiğimiz bu siyasî istikrarsızlık manzarası, İbn Haldûn’un kavramsal şemasını ödünç almak suretiyle bir analogi kuracak olursak, siyasî ömrünü tamamlayarak çöküşün arifesinde bekleyen hazarî bir kültürün sefaletini andırıyordu. Böyle bir siyasî kültürün kendi bünyesinden çıkarılabileceği bir kurtarıcı ile selamete çıkabilme ihtimali, sosyolojik bakımdan “ötekisi” olabilecek bedevî bir kültürün işlevsellik kazandıracağı başka bir selamete çıkma ihtimalinden çok daha düşüktü. İbn Haldûn bunun salt “yeni bir ihtimal” değil, aynı zamanda tarihin doğal işleyişi olduğunu ve hiçbir şart ve koşulda da kendisinden kaçılamayacağını düşünürdü. Nitekim tarihî süreçte coğrafyamızın geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümlere bakıldığında, özellikle siyasî ve sosyal krizleri takip eden büyük fetih hamlelerinin genellikle “geriden gelen” ve önünde bulduklarını “kendisine katıp” ilerleyen dinamik (bedevî/konar-göçer) topluluklar tarafından gerçekleştirildiği gözden kaçmaz. Meseleye bu açıdan temas edildiğinde, Emir Timur’un şahsında somutlaşan yeni dönemin, tarif etmiş olduğumuz siyasî kriz ve istikrarsızlık ortamı tarafından hazırlanan ve tabir yerindeyse davet edilen bir olguya karşılık

geldiğini belirtebiliriz. Bu çerçevede, Emir Timur tarafından “tarihin tıkanmış kanallarının açıldığı” ve sonrasında oluşan yeni dinamikler ile birlikte tarihin akışının yeni bir yöne doğru evrildiği de söylenebilir. Dolayısıyla Timur’un temel anlamda tarihsel koşullar tarafından üretilen “müceddit” (yenileyici) bir lider figürü ve elbette, Hegel’in sistematize ettiği “tarihin ruhu” tarafından “kendisini gerçekleştirmek” üzere tercih ettiği bir tarih aktörü olduğu da eklenebilir.

14. yüzyılın ikinci yarısında tarih sahnesine çıkan Timur’un en önemli ve en azından o dönemde pek fazla liderde bulunmayan özelliği toparlayıcılığıydı. O ilk olarak Çağatay ulusu içerisindeki parçalanmışlığın üstesinden gelmeye, bu doğrultuda hanlığın artık iyice ayaklar altına alınmış olan mirası üzerinde debelenmekten, birbirlerini yemekten başka bir işle meşgul olmayan aşiretleri bir araya getirmeye, onlardan homojen sayılabilecek bir topluluk teşekkül ettirmeye çalışmıştı. Birbirleri ile kanlı bıçaklı olan aşiretleri bir araya getirip aynı istikamete sevk etmek hiç de kolay olmasa da, Timur bunu başarak onlardan ortak bir hedefe angaje olmuş güçlü bir topluluk meydana getirmişti. Emir Timur’un en büyük başarısı budur. Bedevî (konar-göçer) dinamizmini yeniden organize edip yekpâre bir mücadele aygıtına dönüştürmek olarak da değerlendirilebilecek olan bu başarı, Cengiz Han’ın ayak izlerini takip ederek cihanı fethetmeye niyetlenen son bozkır fatihinin doğuşunu müjdeleyen ilk adımdı. Devamı geldi. Evvela Horasan ve Mâverâünnehir’de birliği tesis eden ve asabiye dışında bir ortaklık tanımaz hale gelmiş aşiretlere yeni bir ideal, dolayısıyla kendi küçük davalarını bir kenara bırakarak peşinden koşacakları bir “kızıl elma” armağan eden Timur, yarım asra yaklaşan hükümdarlık döneminin tamamını at üzerinde, kendisine candan bağlı ordusuyla birlikte çıktığı aralıksız seferler ve elde ettiği fetih ve zaferlerle geçirdi. İnsanın kendisini bütünüyle adama cesaretini gösterebildiği bir

hedefe ulaşmasından daha doğal bir şey yoktur, doğal olarak Emir Timur da sergilediği adanmışlığın meyvesini toplamakta gecikmedi. Türkistan'dan Hindistan'a, Harezm bölgesinden Güney İran havalisine, Kafkasya'dan Suriye'ye ve Âzerbaycan'dan Anadolu'nun Batı uçlarına kadar ayak basmadık yer bırakmadı. Onlarca hükümdara boyun eğdirdi, yüzlerce şehri zaman zaman zor kullanarak zaman zaman da barışçıl yollarla teslim almak suretiyle ele geçirdi. Yüz binlerce insanın ölümüne, pek çok mamur şehrin harabe haline getirilmesine ve fakat aynı zamanda, daha sonra "Timurlu Rönesansı" olarak tarif edilecek olan yeni bir kültür ve medeniyet hamlesinin temellerinin atılmasına da zemin hazırladı.

Timur'un tarihin gördüğü en büyük cihangir hükümdarlar arasında yer aldığına şüphe yoktur. Otuza yakın devlet ve hükümdara diz çöktürmüş, İslâm âleminin neredeyse tamamına hâkim olmuş ve bir dönem duyulduğunda büyük bir korkuya neden olan adını tarihin çelikten sütunlarına silinmez harflerle yazdırmıştı. Fakat kendisiyle benzer niteliklere sahip olup fethe, hâkim olmaya, ele geçirmeye, zapt etmeye ve tahakküm inşa etmeye odaklanan diğer cihangir hükümdarlarda olduğu gibi, oluşturduğu idari mekanizma sistematik bir yapı arz etmiyordu. Merkezinde kendisinin bulunduğu devasa bir mekanik aygıt olarak devleti, kişisel varlığına hayatî (bir yanıyla ölümcül) bağlarla bağlıydı. Kısa sayılabilecek bir süre içerisinde meydana getirdiği muazzam büyüklükteki devletin oluşumundaki konumu o hayattayken birleştirici bir unsur olsa da, daha sonrası için aynı şey söylenemezdi. Nitekim güçlü bir mıknatıs tarafından merkeze doğru çekilen daha küçük ve zayıf mıknatısları andıran ardılları, emirleri, komutan ve tâbileri, onun ölümü ile birlikte konumlandıkları zemini yitirecek önce bir boşluğa düşecek, daha sonra Timur'dan beslenen çekim güçlerinin azalmasıyla başka yönlerde savrulacaklardı.

Siyasî ve askerî bir deha olduğu konusunda kimsenin kuşku duymadığı Timur'un kısa sürede elde ettiği büyük başarılar sırasında sergilediği, “vahşet” tarifi içinde değerdendirilecek tutum ve tavırları üzerine spekülasyonlarda bulunmak bu kitabın konusu değildir. Onun haklı olup olmadığı, zalimliği, şiddete olan eğilimi ya da seferleri sırasında acımasızca ya da vahşî dürtüler ile hareket edip etmediği gibi konularda analizlere girişmek, en azından bizim ortaya koyma gayreti içerisinde olduğumuz bu çalışmanın bağlamı içerisinde bir psikolojizmden öteye geçmez ve genel bir Timur biyografisi telif etme amacımıza uygun düşmez. Ancak bütün bunlar başka bir çalışmamızın konusu olabilir. Dolayısıyla bu noktada, her tarihî hadisenin kendi koşulları içerisinde ele alınıp anlaşılması, nasıl bir çerçeveye sahip olursa olsun, tarihî hadiselerin hukukî davalara dönüştürölüp yargıç edasıyla suç ve ceza retoriği içerisinde değerdendirilmemesi gerektiği yönünde bir düşünme biçimine sahip olduğumuzu belirtmekle yetinmiş olalım. Öte yandan tarihî figürlerin bütün edimlerinin araştırma konusu olduğunu, her yönüyle ele alınıp belirli bir bütünsellik içerisinde okunması gerektiğini, aksi halde “eksik” anlatıların oluşmasına neden olunacağını da not edelim.

I.

BOZKIRIN ÇIĞLIĞI

Takvimler 1336 yılını gösteriyordu. Nisan ayının ilk günleri idi. Mâverâünnehir'in en verimli düzlüklerinden biri olup Zerefşan nehrinin coşkun sularıyla hayat bulan Kaşka Derya ovasına bahar gelmişti. Ufukların ardından yüzünü gösteren güzel sabah güneşi geceden yeni yeni renklenmiş çimenlerin üzerini kaplayan çiği buharlaştırmış, saatler önce başlayan günün tatlı koşuşturmacasına kendilerini kaptıranların yüzlerini ısıltatmaya başlamıştı. Keş şehrinin civarını kışlak olarak kullanan Barlasların köyü iç titreten bir heyecana teslim olmuş durumdaydı. Bu yıl da yine her zamanki gibi bin bir zorlukla geçen kış mevsimi nihayet sona ermişti. Her yıl kutsal bir ritüel gibi tekrar edilen baharı karşılama hazırlıkları başlı başına bir heyecan ve coşku kaynağı olsa da bu seferki coşkunun başka bir nedeni daha vardı. Barlas aşiretinin bilge reisi Turagay'ın hatunu Tekina doğurmak üzereydi. Doğum sancısı çeken Hatun acı ve korku içerisinde inliyor, zaman zaman etrafı saran sessizliği yırtan acı ve bir o kadar da ürkütücü çığlıkları ile herkesi tedirgin ediyordu. Kamlık da yapan ebe kadının etrafında dört döndüğünü, acısını dindirebilmek ve doğumu bir an önce sona erdirmek için elinden geleni yaptığını görebiliyordu. Minnettar bakışları kadının maharetli ellerinde ve şefkatli yüzünde dolaşsa da, ıstırapı bir

türlü sükûnete ermiyor, canını boğazına getiren doğum sancısı dinmek bilmiyordu. Sık sık şuurunu kaybeden Hatun doğum sırasında ölebileceğinin farkındaydı. Çok oluyordu böyle şeyler. Çaresizlikle bakan güzel ve iri gözlerini bulunduğu yerden az da olsa görünmekte olan gökyüzüne çevirdi ve alçak sesle mırıldanarak âlemlerin yaratıcısına dua etti: *“Ey göğü ve yeri sonsuz aydınlığı ile ışıklandıran Yüce Rabbim, biliyorum, belki de son anlarımı yaşıyorum, belki birazdan son nefesimi çekip alacaksın benden, fakat en azından çocuğumu doğurabilmeme izin ver. Ben ölsem de, en azından onun yaşamasına izin ver, yaşasın.”* Gözlerinden dökülen iri yaşlar ince bir iz bıraktığı bitkinlikten morarmış şişkin gözaltlarındaki halkacıkları aşip elmacık kemiğinin üzerinden yastığa düştü. Bayılmıştı.

Ortaçağda İslâm dünyasının en görkemli şehirlerinden biri olan Semerkand'ın yaklaşık 100 kilometre güneydoğusunda bulunan ve yemyeşil vadileri ile gelip geçenin göğsüne büyük bir ferahlık dolduran Keş şehri yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde güneş doğalı çok olmuştu. Hatununun acı içerisinde inlediği evinin önünde sıkıntı içinde bir aşağı bir yukarı yürüyerek vakit öldürmeye çalışan Turagay heyecan içerisindeydi. Ara ara kulaklarına değen Tekina'nın acı çığlıkları kalbini titretiyor, bir türlü gelmek bilmeyen müjdeli haberden dolayı göğsü sıkışıyordu. Hatunu doğuramayacak mıydı acaba? Uzun yıllar boyunca bozkırın yakıcı sıcağı ve sert soğuğu ile terbiye olan kuvvetli bir bünyesi vardı. Güçlü bir kadındı o. Bununla birlikte bir gariplik vardı bu sefer. Daha önceki doğumlarında neredeyse hiç zorluk çekmemiş, vakti geldiğinde evlatlarını kolay bir şekilde dünyaya getirmeyi başarmıştı. Acaba kötü bir şey mi olacaktı? Dorukları halen karlı olan Zerefşan dağlarına bakarak iç geçirdi. *“Umarım oğlan doğurur”* diye geçirdi aklından önce, sonra utandı bu düşüncesinden. Bir tanecik hatunu, eşi, canının parçası Tekina içeride

can çekişirken doğacak çocuğun cinsiyetini düşünmek doğru bir düşünce gibi gelmemişti Turagay’a. Onun sağlığını düşünmeliydi. Adımlarını hızlandırdı.

Aslına bakılırsa Turagay’ın erkek evlat istemesinde yanlış bir şey yoktu. Omuzlarında ağır bir yük vardı. Varlığını güvenlik içerisinde idame ettirmekle yükümlü olduğu aşiretinin, yemyeşil topraklarından dolayı Şehrisebz olarak da adlandırılan bu bereketli vadide yaşamaya devam edebilmesi için güçlü olmaları gerekiyordu. Yaşadıkları bu cennet bahçesinde uzun zamandır siyasî istikrarsızlık hüküm sürmekteydi ve kendilerinin de içlerinde bulunduğu Türk aşiretleri birbirlerini yemekle meşguldü. Kendisi her ne kadar idareden el ayak çekip vaktini dinî sohbetlerle geçirse de, damarlarında akmakta olan kanın kendisine yüklediği sorumluluğun da farkındaydı. Adı artık efsanelere karışan Cengiz Han’ın ardından, Çağatay’ın ölümünden yaklaşık çeyrek asır sonra torunu Algu’nun gerçek kurucusu olduğu kabul edilen Çağatay Hanlığı’nın hükümet sahası içerisinde kalan Kaşka Derya’da savaş, korku ve ölüm eksik olmuyor, hep daha fazla güç elde etmek isteyen aşiret reisleri sürekli birbirlerinin kuyusunu kazıyorlardı. Algu Han’ın 1266’da vefat etmesinden sonra İslâm dinini kabul etmiş olan Mübarek Şah’ın tahta çıkması ile bölgeye biraz istikrar gelmiş gibi görünse de bu fazla uzun sürmemiş, İslâm dinine ve buna paralel olarak yerleşik hayata geçmeye pek de istekli olmayan Tatar reisleri efendilerine itaat etmekten adeta vazgeçmişlerdi. Dindar bir Müslüman olan Turagay, bu coğrafyada İslâm’ın yayılışının ziyadesiyle sancılı geçtiğini ve bölgenin epeydir içinde bulunduğu sefaletin de bu süreçle öyle ya da böyle ilişkili olduğunu biliyordu. Kebekî olarak bilinen sikkeleri kestirmekle meşhur olup Kaşka Derya’da daha önce kimsenin şahit olmadığı şekilde kendisi için bir konak yaptıran Kebek Han dönemi bir zaman yükseliş çağı gibi algılanmış, fakat Kebek Han’ın kardeşi Tarmaşirin’in zamanında

yerleşme meylinin iyice belirgin hale gelmesi, bir yere yerleşmeyi aşağılanmak olarak gören aşiretler ile hanlık idaresi arasındaki bağları koparmıştı. Bunun sonucunda ayaklanan kabile şefleri Tarmaşirin'i tahtından indirerek katletmiş ve daha sonra da bölge bir daha iflah olmamıştı. Eline kılıç alıp gücüne güvenen her aşiret reisi kendi başına buyruk davranır hale gelmişti. İşin doğrusu Çağatay coğrafyasının tamamı bu durumdaydı. Turagay'ın aşireti olan Barlaslar da bu süreçte iyice zayıf hale gelmiş ve aşiretler arası mücadelelerden sıyrılıp öne çıkan Karaunaslar Çağatay ülkesinin hâkimleri haline gelmişlerdi. Eskiden beri pek itibarları olmayan, hatta isimleri bile melez anlamına gelen Karaunasların güdümü altında yaşamak kabul edilebilir bir şey değildi elbette, fakat elden de bir şey gelmiyordu. Turagay, tüm bunlardan dolayı soyundan gelecek bir cihangirin, yeni bir dünya kurabileceğini düşünüyor, buna içtenlikle inanıyordu.

Küçük hesaplar peşinde koşmaktan başka bir şey yapmayan kabilelerin bu anlamsız ve herhangi bir galip üretmeyen mücadeleleri devam ettiği sürece Mâverâünnehir için bir gelecek umudu yoktu. Çağatay ulusunu tek bir bayrak altında toplayarak ufukları fethe girişecek kuvvetli bir hükümdar zuhur etmediği müddetçe istikrarsızlık ve karışıklığın sona ermeyeceği de belliydi. Dolayısıyla gidişatın hiç de hayırlı olmadığı aşikârdı. Bir zamanların ihtişamlı medeniyet merkezleri olan Semerkand, Buhara, Belh, Tirmiz ve Hive gibi güzelim şehirler bir kâbus gibi bölgeye çöken talihsizlikten nasiplerini almış, her biri ufuksuz kabile şeflerinin kötü idaresi altında günden güne daha da yoğunluk kazanan bir sefaletin girdabına sürüklenmişlerdi. Çok değil, birkaç on yıl öncesine kadar Mâverâünnehir'in en leziz meyve ve sebzelerinin üretildiği verimli ekinlikler göçebe aşiretlerin ayakları altında dümdüz olmuş, kendi hâkimiyetlerinden başka bir şey düşünmeyen, yarın düşüncesinden yoksun aşiretler geleceklerini adeta kendi

öz elleriyle tehlikeye atmışlardı. Cengiz Han'ın soyundan gelen büyük hükümdarlar tarihin kara delikleri içerisinde kaybolup gitmiş, Mâverâünnehir bölgesi bir avuç beceriksiz aşiret reisinin elinde heba olayazmıştı.

Hâlbuki bir zamanlar böyle miydi? Mâverâünnehir'in tam ortasında bulunan Şehrisebz (Keş), Semerkand ile Belh arasındaki hareketli ticaret yolunun üzerinde olmasının da etkisiyle çok görkemli devirler yaşamıştı. Etrafı surlarla çevrili olan kare planlı bu küçük şehir, kerpiç ve ahşap malzemelerden yapılmış gösterişsiz evleri de olsa, göz ardı edilemeyecek bir öneme sahipti. Mükemmel bir su şebekesi vardı ve adeta her yanından sular fışkırıyordu. Hasat vakti herkesin yüzünde bir mutluluk olur, Semerkand'dan gelerek Belh'e ya da Belh'ten gelmekte olup Semerkand'a giden yolcular burada dinlenirdi. Şehir surlarının dışında bulunan büyük ve güzel hanlarda dinlenen yolcuların arasında tacirler, din adamları, elçiler, medrese talebeleri, şairler ve maceracılar gibi her türden insan bulunur, şehrin çarşı ve pazarlarında ticaretin yanı sıra sohbetler, tartışmalar, kavgalar olur; insanın içini yaşama şevkiyle dolduran hareketlilik hiç eksik olmazdı. Turagay'ın ataları bölgeye ilk geldiğinde işte böyle bir yerdi burası. Gelecek ve umut, bereket ve zenginlik vaat ediyordu. Uzun yıllar boyunca devam eden varlık mücadelesi içerisinde bulunan ataları için bir tür soluk alma yeri, hayata tutunmayı öğrenebilecekleri bir yurt, yerleşip mutlu olabilecekleri bir vatan toprağıydı. Bir zamanlar İslâm ordularının Horasan ve Mâverâünnehir'deki fetihleri için Keş'i karargâh olarak kullanmış olmaları buranın ne kadar da önemli bir yer olduğunu göstermiyor muydu zaten? Evet, öyleydi, fakat hiçbir ihtişamın sonsuza dek sürdüğü görülmemiştir. Bu sefer de sürmedi. Özellikle bu coğrafyada Sâ mânîlerin hüküm sürdüğü on birinci yüzyıldan itibaren Semerkand ve Buhara'nın hızla parlamasıyla bölge eski canlılığını yitirmeye başladı. Nüfusu azalmış, bir vakit gözleri kamaştıran surları

harabeye dönmüştü. Kuşkusuz Moğol istilası da bölgenin çok iyi olmayan kaderi üzerine tuz biber ekmiş, tarihin gördüğü en büyük cihangirler arasında kabul edilen Cengiz Han'dan sonraki dönemde Çağatay ulusunu meydana getiren aşiretlerin kışlağı haline gelmişti.

Keş yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde bulunan can yoldaşı, eşi Tekina'nın doğum sancıları çekmekte olduğu evinin önünde giderek tedirginlik ve korkuya dönüşmekte olan heyecanı ile baş etmeye çalışan Turagay bunları düşünüyordu. Birden fazla oğul istemesi boşuna değildi. Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan geniş sahayı tek bir bayrak altında bir araya getirmeyi başaran büyük Cengiz Han'ın ölümünün üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmişti ve bozkır uluslarını yeniden bir ideal etrafında toplayacak olan yeni bir cihangir bekleniyordu. Her kabile içten içe bu cihangirin kendilerinden çıkacağını ümit ediyor, coşkun ve bir o kadar da canhıraş bir gayretle yürüttükleri varlık mücadelelerini bu beklenti ile sürdürüyorlardı. Hiç kuşkusuz yerinde ve anlaşılır bir beklentiydi bu. Neden olmasındı? Cengiz Han da savruk bir aşiretin içinden çıkıp dünyayı fethetmemiş miydi? Bir kere olan bir şeyin bir kez daha olmasından daha doğal ne olabilirdi? Hem dünyanın ve tarihin kanunu da bu değil miydi? Bir devir biterken bir başka devir açılır, her çözülmeyi yeni bir toparlanma, her toparlanmayı yeni bir yükselme takip ederdi. Bu sefer de öyle olacaktı kuşkusuz, bundan hiç kimsenin en ufak bir şüphesi dahi yoktu, asıl sorun, beklenen bu yeniden yükselişin ilk hareketini kim verecek, yeni çağın başlangıç fitilini kim ateşleyecekti?

Barlas aşiretinin reisi Turagay da tıpkı diğer kabile şefleri gibi, bozkıra bir güneş gibi doğması beklenen o büyük cihangirin, geleceğin o cihan hükümdarının, bozkırın son fatihinin kendi hanesinden çıkmasını ümit ediyordu. Sıçan yılıydı üstelik. Kadim gelenek, bu yıl doğan çocukların eşine az rastlanır

özelliklere sahip olacağını haber vermektedir. Rivayete bakılırsa Sıçan yılı içerisinde doğanlar hareketli ve cesur, cömert ve tutkulu, güçlü sezgilerle mücehhez ve çevrelerindeki insanları etkileyebilecek karakterde olurlardı. Büyük ideallere kanca takar, bu idealleri yerine getiremeseler bile canlarını dışlerine takarak benzersiz bir cesaret ve umut ile hayallerinin peşinden giderlerdi. Dolayısıyla eğer oğlu olursa, bu oğul ileride böyle önemli bir adam olabilirdi. İsmi bile düşünmüştü. Timur diyecekti ona. Demir anlamına geliyordu bu kelime. Kadim zamanlardan beri yiğit atalarının özenle işleyerek sağlam kılıçlar yapmakla maruf oldukları bu kuvvetli cevherin adını oğluna vermek istemesinin elbette bir anlamı vardı. Onun demir gibi sert, kuvvetli, yiğit ve korkusuz olmasını istiyordu. Gençliğinde bin bir hayal ve rüya ile uykularını bölen o büyük idealleri kendisi yerine getirememiş, elinden Barlas boyunu bir şekilde hayatta tutabilmekten daha fazlası gelmemişti. Gerçi şu anda aşiretin reisi olmakla birlikte siyaset ya da askerlik ile meşgul olmaktan daha fazla âlimle ve şeyhlerle oturup kalkmak ve onların sohbetine devam etmek ile iştigal edip idarenden el etek çekmeyi kendi karakterine daha uygun gördüğü için aşiretin siyasi işlerini yürütme görevini gönüllü olarak teslim ettiği akrabası Emir Hacı yapmaktaydı. Turagay'ın bu tutumu bir feraset örneğiydi, bunu kabul etmek gerekir. Lakin onun gibi soylu birinin aile geleneği bakımından bir hükümranlılık tutkusuna sahip olduğunu varsaymak da muhtemelen yanlış olmaz. Nitekim oğlu ile alakalı umutlarını da söz konusu tutkunun yansıması olarak görmek gerekir. Evet, Turagay siyaset dünyasında bir anlamda geri çekilmeyi tercih ederek kendisine gitmeyi arzu ettiği başka bir yol seçmiş, ahireti dünyaya tercih ederek bir anlamda yönetim görevinden vazgeçmişti. Olmayı arzu ettiği, olması gerektiğini düşündüğü bir aşiret reisi gibi olmamış, muhtemelen de olamamıştı. Fakat adına Timur diyeceği oğlu belki de onun hayal bile edemediği şeyleri yapacak, hem aşiretinin hem de kendisinin adını

tarihin yüksek kubbelerine altın harflerle yazdıracaktı. İçinde bir şeylerin kıpırdağını hissetti Turagay. Gülümsedi.

Peki ya Tekina kız doğurursa ne olacaktı? Turagay orasını düşünmemişti. Çocuğunun kız olması durumunda ona koya-çağı ismin üzerine de hiç kafa yormamış, bütün hayallerini o büyük cihangirin, oğlu Timur'un üzerine kurmuştu. Bir kez daha Zerefşan dağlarının karlı ve ürpertici doruklarına dikti endişe dolu sert bakışlarını. Ilık bir bahar rüzgârı yanakla-rını sevgi ve şefkatle öperek hafif bir terle kaplı olan teninin üzerinde gezindi. Ürperdi olduğu yerde. Ne düşüneceğini bi-lemedi o anda. Doğacak çocuğu için belki bir de kız adı dü-şünmesi gerektiği düşüncesi aklından geçiyordu ki, birden kulağına neşeli çığlıklar geldi saatlerdir önünde beklemekte olduğu evin içinden. Heyecanı doruk noktasına ulaşmıştı. Sa-atlerdir korku ve endişe içerisinde Tekina'nın başında bekle-mekte olan ebe kadın dışarı çıktı ve Turagay'a beklediği o bü-yük müjdeyi verdi. İlk anda söyleneni anlamamıştı. Bir uğultu halinde ulaşmıştı kulağına sözcükler. Ebe kadın içeri geçip de gözden kaybolunca boşlukta sallanan kelimeleri yeniden ge-çirdi zihninin süzgecinden. Yüzü aydınlandı. Bir oğlu olmuştu. Üzerinden koca bir yük kalkmıştı Barlas beyinin. Bütün köyü neşeye boğan bir nara attı olduğu yerde. Çocuk gibi seviniyor, büyük bir sevinçle hoplayıp zıplıyordu. Biraz sakinleşince se-vinçten titreyen ellerini semaya kaldırıp dua etmeye başla-mış, kıpır kıpır hareket eden dudaklarıyla mırıltı halinde Al-lah'a şükürler ederek olduğu yerde secdeye kapanmıştı. Ebe kadının dediğine göre, çocuğun da Tekina'nın da sağlığı ye-rindeydi. Bebeğin normalin üzerinde olan kilosu dolayısıyla zor geçmişti doğum, beklenenden fazla kanaması olmuştu, fa-kat kurtulmuştu sonunda. Bundan sonra endişe edilmesi ge-reken bir şey yoktu. Birkaç güne ayağa kalkar ve hiçbir şey ol-mamış gibi gündelik hayatına dönerdi. Yanına gelip sevincini paylaşan bey ve arkadaşlarının tebriklerini kabul etti Turagay.

Keyfi görölmeye değerd, güzel haberin etkisiyle kanın hücum ettiğı yüzü al al olmuştu ve gülüyordu. İçten içe oğlunu, sevgili Timur'unu nasıl büyük bir cihangir olarak yetiştireceğinin planlarını yapmaya başlamıştı bile.

Herat hükümdarı Hüseyin'in emirlerinden biri olduğu rivayet edilen Barlas aşiretinin reisi (Timur'a karşı öfkeyle dolu olan İbn Arabşah onun ayaktakımından olduğunu söyler) Turagay, bazı Arap müellifler tarafından Cengiz Han'ın sulbünden gelen soylu bir hatun olduğu nakledilen eşi Tekina'nın yanına geldiğinde onu baygın olarak buldu. Gözleri kapalı, nemli saçları dağınıktı. Loğusa yatağında boylu boyunca uzanmıştı ve yüzündeki tebessümden de anlaşılabileceğı gibi huzur içerisindeydi. Uzun süre devam eden doğum sancıları sona ermiş, Turagay'ın Timur'unu dünyaya getirmeyi başarmıştı. Minnet ve sevgiyle baktı eşi Tekina'nın yüzüne. İçinden binlerce kez teşekkür etti ona. Gözü oğlunu aradı hemen. Orada, bitkin annesinin yanındaydı. Mışıl mışıl bir uykunun kollarına bırakmıştı kendini. Otoriter bir eda ile bir şeyleri talep edermiş gibi açık duran avuçları kan içerisindeydi. Annesinin rahmini çekip kopararak gelmişti sanki. Sonraki yıllarda Timur'dan pek hazretmediğini bildiğimiz İbn Arabşah, büyük hükümdarın, doğarken avuçlarının kana bulanmış olduğunu ve bu durumun, onun ileride dökeceğı kanlara bir işaret olarak yorumlandığını yazacaktı. Moğolların en büyük hükümdarı Cengiz Han için de her daim anlatılagelen bu hikâye, herhalde Turagay'ın hoşuna giderdi. Ne de olsa oğlu henüz doğarken tarihin gördüğü en kudretli hükümdarlardan birinin sahip olduğu ayırt edici bir özelliğı taşıyordu. Bu da bazı efsanevi açıklamalara göre onun ileride büyük bir cihangir, muzaffer bir komutan ve zaferden zafere koşan bir hükümdar olacağının göstergesi olarak değerlendirilebilirdi. Öte yandan Timur'un gerçekten de avucunda bir topak kan ile dünyaya gelip gelmediğini ve haliyle de Tugaray'ın oğlunu ilk gördüğünde neler hissetmiş

olabileceğini bilemiyoruz, fakat şu açık bir gerçektir ki İbn Arabşah'ın Timur'a dair bu ve buna benzer, yeryüzünün Timur'un doğumu esnasında ateş külü ile kaplandığına dair diğer bazı efsanevi kayıtlarının da şüpheyile karşılanması gerekir. Timur ile ilgili bir diğer önemli rivayet ise, onun doğumu sırasında yıldızların ender görülebilecek dizilişi sebebiyle aldığı Sahipkıran unvanıdır. Yani o; "Yıldızların Bahtına Hükmeden Hükümdar" olacaktır. Timur'un hayat hikayesine baktığımızda bu kehanetin gerçekleştiğini görebiliyoruz.

Turagay oğlunu kucağına aldı. Kalbinden kopup gelen bir şefkat seli boğazını geçerek ağzına ulaşıyor, oradan ılık ılık evladının yüzüne akıyordu. İri bir bebektir Timur. Boyu olağan ölçülerin üzerindeydi ve minik vücudu düpedüz heybet saçıyordu. Omuzlarının daha şimdiden geniş olduğu söylenebilirdi. Kafası büyük ve alnı genişçeydi. Bedeninin diğer kısımları da bu şekilde olup el ve ayakları iri, kol ve bacakları ise uzun ve kalındı. Kırmızıya çalan beyaz teni, gözlerini yeni açtığı bu yabancı âleme uyum sağlamaya çalışıyor gibiydi. Henüz yeni doğmuş olmasına rağmen yüzünde sert olarak tarif edilebilecek karakteristik bir ifade vardı. Hayranlık içinde minik oğlunu izleyen Turagay'ın ona bakarken neler hissettiğini tam olarak bilemeyiz, fakat bebeğe bakarken onda kendisinden bir parça gördüğünü ve gururlandığını tahmin edebiliriz. Nitekim Barlas beyinin Timur adını verdiği oğlunu usul bir şekilde, özenle yatağa bırakıp ayrılırken başını yukarı kaldırıp omuzlarını dikleştirdiğini söylersek büyük ihtimalle yanılmayız. Duaları kabul olmuş gibiydi ve bunun tadını sonuna kadar çıkarmak her makul baba gibi onun da hakkıydı.

Yeni doğmuş evladını doyasıya öpüp kokladıktan sonra hanımı Tekina'ya son bir kez daha sevgiyle bakıp evinden ayrılan ve işlerinin başına dönen Turagay'ı bir kenara bırakarak Timur'a dönebiliriz. Geleceğin büyük cihangirinin doğumu böyle gerçekleşti. 1336 yılıydı ve insanın kanını hareketlendirip

bedenini karıncalandıran bahar mevsimi Kaşka Derya ovasının üzerine iştihakla beklenen bir misafirin kutlu gelişi gibi çökmüştü. Keş şehri kelimenin gerçek anlamıyla iç gıcıklayıcı bir *şehr-i sebz* haline gelmek üzereydi ve her tarafta coşkulu kuş cıvıltıları yankılanmaya başlamıştı. Daha sonraki yıllarda bölgeye gelerek Timur’u sarayında ziyaret eden Kastilya Kralı III. Enrique’nin elçisi Ruy de Gonzalez de Clavijo’nun belirttiği gibi buranın tarlalarında mısırdan gerçekten de yılda beş kez ürün alınıyor muydu, yoksa bu şaşkın seyyah duyduklarını abartmış ya da ona şaka yapmak isteyen birilerinin oyununa mı gelmişti sorusuna cevap vermek elbette hiç kolay değildir. Fakat onun *“büyük bir düzlükte yer almakta olup dört bir yanından akan dereler ve su kanallarıyla gayet güzel bir şekilde sulandığını”* belirttiği Keş’in coğrafi özellikleri öyle tartışmaya açık değildi. Ölümünden sonra dirilmenin bir tür dünyevi provası mahiyetindeki baharın nazlı gelişi hiçbir kelime ile tarif edilemeyecek kadar güzeldi. Timur’un gelişi de öyle. Onun baharla birlikte ve görülmemiş bir heybetle gelişi muhtemelen umut dolu kehanetlerin dilden dile dolaşmasına bile neden olmuştu. Beyin çok istediği, kendisine tarihin en yüksek zirvelerinden iktidar kaftanları biçtiği, hem aşiretinin hem de dünyanın geleceğini şekillendirecek bir ideal ile ilişkilendirdiği erkek evladıydı Timur. Babası Turagay ondan çok şey bekliyordu.

Timur’un çocukluk dönemi hakkında kaynaklar sessizdir. Dünyaya geldikten sonraki ilk yılları nasıl geçmişti, herhangi bir eğitime tâbi tutulmuş ya da bir âlimin önünde diz çöküp ilim tahsil etmeyi denemiş miydi, babası ile ilişkisi nasıldı, Turagay gerçekten de oğlunu bir cihangir olarak yetiştirmeye çalışmış mıydı gibi sorulara cevap veremiyoruz. Bununla birlikte, Keş’e yakın bir mesafede bulunan Hoca İlgar köyünde bugün ihtişam ve biraz da gururla gelip geçenleri izleyen Emir Timur anıtının bulunduğu sahanın onun çocukluk dönemi için

bir anlamda yaşam alanı olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan torunu Uluğ Bey tarafından daha sonraki yıllarda Karşı'dan getirilip Semerkand'da işlendikten sonra Timur'un mezarı üzerine konulan siyah yeşim taşından veya İsmail Aka'nın önerdiği şekliyle siyah bir göktaşından yapılma kitabe yer alan ve hanedanın soyunu birkaç kuşağın ardından Cengiz Han'ın soyu ile birleştiren bir şecerenin varlığını da not etmek ve bu büyük hükümdarın soyu ile alakalı tartışmaların bulunduğunu da kaydetmek icap eder. Fakat Timur'un hayatı ve faaliyetleri göz önüne alındığında, örneğin Cengiz Han'ın soyuna mensup hanımları gerek eş gerek gelin olarak alma noktasındaki iştiağı ya da gücünün doruk noktasında olduğu dönemlerde bile her zaman Çağatay soyuna mensup bir hükümdarı tahtta tutarak kendisinin hiçbir zaman "Han" unvanını kullanmamış olması gibi gerçekler, sözünü etmiş olduğumuz şecerenin sahte olduğu yönündeki görüşler için her zaman kuvvetli bir dayanak teşkil etmiştir ve etmeye devam edecektir. Bununla birlikte, bu bahse istinaden, son olarak, mesela Zeki Veli Togan merhum gibi çok önemli âlimlerimizden bazılarının sözü edilen şecerenin uydurma olmadığı kanaatinde olduklarını belirtmeden geçmemek gerekir.

Timur'un çocukluk ve ilk gençlik dönemlerine dair yeterince veriye sahip olmasak da, efsanevi nitelikli olmakla birlikte kaynaklarda yer alan ufak tefek ve yetersiz bilgi kırıntılarından hareketle bazı tahminlerde bulunabiliriz. Mesela, onun, yaşı ile alakalı net bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte henüz çocukluk dönemlerinde arkadaşlarıyla birlikte sık sık askerlikle ilgili oyunlar oynadığı ve bu sırada hep lider yani komutan olduğuna dair anlatılar en azından onun gençliğini nasıl bir dünyada geçirmiş olduğuna dönük bir fikir verebilir. Bu dünyaya ekonomik açıdan genellikle hayvancılıkla uğraşan aşiretlerin varolma mücadelesi içerisinde oldukları ve bundan dolayı da dünyaya stratejik bir açıdan bakmanın,

örneğin satranç türünden bir akıl oyunu ya da yaşamın bütününü bir savaş olarak idrak etmenin en önemli kavrama biçimi olduğu bir dünyaydı diyebiliriz. Öte yandan söz konusu “arkadaşlarıyla birlikte sık sık askercilik oynadığı” bilgisi, Timur’un teşkilatçılığının erken yaşlardan henüz çocukluk yıllarından itibaren ortaya çıktığını ve arkadaşlarını, bu bir oyun olsa bile, bir amaç etrafında bir araya getirerek yönlendirebildiğini gösterir ki nereden bakılırsa bakılırsın bunun önemli bir hassa olduğunu kabul etmek gerekir.

Timur’un gençlik yıllarına dair elimize ulaşan bir başka bilgi kısıntısı, ona ait olduğu sanılan *Tüzûkât* adlı metindeki sözleridir. Metinde “*henüz on iki yaşındayken kendisinde bir üstünlük olduğunu fark ettiğini ve yanına gelen kimseleri vakarlı ve tepeden bakan bir eda ile karşıladığını*” belirten Timur’un söylediklerinden, onun ilk gençlik yıllarından itibaren liderlik vasfını haiz bir kimse olup yanında bulunan kimseleri yönlendirdiği ve bir anlamda onlar üzerinde psikolojik üstünlük kurma yetisine sahip olduğu şeklindeki yargımıza yeni bir kanıt bulabiliriz. Nitekim İbn Arabşah tarafından nakledilen bir hikâye, bize bu noktada yeni bir kanıt daha sunar. Buna göre, güçlü bir karaktere sahip olan Timur, gençliğinde toplumun önde gelen bürokratlarının oğulları ve genç emirler ile ahablık kurmuştu. Bunlar zaman zaman bir araya gelerek yiyip içiyor, sohbet ederek birlikte iyi vakit geçiriyorlardı. Yine böyle bir gün gülüşüp eğlenirken Timur birden bire ciddileşmiş ve onlara ninesinin usta bir kâhine ve falcı olduğunu, rüyasında kendisine gösterilmiş olan bir işaretten hareketle, soyundan gelen birinin vakti gelince büyük topraklar fethedip kalabalık insan topluluklarına hükmedeceğini ve büyük bir hükümdar olacağını bildirdiğini, bahsettiği o kişinin ise kendisinin olduğunu ve kendisinin çağının başladığını söylemiş ve ardından da kendisine her zaman destek olmak, her koşulda yanında yer alıp hiçbir zaman ihanet etmemek konusunda

yemin etmelerini istemişti. Tıpkı hikâyenin ne kadar sağlıklı olduğu konusunda kesin bir bilgiye sahip olamayışımız gibi, arkadaşlarının bu genç ve ateşli dostlarına nasıl bir tepki verdiklerini de bilmiyoruz. Söz konusu hikâye, Timur'un karizmatik otoritesini güçlendirmek için daha sonraki dönemlerde de uydurulmuş olabilir. Fakat anlatının, en azından liderlik vasfı tabir yerindeyse doğuştan gelen güçlü bir Timur algısı üretmekte olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bununla birlikte, bir kez daha tekrar etmek gerekir ki, Timur'un çocukluk ve ilk gençlik dönemlerine dair bu bilgiler rivayet olmanın ötesine geçmemektedir. Onun gerçek, somut ve elle tutulur bir tarihî karakter olarak gün yüzüne çıkması 1360 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonraki faaliyetleri kayıt altına alındığından onun yaşam hikayesini ve fetih mücadelesini çok daha net bir şekilde takip edebiliyoruz. Timur'un 1360 ile 1370 yılları arasındaki mücadelesi onun karizmatik bir lider olarak tam manasıyla kabul gördüğü dönem olmuştur. Yine o bu süreçte, cesur, feraset sahibi, lider ve yetenekli asker/komutan kimliğine iyi bir devlet adamı kimliğini ekleme başarısını göstermiştir. Tarihe olan merakı, kendisinden önceki hakimlerin hatalarını ve sevaplarını öğrenmesine, coğrafyaya olan merakı ise fetih politikası konusunda mantıklı kurgular yapabilmesine yardımcı olmuştur. İstihbarat teşkilatını çok canlı tutması sebebiyle de bilinen dünyada neler olup bittiğini hassas bir şekilde takip edebilmiş ve seferlerine çıkmadan önce gereken her türlü önlemi alabilmeyi başarmıştır. Şimdi 1360 yılı itibariyle zaman artık onun lehine işlemeye başlamıştı.

II.

KARINCANIN DAĞ AŞTIĞI

Semerkand güzel bir sonbahar gününe uyanmıştı. Büyük bir hareketlilik vardı şehirde. Önceden ilan edilen büyük güne şahit olabilmek için yakın köy, kasaba ve şehirlerden akın akın gelen insanlar Semerkand sokaklarında neşeyle dolaşıyor, büyük emirin buyruğuyla kaynatılan dev kazanlarda pişen lezzetli yemeklerle karınlarını doyuruyor, başlamakta olduğunu hissettikleri yeni bir çağın üzerlerine saçtığı, uzun zamandır hasretini duydukları güvenlik duygusunun tadını çıkarıyorlardı. Her türlü insan vardı şehirde bugün. Uzak diyarlarda doğmuş maceracı seyyahlar, kendilerini ilahi hakikate ulaşmaya adanmış dervişler, hayatlarının anlamını ilimde ve bitip tükenmek bilmeyen ilmî tartışmalarda bulan âlimler, şehir şehir gezip ilim tahsil eden medrese talebeleri, bağlarını ve hayvanlarını bir günlüğüne dahi olsa bırakarak şenliğin tadını çıkarmaya gelen köylüler, eğlence peşinde koşan aylak delikanlılar, çocuklu kadınlar, kızlar, çocuklar... Hepsi neşe ve haz duygusuyla doluydu. Tarihî bir günü yaşıyorlardı ve daha da önemlisi bunun farkındaydılar.

Günlerdir devam eden hazırlıklar nihayet tamamlanmış, her şey Sahipkıran Timur'un istediği gibi düzenlenmişti. Nice büyük hükümdarın azametli yükselişine ve trajik çöküşüne şahitlik etmiş Semerkand meydanında değerli taş ve

mücevherlerle, kıymetli kumaşlarla süslü görkemli bir otağ kurulmuş, otağın önüne kondurulan yüksek platformun üzerine de ziyadesiyle kıymetli ve bir o kadar da göz alıcı iki taht yerleştirilmişti. Bir zamanlar kendisine çok yakın olduğu, fakat iktidarın ateşten topunu avuçlarken doğal olarak ayrı düşükleri kayınbiraderi ve dostu Emir Hüseyin'i Belh'te ağır bir hezimete uğratarak hazinelerine ve haremine el koyan Timur, daha sonra hemen oracıkta Çağatay Ulus'undan olan pek çok bey tarafından tahta münasip görülmüş ve kendisine 9 Nisan 1370 tarihinde biat edilmişti. Timur'un resmi tarihçilerinden Yezdi Zafernâmesinde, Ahsen Batur çevirisiyle Belh'te yaşanan bu kutlu hadiseyi şöyle betimler:

“Kış bitip dünya yine cennet misali gül ve lalezara döndü ve kırlar yeşile boyandı. Bu mevsimde bütün beyler toplanarak töreye uygun şekilde gelip Sahipkiran'ı tebrik ettiler. O sırada Hazreti Sahipkiran'ın yaşı otuz dört idi. Bu biat işi it yılının 771 senesi Ramazan ayının Çarşamba gününe tekabül eden tarihte (09. 04. 1370) gerçekleşti.” Timur Belh'te Emir Hüseyin'e karşı kazandığı zaferden hemen sonra beylerinin bağlılıklarını kabul etmiş ve tahta çıkmıştı çıkmasına ama, o devletinin başkenti yaptığı gözünün nuru Semerkand'a gelir gelmez hiç vakit kaybetmeksizin aynı yılın güz mevsiminde bir kurultay toplamış ve burada resmi bir tahta çıkma töreni tertip etmeyi de ihmal etmemişti.

Belh'teki zaferinden sonra aslında Timur'un Hüseyin'i öldürmek gibi bir niyeti yoktu. Evet, son zamanlarda araları hiç de iyi değildi ve özellikle de Hüseyin'in kız kardeşi olan eşi Olcay Terken Aga'nın ölümünden sonra düşman kardeşler haline gelmişlerdi. Fakat birlikte yedikleri ekmek, içtikleri su vardı. Sırt sırta vererek ortak düşmanlarına karşı koymuş, buz ve don ile kaplı soğuk bozkırlarda birlikte hayaller kurarak ısınmışlardı. İçinde ona karşı zayıf da olsa ve kendisini tanıyanların onda asla olmadığını düşündükleri bir merhamet duygusu

vardı. Bundan dolayı da onu öldürmek istemiyordu. Fakat binlerce yıllık törenin tavında dövülen ve çelikten daha sert olan bozkır gelenekleri hükümdarlardan önce gelirdi bu coğrafyada. Hiç kimsenin, bu Timur bile olsa, karşı çıkamayacağı bazı kurallar vardı. İçinden başka türlü gelse de, kadim töreye karşı çıkacak biri değildi Timur ve Emir Hüseyin de daha önce çok kişinin canını yakmıştı, tek düşmanı kendisi değildi.

Zahmetli bir muhasaranın ardından Belh şehri düşüp de muzaffer askerlerinin hünerli kılıçları ve dizginlenmesi imkânsız tutkuları ile yerle bir edildiği zaman, Emir Hüseyin bir yolunu bulup canını kurtarmanın çaresini aramaya başlamıştı bile. Önce Timur ile anlaşmaya çalışmış, şehirden güvenlik içerisinde ayrılarak Mekke'ye gitmek için ondan müsaade istemişti. Bildiğimiz, Timur'un eski dostunun arzusunu kabul ettiği, fakat daha sonra aklına ne geldiyse, Hüseyin onun sözüne güvenmemiş, muhtemelen etraf sakinleştğinde sessizce ortalıktan kaybolmak için gizlice kaleden ayrılıp bir caminin minaresine saklanmıştı. Bununla birlikte çok kere kendisine tebessüm ettiğini bildiğimiz talihi bu sefer yaver gitmedi. Atını kaybeden ve şehirde sokak sokak dolaşarak bulamadığı bineğini görebilmek için son bir ümitle minareye çıkan bir adam onu gördü. Daha birkaç gün öncesine kadar düşmanlarının karşısında zangır zangır titrediği muktedir bir kişi olan emir, muhtemelen korkudan ne yapacağını şaşırmıştı. Acziyet dolu gözlerle baktığı adama bir miktar para verip yerini kimseye haber vermemesini, zamanı gelince kendisini en kıymetli hediyelere boğacağını söyledi. O zaman kaybolan atını araması için neden kalmayacak, çünkü istediği kadar ata sahip olabilecekti. Fakat anlaşılıyor ki atını arayan adam belirsiz bir geleceğe yatırım yapabilecek kadar saf biri değildi. Emir'in kendisine verdiği paraya hayır demese de, minareden indikten sonra soluğu hemen Timur'un yanında aldı ve belki içten içe kendisini biraz rahatsız da eden vicdan azabıyla olanları

anlattı. Emir Hüseyin talihsiz bir tesadüf eseri yakalanıp huzura getirildiğinde üzerinde öfke ve nefret dolu onlarca göz dolaşıyordu. İş Timur’a kalsa, daha önce de söylediğimiz gibi onu öldürme taraftarı değildi ve aldığı hezimetin onun için yeterince ağır bir ceza olduğunu düşünüyordu. Fakat Timur’un beylerinden Keyhüsrev, daha önce Emir Hüseyin tarafından katledilmiş olan kardeşi Keykubâd’ın kanını dava ederek tutsak emirin kendisine teslim edilmesini istedi. Töre Keyhüsrev’e hak veriyordu. Mazlum olan taraftı ve kendisinden hiç kimsenin alamayacağı bir kan arama hakkı vardı. Timur karşı çıkmadı. İntikam arzusuyla yanan beyinin isteğinin yerine getirilmesini emretti. Keyhüsrev’in intikamın acı zevkinden ve sonunda dindirebileceği günün geldiği kör nefretinden titreyen ellerine teslim edilen Emir Hüseyin kan davalıları tarafından iki oğlu ile birlikte acımasızca katledilirken Timur’un zihninde “adalet” kelimesinin durmaksızın deveran edip durduğunu, hem de hiç duraksamaksızın varsayabiliriz.

Emir Hüseyin’in hazinelerini yağmalayan ve muzaffer bir kumandan olarak haremine el uzatan, burada bulunan kadınlardan dördünü kendisine ayırıp diğerlerini adamlarına dağıtan Timur’un elde ettiği en değerli ganimet, haliyle Emir’in eşlerinin en kıymetlisi olan Saray Mülk Hanım’dı. Kazan Han’ın kızı olan bu Cengiz soylu hanım, Timur için gökte aradığı fırsatı yerde bulmak anlamına geliyordu. Belh zaferinin ardından vakit kaybetmeden nikâhına aldı onu. Çocuğu olmadığı halde daha sonra Timur’un “başhatunu” olarak bilinecek olan bu hanım, evlilik yoluyla “hâkimiyete yetkili mukaddes soya” bağladığı Timur’a “Hanlar Hanı’nın Damadı” anlamına gelen ve onun ömrü boyunca gururla kullanıp, yazdırdığı mektuplara ya da diktirdiği anıtlara işleteceği bir hâkimiyet sembolü olan “Kürekân/Gürkan” unvanını kazandıracak, bir başka şekilde söylersek, Cengiz Han’ın soyundan gelmenin meşru iktidarın temel kaynağı olarak kabul edildiği bir devirde ve coğrafyada

Timur'un iktidarını meşrulaştırmasına yardımcı olacaktı. Aslına bakılırsa, güçlü olanın borusunu hiç de sıkıntı yaşamadan öttürdüğü bir dönemin adamı olan Timur'un iktidarına karşı çıkabilecek herhangi bir güç odağı yoktu ve kendisini hükümdar ilan etmesi durumunda bu herhalde pek de olumsuz bir yankı uyandırmazdı. Fakat Timur her ne kadar zorbaca davranışları ile fazlaca akıllara kazınmış olsa da, mensubu olduğu bozkır kültürünün geleneklerini, sıradan bir köylü ya da hükümdar arasındaki farkı bir çırpıda ortadan kaldıran kadim töreleri kulak arkası eden biri değildi. Cengiz Han'ın soyundan gelen Suyurgatmış'ı Çağatay Hanı ilan etmesinin nedeni de buydu şüphesiz. Mensubu olduğu topluluğun geleneklerine, bu şekilde kendi iktidarını da garanti altına alacağını ve yanında bulunanların kendisine olan sadakatlerini en kuvvetli bir şekilde temin edeceğinin bilinciyle, en azından ilkesel olarak saygılı biriydi. Tarihin gördüğü en büyük ve güçlü askerlerden biri olmasına rağmen kendisini hiçbir zaman han ilan etmeyip “Emir” ve “Kürekân” unvanları ile yetinmesi de bunun bir göstergesi olarak okunabilir.

Ilık sonbahar güneşi ağır ağır ve soylu pırıltılar saçarak yükseliyor, Timur ve Suyurgatmış için hazırlanmış görkemli tahtların etrafında cansız taş heykeller gibi hareketsiz bir şekilde bekleyen irikıyım muhafızların mızraklarının uçlarında kıvılcımlar geziniyordu. Kalabalığın arasında bir dalgalanma oldu. Önce kulakları sağır eden bir uğultu yayıldı meydana, ardından arada bir kuş cıvıltıları ile bölünen kuşatıcı bir sessizlik gelip oturdu Semerkand semalarına. Emir Timur'un tahtırevanı ile üzerinde kurumlu bir şekilde kalabalığı izleyen Çağatay Hanı'nı taşıyan beyaz at geliyordu. Çavuşlar kalabalığı dikkatle yarararak yol açtılar Çağatay ulusunun yeni hâkimlerine. Timur'un tahtırevanı tahtların önünde durdu. Kalabalığın içerisinde bulunan meraklı kimseler, hakkında daha şimdiden bin bir türlü hikâyeler yayılan Barlasların reisini, bu

büyük ve karşı konulmaz komutanı yakından görebilmek için birbirlerini dirsekleyerek ileri çıkmaya çabalıyorlardı. Ağır hareketlerle tahtırevandan indi Timur. Herkes pür dikkat ona bakıyordu. Sağ ayağını sürüyerek tahtına yürüdü. Anlatılanlar doğrudu demek ki! Sağ ayağı biraz aksaktı. Boyu uzun, vücudu iriydi. Kızıl sakalları sık ve uzun olup neredeyse göğsüne kadar iniyordu. Hafif bir rüzgâr üzerindeki beyaz kaftanı havaya uçurdu. Birkaç adımda platformu tırmandı ve tahtın önünde durdu. Yüzünü kalabalığa çevirdi. Kalabalığın ön saflarında kendilerine yer bulabilen ve Timur'un yüzünü her haliyle seçebilen meraklılar oldukları yerde irkildiler. Gözlerinde şimşekler çakıyordu. Bakışları kontrol dışı bir hortum dalgası gibi kalabalığı tedirgin etmiş, yüzüne değen bakışları görünmez ve keskin bir bıçak gibi ikiye bölmüştü. O vakte kadar neşe içinde hayatlarında çok az karşılaşabilecekleri bir seyirliği izlemeyi hayal eden kalabalık ilk kez ürküdü. Biraz önce bir tür merak duygusu ile ortaya çıkan sessizlik, yerini altında ürkütücü bir korkunun büyüdüğü daha derin bir sessizliğe bırakmıştı. Ön sıradaki bir köylü pişman oldu kalkıp da buralara geldiğine. Kısa bir an uzaklara baktı hayal kırıklığı içinde, bakışlarını yeniden tahta çevirdiğinde Timur'un sol elini sertçe bir hareketle havaya kaldırıp (sağ elinin çolak olduğu görülebiliyordu) halkı selamladığını gördü. Yüzü berrek ve fakat içinde gizemli hazineler saklayan ya da korkunç bir şeyleri örtermiş gibi duran hissiz ve sessiz bir su birikintisi gibi durgun, soğuk bir mermer yüzeyi kadar donuktu. Sol elinin iri parmaklarıyla kaftanının eteklerini topladı ve gururla, tadını çıkara çıkara tahtına yerleşti. Bu sırada atından atlayan Suyurgatmış Han da Timur'un ardından gelmiş ve yanındaki tahta oturmuştu.

Gençliğinin büyük bölümünü oturmakta olduğu tahta şöyle rahatça bir yerleşmek için harcayan Kürekân Emir Timur, kendisini görebilmek için Mâverâünnehir'in dört bir yanından

gelerek Semerkand meydanında toplanan on binlerce insanın oluşturduğu mahşerî kalabalığın üzerinde gezdirdi gözlerini. Heyecandan içi içine sığmıyor, güçlü bir tulumba gibi vücuduna kan çeken kalbi coşkuyla çarpıyordu. Gözlerine yakından bakan biri, yüzüne hücum eden kan ile birlikte göğsünün tam ortasında büyük bir gururun fokurdadığını da görebilirdi. Hiç kolay olmamıştı bu mutlu güne ulaşması. Canını dişine takarak savaşmış, dostluklar ve düşmanlıklar edinmiş, ihanetlere uğramış, yoksulluk, açlık ve yokluk çekmiş, esir düşmüş ve yıllarca kaçak gibi dolaşmıştı atalarının yurdunda. Saldırıya uğramış, yaralanmış ve defalarca ölümün kenarından dönmüştü. Birçok kereler mücadele etmekten vazgeçmiş, bir köşeye çekilip isimsiz biri olarak yokluğa karışmayı düşünmüş, tarihin tali yollarına çekilerek unutulmayı dilemiş ve hatta bazen de toz gibi havaya savrulmayı hayal etmişti. Fakat sonunda buradaydı işte. Semerkand'da. Karşısına çıkan engelleri sabırla ve birer birer saf dışı bırakıp da gelerek tahtına oturduğu Semerkand meydanında, kendisini izleyen binlerce kişinin önünde Mâverâünnehir'in yegâne hâkimi olarak selamlanıyordu. Tüylerini ürperten tatlı bir heyecan dalgası gezindi vücudunda. O anda aklına, diken üstünde geçen yorucu hayatından usanıp her şeyden vazgeçmek üzere olduğu bir anda başına gelen ve belki de bugün burada, Maveraunnehir'in en büyük emiri olmasına sebep olan hadise geldi.

Mâverâünnehir'de hâkimiyet süren emirler arasında kendisine bir yol bulup da mensup olduğu Barlas aşiretini içerisinde bulunduğu zayıflık ve âcizlik çukurundan çekip çıkarmak için debelendiği dönemde gerçekteşmişti bu hadise. Akından akına koşup baskından baskına gittiği ve pusudan pusuya düştüğü bir vakitte, Sistan'da kendisini ve adamlarını hiç de beklemediği bir anda içinde bulunduğu ve çoğunu da kaybettiği kahpe bir pususu sırasında ağır bir baskın yiyerek yaralanmış, umutsuzca bir duvarın dibine sığınarak kara kara

düşünmeye başlamıştı. Barlaslar gibi küçük sayılabilecek bir aşiretten devlet çıkarması mümkün değildi. Boşu boşuna bu kadar uğraşüyor, aşiretin gençlerini boşuna kırıyordu. Üstelik bu sefer fena yaralanmıştı ve yarası da öyle hafife alınacak gibi değildi. Sağ kolundan ve bacağından ağır darbeler almıştı. Sol eliyle sağ dirseğinin üst kısmından dışarı taşarak acıyla yerinden hoplamasına neden olan kemiğine dokunabiliyordu. Olduğu yerde hareketsiz bir şekilde duruyor, acı içerisindeki donuk bakışları ile etrafı izliyordu. Hareket edemiyordu. Bir an, olduğu yerde hiç kıpırdamadan öyle dururken, bu yaralanmanın belki de kendisi için olumlu bir şey olduğunu düşündü. Belki bu şekilde içinde yanmakta olan o korkunç ateş bir sükûnet bulur, iktidar hırsı ve hâkim olma arzusu diner, ruhu huzura kavuşurdu. Zaten bundan sonra sağ kolunu kullanıp kullanamayacağından da emin değildi. Bu durumu fırsat bilerek bu işlerden el ayak çekmeli, dünya hayatının heveslerinden uzaklaşarak kendisini ebedî hakikatin o göz alıcı aydınlığına adanmalı, umut tacirliği yapıp da Barlas gençlerinin aklını bulandırmaya bir son vermeliydi.

1363 yılında gerçekleşmiş olduğu sanılan bu hadise sırasında Timur'un tam olarak bu şekilde düşünüp düşünmediğini elbette bilemeyiz, fakat daha sonra yaşananlar, bize hadisenin tam da bu şekilde gerçekleşmiş olabileceği ilhamını verir. Timur duvarın dibinde hem fiziksel hem de ruhsal açıdan yaralı şekilde otururken, birdenbire gözleri duvarın dibindeki zayıf bir karıncaya takılmış ve gayri ihtiyarî bir biçimde onu gözetlemeye başlamıştı. Minik bedenini güçlkle sürükleyerek duvarın üzerine çıkmaya çalışan karınca bir süre ilerledikten sonra daha yolunun orta yerinde iken kayarak aşağıya düşüyor, her defasında yeniden toparlanarak sanki ilk kez deniyormuş gibi duvarı tırmanmaya devam ediyordu. Eli ayağı tutmaz haldeki Timur içinde bulunduğu içler acısı durumu bütünüyle unutmuş, merakla karışık bir heyecan ve bu

gibi durumlarda sık görüldüğü gibi bir tür özdeşleşme duygusuyla hayvanı gözlemeye başlamıştı. Rivayete bakılırsa, duvarı tırmanmak için birçok kez denemede bulunan karınca en sonunda amacına ulaşarak duvarın tepesine kadar ulaşmış ve bu şekilde Timur'a hiç farkında olmadan büyük bir ders vermişti. Biraz önce her şeyden elini ayağını çekmeye karar vermiş bulunan Timur karıncanın büyük başarısına şahit olduktan sonra fikrini değiştirmiş ve o âciz hayvan gibi başarılı oluncaya kadar mücadele etmeye, ideallerinden vazgeçmemeye, tekrar denemeye karar vermişti. Bu olayı Timur'un hayatının dönüm noktasına koymak, herhalde onunla ilgili en doğru analiz olur.

Burada araya girerek Timur'un, daha sonraları özellikle düşmanları tarafından "aksak" olarak adlandırılmasına neden olan yaralanma hadisesi ile alakalı olarak birkaç söz söylemek gerekir. 1941 yılında Sovyet antropolog Mikhail Gerasimov ve ekibi tarafından açılan mezarında yer alan iskeletinde yapılan inceleme sonucunda onun vücudunun sağ tarafındaki kol ve bacak kemiklerinin daha kısa olduğu yani gerçekten de "aksak" ve "çolak" olduğu tespit edilmiş ve bununla alakalı detaylı bir değerlendirme de hazırlanmıştır. Öte yandan tarihî kayıtlar üzerinden yapılan okumalar, bu hadisenin nasıl gerçekleştiği konusunu birkaç farklı hikâye varyantı üzerinden aktarmaktadırlar. Bunların özellikle Emir'i sevmediği sır olmayan İbn Arabşah'a dayandırılan ilki, Timur'un gençliğinde koyun çalarken kolundan ve dizinden yaralandığı yönündedir ki, belirgin bir küçümseme kokan bu rivayeti ihtiyatla karşılamak gerekir. Kaynaklarda farklı biçimler içerisinde aktarmakla birlikte temel anlamda Timur'un Semerkand'da tahta çıktığı döneme kadar Horasan'da kâh şu kâh bu şekilde, kâh şu kâh bu kisve içerisinde devam ettirdiği varlık mücadelesi esnasında yaralandığına işaret eden diğer rivayetin gerçek olma olasılığı kuşkusuz daha yüksektir. Nitekim daha sonra Claviyo da Timur'un bu çatışmalar esnasında düşmanları tarafından

düşürüldüğü bir pusuda yaralandığını anlatmaktadır. Emir'in siyasî serüveni açısından ele alındığında bu rivayetin diğerinden daha tutarlı ve gerçekçi olduğu görülmektedir. Onun, ikbal dağının zirvesine çıktığı ve otoritesinin en kuvvetli olduğu dönemlerde “aksak” bir hükümdar olması, bir başka ifadeyle malul olduğu engelin emirleri ve askerleri arasındaki güçlü otoritesine halel getirmemiş olması, söz konusu aksaklık durumunun bu otoritenin inşa edilmiş olmasından sonra oluştuğuna bir kanıt olarak kabul edilebilir. Bu durumda, onun ilk gençlik dönemlerinde geçim temini için hayvan çaldığı sırada değil, mensubu olduğu aşireti siyasî bir varlığa dönüştürebilmek amacıyla çeşitli siyasî iktidarlara karşı yürüttüğü hâkimiyet mücadeleleri sırasında Sistan'da yaralanmış olduğunu kabul etmek en makul yönelim olacaktır.

Karıncayı hatırlayınca gülümsedi Emir Timur. Otuz dört yıl önce bir Nisan sabahında dünyaya gözlerini açan Timur, şimdi, Semerkand'da bu sefer dünyanın gözünü kendisine açıyordu. Evet, hayatının dönüm noktasında bir karıncadan hayatının dersini almış ve o ders sayesinde, tarihte pek az kişinin sahip olabileceği türden büyük başarılar elde etme yoluna girmişti. Fakat elbette sadece karıncadan aldığı ilham değildi onu bugünün Emir Timur'u yapan. Kararlılığı, bütün dikkatini hedefine teksif etme yeteneği, direnme ve pes etmeme konusundaki destansı inatçılığı, en önemlisi de yapabileceklerine duyduğu koşulsuz inanç çok önemliydi. Yaklaşık on yıldır devam etmekte olan varolma mücadelesi ve gayretle dolu hayatı bir film şeridi gibi geçti gözlerinin önünden. Kalabalık yeniden uğuldamaya başlamıştı. Halkı büyük Emir Timur için övgü ve minnet dolu dualar mırıldanıyor, zaman zaman gençlerin coşkun haykırışlarının altında boğulan uğultu anlamlı bir ses öbeğine dönüşüyordu. Timur, sonunda ulaşabilmek için yıllarını harcadığı yere ulaşmıştı. Nihayet dünyanın en güzel şehrinde ve kendisini çağın en kudretli hükümdarı

haline getirecek olan görkemli tahtına oturmuştu. Fakat daha başlangıçtı bu. Kısa süre içerisinde dünyayı fethetmek, bozkırın kalbinde doğan yeni bir Cengiz Han olarak tarihin altın varaklarına adını büyük harflerle yazdıracaktı.

Timur tarihin tali yollarından çıkıp da başını ana yolda ilk kez gösterdiğinde yirmi dört yaşındaydı yani yıllardan 1360 idi. Mâverâünnehir bir lav çukuru gibi kaynıyordu. Babası Turagay'ın aşireti yönetme işinden el çekip bir tür inzivaya yönelmesi ve yönetimi akrabası Emir Hacı'ya bırakmasından da anlaşılacağı gibi, Barlas aşireti mensuplarının geleceğe dönük pek umutları yoktu. Çağatay Hanlığı tabiri caizse bin bir parçaya bölünmüştü ve her parçasında ayrı bir emir farklı telden çalıyordu. Emirlerin her biri kendi hâkimiyetlerini meşrulaştırmak için Cengiz Han soyundan bir hanı tahta geçirmeyi sürdürseler de, bir başka ifadeyle Çağatay hanedanı mensupları sözde hükümdar olmaya devam etseler de gerçek anlamda bir Çağatay ulusundan söz etmek imkânsız hale gelmişti. Kazak Han'ın 1346'da öldürülmesinden sonra yerine geçen ve bir süreliğine de olsa bölgede siyasî istikrar ortamı oluşturabilen Emir Kazagan da nihayetinde ulusu birleştirme konusunda başarılı olamamıştı. 1347'de Çağatay Hanı'nı tamamen alaşağı etme yoluna giderek yeni bir devletin tohumlarını eken ve birçok başarılı sefere de imza atan ve Han yetiştiricisi unvanıyla tanınan Kazagan'ın hâkimiyeti Mâverâünnehir ile sınırlı kalmış, Doğu Türkistan havalisi tıpkı beriki gibi Cengiz Han soyundan birini tahta oturtmaya özen gösteren Duğlat kabilesinin eline geçmişti. Nitekim Emir Kazagan'ın 1358 yılında muhtemelen Duğlat emirinin de parmağının bulunduğu bir suikast sonucu öldürülmesi, Mâverâünnehir'i yeni ve eskisinden çok daha derin bir karmaşaya sürükledi. Timur için Emir Kazagan önemli bir şahsiyetti. Çünkü ondan çok şey öğrenmişti. Kazagan'ın himayesine girip ona hizmet etmeye başladığında çok genç olup henüz 16 yaşlarındaydı. Kazagan'a o

kadar iyi hizmet etmiş ve yararlıklar göstermişti ki, Emir ona en sevdiği torunu olan selvi boylu ay yüzlü Olcay Terken Aga'yı vermişti. Olcay Terken aynı zamanda Timur'un bir süre sonra müttefiki olacak Hüseyin'in de kız kardeşiydi.

Henüz yirmili yaşlarının başındaki Timur, bu dönemde herhangi bir şekilde adı hiçbir yerde geçmiyor olmakla birlikte, daha sonraki faaliyetlerinden açık olarak çıkarsayabiliriz ki, Mâverâünnehir'i yangın yerine çeviren siyasî çatışmalardan kendisi ve kabilesi için neler elde edebileceğini hesaplamakla meşguldü. Kendisinden önceki yerleşik hayat sevdalı emirlerin aksine gerçek bir göçebe reisi olan ve hiç şüphe yok, nispeten uzun sayılabilecek on iki yıllık hâkimiyetini buna borçlu bulunan Emir Kazagan'ın katli, işlerin iyice çığıırından çıkmasına sebep olmuştu. Kazagan'ın yerine geçen ve anlaşılan pek tarih bilmeyen oğlu Abdullah babası gibi göçer tabiatlı değildi ve Semerkand'a yerleşmenin hayalini kuruyordu. Bu kuru hayalinin bedelini canıyla ödedi. Yeni emirlerinin niyetini öğrenen beyler ayaklanmış, Abdullah yanlısı beyler ile diğerleri birbirine girmişti. Yıllardır her ne pahasına olursa olsun hiçbir şekilde rıza göstermedikleri yerleşik hayata geçme eğilimine yine savaş açan göçer beyler, böylece ulusun bir kez daha birbirine düşmesine neden olmuş, başa geçen Abdullah'ın oğlu Emir Hüseyin de ilk hedef olarak babasının ölümünden sorumlu tuttuğu beylerle mücadele etmeyi tercih edince Mâverâünnehir'de siyasî otorite adına bir şey kalmamıştı. Bölge, dışarıdan bakıldığında işgal edilmeye son derece müsait bir konumdaydı ve bu durumun Doğu Türkistan hâkimi Tuğluk Timur'un iştahını kabartması için fazla beklemek gerekmedi. 1360 yılında Mâverâünnehir'in tamamı üzerinde hak iddia ederek ve Çağatay ulusunu kendi idaresinde birleştirme hedefiyle harekete geçti.

Bir daha asla yaşamak istemeyeceği kadar kötü olan o günleri aklından geçiren Timur, keyifle oturmakta olduğu tahtının

üzerinde huzur içerisinde kıpırdanırken, aklının bir yanıyla da aslında o günlerin kendisi açısından bir başlangıç olduğunu düşündü. 1360 yılında Tuğluk Timur Mâverâünnehir'e geldiğinde Barlasların lideri Emir Hacı birçok bey ile birlikte batıya, Ceyhun nehrinin ötesine kaçmayı yeğlerken kendisi cesaretle işgalci Emir Tuğluk'un karşısına çıkmış, dönemin ruhunu gerçek bir siyasetçi gibi gayet doğru okuyarak ona itaat etmişti. Buna karşılık atalarının yurdu olup aynı zamanda doğup büyüdüğü ve çocukluk yıllarını geçirdiği Keş ve çevresi kendisine bırakılarak ödüllendirilmiş, böylece henüz yirmi dört yaşındayken Barlas kabilesinin de lideri olmuştu. Fakat bugünlerde Mâverâünnehir'de istikrarlı bir döneme denk gelmek hayal edilebilir bir şey bile değildi. Türkistan emirinin sözde kontrol altına aldığı bölgeden ayrılmasından sonra bu bölgeyi istila etmek ve buralarda hakimiyet kurmak isteyenlerin çıkması çok da şaşırtıcı olmadı. İlk seferinin üzerinden henüz bir yıl geçmiş olan Tuğluk Timur tekrar, bir kez daha çıkageldi dağların ardından.

İstilacılar çil yavrusu gibi dağılmış, meydan yine Tuğluk Timur'a kalmıştı. Timur ise diğer birçok bey gibi bir kez daha itaatini arz etmişti velinimetine. Keş ve çevresi yine kendisine bırakılsa da, Mâverâünnehir'de kalıcı bir hâkimiyet kurmayı kafasına koyduğu görülen Emir Tuğluk, yaşananlardan ders almış gibiydi ve bu sefer farklı bir şeyler yapmayı planlamaktaydı. Timur'u da hizmetine verdiği oğlu Hoca İlyas Oğlan'ı Mâverâünnehir valiliğine tayin etti. İktidar tutkusundan avuçları kor gibi yanan Timur gibi birinin tahammül edebileceği bir şey değildi bu. Çok geçmeden İlyas Hoca'nın hiç de işbilir olmayan beyleri ile ters düştü. Belki de dağdan gelip bağdakini kovan bir efendinin hizmetinde olmayı yedirememişti kendisine. Bu da söylenebilir. Bununla birlikte bölgeyi işgal yoluyla ele geçiren yeni yönetimin kendisini hiçe sayması ve İlyas Hoca'nın en yakınlarında bulunan beylerin gözünden

sakındığı, sadakatleri için her türlü fedakârlığı yapmaktan bir an bile geri durmayacağı beylerine zulmetme konusunda cömert davranmaları bardağı taşıran en son damla oldu. Timur böyle bir muamele karşısında daha fazla dayanamadı ve ardına bile bakmadan Keş'i terk ederek kaçak haldeki kayınbiraderi Emir Hüseyin'in yanında aldı soluğu. Timur ile Hüseyin birbirlerine sözler verip ittifak etmekle kalmadılar, aynı zamanda Mâverâünnehir'i işgalcilerden temizlemeye de ant içtiler. Aralarındaki akrabalık bağı ittifaklarını daha da güçlendirecek ve mücadelelerini daha güçlü, kararlı ve birbirlerine sarılarak yapabilmeleri için onlara katkı sağlayacaktı. Nitekim bunun gerçekleştiği de not edilmelidir. Emir Timur ve Emir Hüseyin, özellikle sözü edilen ittifaktan sonra bir süre boyunca birbirlerine dostluk ve yarenlik edecek, zaman zaman da Horasan'da birbirlerini yemekle meşgul olan çeşitli emirlerin emrine girerek onlar adına savaşacaklardı.

Birbirlerine akraba, yoldaş ve elbette arkadaş olan iki kader ortağının arası bir süre iyi oldu. Öte yandan, süreç içerisinde işlerinin yolunda gittiğini de belirtmek gerekir. Birlikte Horasan'a geçip burada bir dönem zorluklar yaşamış olsalar da (Timur hanımı ile birlikte Câunî Kurbânîlerinin reisi Ali Bey tarafından yakalanarak yaklaşık iki ay boyunca hapsedilmiş, bu zor durumdan Sancârîlerin reisi Mübarek Şah'ın yardımı ile kurtulmayı başaramıştı) bir süre sonra önemli başarılar elde etmiş, kendilerine değerli eşyalar vereceği sözü karşılığında Sistan Emiri Fahreddîn'e yardım ederek düşmanlarını bertaraf etmesine katkı sağlamışlardı. O kendilerine minnettarlık duymak bir tarafa verdiği sözleri dahi yerine getirmeyince iki arkadaş Sistan'ı terk edip kendi yollarına gitmiş ve bu sırada daha önce de sözünü etmiş olduğumuz pusu gerçekleşmiş ve Timur yaralanmıştı. Neyse ki kötü günler çabuk geçti, toparlandılar ve Mâverâünnehir'de fırtına gibi esmeye başladılar. Fakat bu süreç onların ortaklıklarının sonunu getiren

olayların da başlangıcı olacaktı. Bunun nedeni açıktır: Varlık mücadelesi içerisinde bir arada olanların ittifakı mümkün, arzu edilesi ve doğal olarak kolay olmasına rağmen, büyük amaçlar peşinde koşan güç sahiplerinin ittifakı o kadar kolay değildir. Kalıcı olmaz. İki siyasî ya da askerî gücün süren şekilde ilerleyen yükselme ve güçlenme tutkusu sonsuza dek paralel gitmez ve eninde sonunda birbirleri ile karşı karşıya gelirler. İktidarın doğasıdır bu. İktidar mutlaklaşmak ister ve mutlaklaşmak, ancak tek olmak ve diğerlerini bertaraf etmek ya da onlara boyun eğdirmekle mümkün olabilir. Bu sefer de öyle oldu. Timur ve Hüseyin'in yükselişleri, kısa süre içerisinde onları karşı karşıya getirdi ve kaçınılmaz bir güç mücadelesi içerisine sürüklendiler.

Mâverâünnehir'de giderek etkili bir siyasî güç odağı haline gelen iki emirin arası 1365 yılında beklenmedik bir biçimde bozulmaya başlamıştı. Anlaşılan o ki Timur kayınbiraderine bağlı olmayı sürdürse de Hüseyin'in eniştesinin kendisine olan sadakatini devam ettireceği hususunda şüpheleri vardı. Her fırsatta ona olan güvensizliğini ortaya koyuyor, patronun kendisi olduğunu göstermekten bir an olsun geri durmuyordu. Öte yandan tam da bu sıralarda Olcay Terken Aga vefat etmiş ve ikili arasındaki en kuvvetli bağ da ufalanıp gitmişti. Semerkand'da çıkan bir kalkışmanın bastırılmasından sonra Hüseyin'in birtakım bahanelerle Timur'un bazı emirlerini tutuklaması ve ardından onları serbest bırakmak için astronomik miktarlarda fidye-i necat istemesi, iplerin kopmasına neden olan ve taraflar arasındaki iyi ilişkilerin sona ermesine yol açan son gelişme oldu. Emir Timur kayınbiraderinin istediği fidyeyi verecek maddi kuvvete sahip olmadığından dolayı atları ve hanımı Olcay Terken Aga'nın küpeleri de dâhil elinde bulunan her şeyi verip adamlarını kurtarmıştı kurtarmasına ama, bu şekilde Hüseyin ile aralarındaki son bağlar da her anlamda paramparça olmuştu. Timur'un fidyeyi ödemek için

çektığı zorluğu görmekle birlikte emirleri salmayan ve kendi kız kardeşinin küpelerini bile alabilecek kadar dengesini yitirdiği görülen Hüseyin, çok geçmeden nasıl bir hata yaptığını bütün açıklığıyla idrak edecek, fakat iş işten geçmiş olacaktı.

Semer kand meydanındaki görkemli tahtında şahin bakışlarıyla kalabalığı temaşa eden Timur, bir yandan da kendisini bugüne taşıyan söz konusu hadiseleri düşünüyordu. Geçmişine dönüp baktığında, zamanında kendisini çok üzen, canını yakan şeylerin süreç içerisinde başka türlü, kendisini memnun eden ve yükselişi için zemin oluşturan hadiselerle dönüşmesini açıkça görüyor, aklının bir yanıyla olanlara şaşırıırken şükür sözcükleri mırıldanıyordu. Tarihin garip, insanın içinde olduğu sürece vâkıf olamadığı, anlayamadığı ve çözümleyemediği bir işleyişi vardı. Hadiseleri en doğru biçimiyle anlayabilmek için beklemek, sabretmek, onlara mümkün mertebe uzaktan bakmak gerekiyordu. Emir Hüseyin ile olan ve bir terazi gibi düşünülecek olursa ağırlığın her zaman ondan yana olduğu ilişkilerinin bu şekilde biteceği, dengenin kendi lehine değişerek kayınbiraderinin hayatı da dâhil her şeyini kaybedeceği bir noktaya geleceği, eğer bizzat yaşamamış olsaydı herhalde hiç aklına gelmezdi. Keskin bir bıçağı andıran sert ve değdiği her şeyi delip de geçecekmiş gibi görünen bakışlarını, ufuklarda toplanmaya başlayan beyaz bulutlara dikti ve gözlerini kırptırdı. Tarihin dümeninde artık kendisinin olacağı yeni bir dönem başlıyordu.

III.

ÇAĞATAY HANI'NA TAHT VEREN EMİR

1370 yılı sonbaharında Semerkand'da tahta çıkan Emir Timur gelenekleri karşısına almamak için hanlık makamına Suyurgatmış'ı getirmiş olsa da, bunun sadece göstermelik bir uygulama olduğunu en başta da han olmak üzere herkes biliyordu. Hüküm tabii ki Timur'un iki dudağı arasındaydı ve hanlık tahtı sadece onun iktidarına daha geniş bir meşruiyet alanı oluşturmaya yarıyordu. Zaten uzun zamandır kimse-nin hanlardan bir şey beklediği de yoktu. İsimleri eski efsa-nelere karışalı çok olmuştu. Bir zamanların muktedir ve mu-teber hanlarının adları kalmıştı sadece geride. Cengiz Han'ın namı yasa ile özdeşleşmiş sevgili oğlunun adını taşıyan Çağatay Hanlığı tabir yerindeyse ismi var cismi yok bir hayalî dev-lete dönüşmüş, bir vakitler temsil etmekte olduğu o görkemli iktidar topuzu tarihin tozlu karanlıklarına gömülmüştü. Fa-kat yine de belirtmeden geçmemek lazım, geriye sadece ismi kalmış olsa da, Çağatay Hanlığı halen bir iktidar kaynağı ol-maya devam ediyordu. Cengiz Han soyundan gelmeyen hiç-bir hükümdar ya da iktidar Mâverâünnehir'de tutunamıyor, ne kadar güç sahibi olursa olsun geniş tabanlı bir meşruiyet elde etmeyi başaramıyordu. Timur'un Saray Mülk Hanım ile evlenerek Cengiz Han soyuna damat olup "Kürekân" unvanını

alması da bununla ilgiliydi. Yıllardan beri canla başla sürdürdüğü varlık mücadelesinin sonunda elde ettiği büyük kuvveti töresel anlamda herkesin kabul edebileceği bir forma büründürmek ve bölge halklarının geleneksel açıdan bir itirazına maruz kalmadan genel kabul görmek istiyordu. Böylelikle Çağatay Hanlığı'nın tarihî ve siyasî varoluşu kadar meşruiyetini de devralmış olacaktı. Esasen sonraki devirlerde torunu Uluğ Bey tarafından kabrinin başına konulan kitabede soyunun özenle hazırlandığı anlaşılan şecerenin bir yerlerinde Cengiz Han ile birleştirilmesi de hem Timur'un hem de ardıllarının geleneksel meşruiyet kaynağına verdikleri önemi göstermekteydi. Nitekim Emir Timur'un tahta çıktıktan hemen sonra derhal harekete geçip Çağatay Hanlığı'nın parçalanmış topraklarını önceki gibi tek hanlığın otoritesi altında birleştirme ve dağılmış ulusu yeniden bütünleştirme gayreti içine girmiş olması, onun tevarüs ettiği mirasın önemine iliklerine kadar vâkıf olduğuna işaret eder.

Timur kendisine simgesel açıdan varlık kazandıran kukla hanla birlikte tahta çıktıktan sonra Çağatay Hanlığı'nı yeniden diriltmeyi kafasına koymuştu koymasına da, işi hiç de öyle kolay değildi. Mâverâünnehir'in tahıl ambarı ve tarımsal zenginlik kaynağı olmasının yanında köklü ilim ve kültür gelenekleri ile de öne çıkmakta olan Harezm, bölgedeki birçok Türk topluluğunu kendi çatısı altında toplamayı başardığı görülen Kongrat kabilesinin işgali altındaydı. Aral Gölü civarında yaşayan ve Cuci idaresi ile anlaşarak bölgenin onlara ait olan kısmını kontrol altına alan Kongrat kabilesinin reisi Hüseyin Sûfî, her fırsatta yeniden nükseden siyasî istikrarsızlığı kendisi açısından fırsata dönüştürerek Doğu Harezm'i de hâkimiyeti altına almış ve böylelikle Çağatay Hanlığı'nın fiilî olarak artık hükmünün kalmadığını ilan etmişti. Üstelik tek sorun Kongratlar da değildi. 1370 yılında Mâverâünnehir'in hemen her tarafında bulunan emirlerin çoğuna

hâkimiyetini kabul ettirdiğini bildiğimiz Timur'a tâbi olmayı reddeden Seyhun'un ötesinde, Isık Göl ile Kaşgar havalisinde yaşayan Moğollar da habire yağma akınları düzenleyip duruyorlardı. Ayrıca Mâverâünnehir'in iç kısımları da güllük gülistanlık değildi. Birbirlerinin kanını içmek için fırsat kollayan göçebe kabilelerin bitmez tükenmez egemenlik mücadeleleri coğrafyayı yangın yerine çevirmişti. Şehirler harap olmuş, ticaret yollarında asayiş kalmamış, kabileler arası kan davaları almış başını yürümüşü. İşin kötüsü bu talihsiz manzara sadece Mâverâünnehir'e de özgü değildi. Şurasında burasında Kertler, Serbedârîler, Toga Timurlular ya da Muzafferîler gibi çeşitli hanedanların hüküm sürdüğü İran da paramparçaydı. Timur'un işi sadece bir metafor ya da söz oyunu olarak değil, kelimenin gerçek anlamıyla çok zordu.

Bununla birlikte sahada geçirdiği yıllar boyunca siyasetin doğasına nüfuz edebilen son derece kıvrak zekâsıyla koşulları en doğru biçimde okuyabilme yeteneğine sahip olan Timur, işinin ne kadar zor olduğunun ziyadesiyle farkındaydı. Siyasî ve askerî kariyeri şöyle incelikli bir biçimde incelendiğinde, attığı bütün adımların sanki dev bir satranç tahtası üzerinde zekice kurgulanmış stratejik hamleler olduğu görülür. Bu bakımdan Mâverâünnehir'de bütün bölgeyi kapsayacak kuvvetli bir iktidarı tesis edebilecek tek emirin o olduğunu söylemekte bir mahzur yoktur. Herhalde o da bu şekilde düşünüyor olmalıydı ki, harekete geçmek için pek beklemedi. Hedefi belliydi. İlk olarak Çağatay Hanlığı'nı yeniden ihya edecek, daha sonra Cengiz Han'ın kaldığı yerden cihanı fethetmeye devam edecekti.

Timur'un tahta kurulduktan sonra yaptığı ilk iş, gün geçtikçe palazlanan Kongratların reisi Hüseyin Sûfî'ye haber gönderip Doğu Harezm'i tahliye etmesini istemek oldu. Öyle ya, bölge Çağatay hanedanının hâkimiyet sahası içerisindeydi ve Hüseyin'in buraya hâkim olmak gibi bir hakkı yoktu. Bölgedeki varlığının meşruiyetinden söz edilemez, kaba kuvvet kullanıp

bir oldu bitti ile burayı işgal etmesine izin verilemezdi. Çağatay Hanlığı Timur ile birlikte yeni bir döneme girmişti ve bu dönemde, daha önceki karışıklık dönemlerindeki gibi elini uzatanın toprak almasına sessiz kalınmayacaktı. İşin ciddiyetini ve elbette Timur'un yapabileceklerini çok iyi anlamadığı anlaşılan Kongrat reisinin Semerkand'dan gelen talep karşısında istihza ile tebessüm ettiğini düşünebiliriz. Mâverâünnehir gibi hakimiyet mücadelelerinin bitip tükenmek bilmediği bir bölgede, yeni yeni sivrilen ve birkaç zayıf düşmanını saf dışı bırakmayı başardığı için kendisini mağlup edilmez sanan, öyle ki o güne kadar ne emirlerin girişip de başarılı olamadığı Çağatay ulusunu toparlama rüyaları görmeye başlayan yeni nesil bir emirin bu şaşırtıcı cesareti karşısında başka ne tür bir tepki verebilirdi? Kızmış ya da eli yeni kılıç tutar olan bir çömezin kendisine bu şekilde meydan okuması karşısında öfkeden küplere binmiş de olabilir. Belki de Ürgenç'teki büyük sarayının yüksek kubbeleri, sinirden titreyen bir ses tonuyla durmaksızın arka arkaya sıraladığı öfke ve nefret dolu sövgülerle çınlamıştır, o kadarını bilemiyoruz. Bildiğimiz, Emir Timur'un bu cüretkâr talebini reddetmek için duraksamadı bile. Onu saygın bir muhatap olarak kabul edip kendisiyle siyasî ya da hukukî bir polemige de girmede. Gülünç bulduğu belli olan talebini reddetti ve ülkesinin de saldırı, yağma ve tahribe müstahak bir *dâru'l-harb* olduğunu, bütün Müslümanların kendisine karşı savaşmalarının Allah'ın bir emri olduğunu söyledi.

Hüseyin Sûfî'nin Emir Timur'a gönderdiği mesaj çeşitli imalarla bezeliydi. Sözleriyle rakip olarak karşısına çıkan Timur'un İslâm ile ilişkisini reddediyor, tabir yerindeyse onun ve beylerinin Müslümanlıklarını tartışmaya açıyordu. Bu şekilde onun bölgede meşru bir siyaset aktörü olma iddiasını en başından reddediyor, ardından bir adım daha ileri giderek kendisine savaş açacağını ima ediyordu. Hem Timur'un hem de yanında bulunanların, hiç kuşkusuz ne kadar dindar

olup olmadıkları bir tarafa, Müslüman olduklarını bilmeyen yoktu, dolayısıyla Hüseyin'in bunu bilmediği düşünülemez. Onun amacı aşağılama zevki ile kendisinden geçtiği düşmanın tahrik etmektir. Etti de. Muhtemelen düşüncesizce sözleri için daha sonra pişman da olmuştur. Fakat elimizde bu konuda bilgi yoktur. Çağdaş kaynak metinleri, Hüseyin Sûfî'nin pek akıllıca olmayan sözlerine karşılık Timur'un derhal harekete geçip Harezm seferine çıktığını söylerler.

Emir Timur'un yıllardır savaş meydanlarında kılıç sallamaktan, ok atmaktan, ölmek ve öldürmekten hem bedenleri hem de iradeleri çelik gibi sertleşmiş olan sadık askerleri Harezm ufuklarında görüldüğünde, takvimin ok işareti 1371 yılının üzerindeydi. Özellikle bir önceki yıl Semerkand'da tertip edilen tahta çıkış seremonisinden sonra asker sayısı çığ gibi artan ve düzenli, operasyon kabiliyeti yüksek olan ordusu göz kamaştırıyordu. Sonuç beklediği gibi oldu. Rakibi ile mücadele etmek için aklına onu kışkırtmaktan daha iyi bir şey gelmeyen Kongrat kabilesinin şefi ilk karşılaşmada hezimete uğrayarak canını güçlkle kurtarabildi. Fakat Timur karşısında sadece savaşı değil, aynı zamanda dengesini de kaybetmişti. Savaş meydanında çok güvendiği ordusu ile birlikte psikolojisi de bozulmuş, üzerine çöken kahır bedenindeki yaşam enerjisini emmeye başlamıştı. Çok yaşamadı. Üzüntü içerisinde öldüğünde, aklının odaları kin ve öfkenin yanı sıra yeniden toparlanıp düşmanına haddini bildireceği günün ham hayalleri ile doluydu. Aşağılanma duygusu sadece bedenini değil, zihnini de zehirlemişti.

Hüseyin Sûfî'nin ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Yusuf Sûfî, ağabeyi kadar cüretkâr ya da düşüncesiz değildi. Aile mülkünü çiğneyen Emir Timur'a itaat etmekle kalmadı, aynı zamanda Özbek hanlarının torunu olan Süyün Beg'i de bu kuvvetli düşmanının oğlu Cihargir Mirza ile evlendirme vaadinde bulundu. Kongratların yeni şefi Yusuf'un böyle

davranarak kahredici gücüne yakinen ve acı bir şekilde şahit olduğu Timur'la dostluk kurmak istediğini düşünebiliriz. Bu tam da Timur'un hoşuna gidebilecek bir davranıştı. Mâ-verâünnehir'de yeni bir güç odağı olarak temayüz eden Timur, iktidarının meşruiyet tabanını genişletmek için han soyundan gelenlerle akrabalık kurmaya büyük önem veriyor, bu şekilde Çağatay ulusunu bir araya getirme iddiasının güçleneceğini biliyordu. Bir diğer ifadeyle, Yusuf Sûfi'nin önerisi Timur'un arayıp da bulamayacağı bir şeydi. Kendisi de zaten Saray Mülk Hanım ile evlenerek Cengiz Han soyuna damat olmuştu. Şimdi güzelliği ile meşhur olup Hanzâde namıyla bilinen Süyün Beg ile oğlunun evlenmesi, biricik oğlu Cihangir Mirza'nın da kendisi gibi han soyuna damat olması güzel bir fikirdi. Yusuf'un önerisini memnuniyetle kabul edip başkenti Semerkand'a geri döndü.

Günler geçiyor, Hanzâde Semerkand'a gelmek bilmiyordu. Kongrat şefi Timur'a oyun mu oynamıştı acaba? Onu Harezm'den uzaklaştırmak için yalan söylemiş, düşmanını bir kere çevresinden uzaklaştırdıktan sonra işlerini yoluna koyabileceğini mi düşünmüştü? Harezm'de istihbarat toplayan Timur'un casuslarından gelen haberlere bakılırsa öyleydi. Akıl oyunları ile Timur'u alt edebileceğini düşündüğü, dolayısıyla da onu yeterince tanımadığı anlaşılan Yusuf Sûfi, düşmanını bin bir türlü hürmet ve minnet, söz ve vaatlerle yolcu ettikten sonra bölgedeki konumunu tahkim etmeye koyulmuştu. Başta hanedanının başkenti olan Ürgenç olmak üzere şehirlerini daha korunaklı hale getirip berkitmeye koyulmuş ve yeniden karşılaşacağını bildiği Timur'a karşı müttefikler arama gayretine düşmüştü. Gelişmeleri haber alan Timur'un adeta kan beynine sıçradı. Öfkesinden yerinde duramıyor, yalandan ve iki yüzlülükten, aldatmaktan ve aldatılmaktan nefret eden bir adam olarak olanları hazmedemiyordu. Önünde diz çökerek elini eteğini öpen ve ülkesine zarar vermemesi için kendisine

adeta yalvaran Yusuf Sûfî nasıl bu kadar cüretkâr olabilirdi? Hem bizzat gözleriyle gördüğü hem de artık herkesin işitmeye başladığı kahredici gazabından da mı korkmuyordu? Beylerine haber ederek hazırlanmalarını emretti. Harezm'i yerle bir edip toprağını kan, semasını ateş ve dumanla yağurmaya, Sahip-kıran Timur'a oyun oynamanın nasıl bir hata olduğunu dünya göstermeye gideceklerdi.

Timur'un ülkesine büyük bir ordu sevk ettiğini öğrenen Yusuf Sûfî (böyle şeyler kolay duyulurdu) ne yapacağını şaşır-mış, büyük bir korkuya kapılmıştı. Aldattığı Semerkand hâkimi Emir Timur'un yaptığı şeyi yanına bırakmayacağını biliyordu bilmesine de, sürecin bu kadar hızlı işleyebileceğini tahmin etmemişti. Henüz onunla mücadele edebilmesi için yeterli olacak hazırlığı yapamamış, karşı karşıya geldiklerinde ordusunu toza dumana katabilecek bir orduya sahip olmayı umduğu ittifakları gerçekleştirememişti. Telaş ve tedirginlik bütün benliğini esir almış, çaresizlik duygusu aklını kilitlemişti. Yapabileceği fazla bir şey yoktu ve görünen o ki hayallerine veda etmek zorundaydı. Gözünü hırs bürüyen açgözlü bir adamın düşüncesizce davranışı ile daha fazlasını elde etmeye çalışırken elinde olanları da kaybetmek üzereydi. Hiç vakit kaybetmeden, yapabileceği tek şeyi, son bir umutla ve en azından hayatını kurtarmasına belki bir faydasının olacağına inandığı şeyi yaptı. Hanzâde'nin gelinlik hazırlıklarını alelacele tamamladı ve onu Semerkand'a götürecek olan görkemli bir düğün alayını yola çıkardı. Attığı adım işe yaramıştı. Meseleyi daha fazla uzatmanın bir yarar getirmeyeceğine karar veren Emir Timur, ordularına, sefere son vererek geri çekilmelerini emretti ve Kongrat şefinin kabilesinin başında kalmasını uygun gördü. Şimdi düğün zamanıydı. Hiçbir şeyin güzel keyfini bozmasına izin vermeyecek, Barlas soyu ile Cengiz Han'ın sulbü arasında kurulan ve Barlasları Çağatay ulusu içinde en yukarılara taşıyacak olan bu kutlu birleşmenin tadını çıkaracaktı.

1374 yılında Cihangir Mirza ve Hanzâde Süyün Beg muhteşem bir düğün merasimi ile evlendiler. Bu kutlu evlilikten Timur'un çok seveceği torunu Şehzade Mirza Muhammed Sultan dünyaya gelecek, büyük emir Ankara Savaşı sonrasında Anadolu'da öleceğini bildiğimiz bu torununu kendisine veliaht edinecekti.

Timur'un kontrol altında tutmaya çalıştığı tek yer Harezm değildi. O bir yandan sözü edilen bölgede bir nizam tesis etmeye çalışırken diğer yandan Seyhun Nehri'nin doğusundaki Isık Göl ve Kaşgar taraflarında yaşayıp buldukları her fırsatta nehri aşarak Mâverâünnehir'e yağma akınları düzenleyen Moğollar üzerine ve Deşt-i Kıpçak'a da birlikler sevk ederek adını her yere ulaştırmaya çalışıyordu. Bununla birlikte onun en azından ilk dönemlerde istediği her şeyi elde ettiği söylenemez. Onun varlığını kabul etmek istemeyen ve hâkimiyetinin her geçen gün daha geniş alanlara yayılması karşısında rahatsızlık duyan emirler her zaman vardı ve onu durdurmanın çarelerini arıyorlardı. Nitekim Emir Timur'un yükselişine daha fazla tahammül edemediği görülen ve Mâverâünnehir'in kuzeydoğusundaki Hocend civarında yaşamakta olan Celâyirlilerin reisi Adilşah Behram, içlerinde Kıpçak şefi Sar Bukanın da bulunduğu birçok hoşnutsuz emiri etrafında toplayarak 1375 yılında harekete geçti. Ne sanıyordu kendini Timur denilen bu türedi adam? Hiçbir zincirin özgürlüklerini kısıtlayamayacağı bozkırın evlatlarının kendisine itaat edeceklerini mi düşünüyordu? Koca koca beylerin, kabile reislerinin ve güçlü emirlerin kendisine boyun eğeceğini sanmasını sağlayan o özgüveni nereden geliyordu? Had hudut bilmez biri olduğu kesindi. Fakat yağma yoktu, hiç kimsenin öyle kalkıp da "Kürekân" diye kıymeti sahibinden menkul bir unvan alarak, bununla da yetinmeyip kendisini hepsinden üstün görmesine, onlara kul gibi muamele etmesine izin verecek değillerdi. Öfkeli müttefikler harekete geçip Seyhun'u aşarak

Mâverâünnehir'e girdiler. Hedeflerinde, Timur'un kendisine başkent yaptığı Semerkand vardı. Kendisinden ölesiye ve elbette öldüresiye nefret ettiklerini anlamak için müneccim olmaya gerek olmayan Aksak Timur'un, bu kendini bilmez han bozuntusunun payitaht ilan ettiği Semerkand'ı yerle bir edecek, dümdüz edecekleri şehrin toprağına arpa ekerek tahtını başına geçireceklerdi. Öyle bir ders vereceklerdi ki ona, bir daha hiç kimse Timur'un kapıldığı hülyalara kapılmayacak, o sefil aksağa tattıracakları büyük acı dünya durdukça hatırlanacak ve bütün heveskârların kulağına küpe olacaktı. Fakat bu, onların sandığı kadar kolay değildi.

Güle oynaya çıktıkları seferin ardından Semerkand'a ulaşan müttefikler, orada çok iyi korunan müstahkem, aşılması zor surlara sahip bir şehirle karşılaştılar. Timur Semerkand'da değildi ve onun yokluğunda şehrin idaresini güvendiği beylerinden biri olan Ak Buka yürütmekteydi. Adilşah ve Sar Buka, bu durum karşısında herhalde kendilerini şanslı hissetmiş olmalıydılar. Öyle ya, içerisinde sahibi bulunmayan bir şehir ne kadar güçlü olabilir, düşman saldırılarına ne kadar direnebilirdi? Nitekim Ak Buka şehri teslim etmeye yanaşmayınca bu durumu pek sorun etmeyerek şehri kuşatma altına alıp sıkıştırma yoluna gittiler. Nasıl olsa vakitleri boldu. Timur'un Semerkand muhafızı pes edene kadar bekleyebilirlerdi. Fakat yaptıkları hesap doğru değildi. Ne Ak Buka'nın şehri teslim etmek gibi bir niyeti vardı, ne de Semerkand'ın düşman karşısında diz çöküp boyun eğmek gibi bir durumu. Üstelik aradan çok zaman geçmemişti ki, Mirza Cihangir askerî birlikleri ile beraber ufuklarda görünmüştü. Başkent'in saldırıya uğramış olduğu haberini alır almaz yanında bulunan beylerle birlikte derhal yola revan olarak hızla payitahta yönelmişti. Semerkand'ı işgal ederek Timur'a şöyle esaslı bir ders vermek hayali ile sağlıklı düşünme yetilerini kaybettikleri anlaşılan müttefikler Cihangir karşısında tutunamayıp hızla uzaklaştılar. Bunlar

soluğu evvela Deşt-i Kıpçak'ta alıp tarihî Altın Orda ülkesi-
nin doğu kesimlerini idare etmekte olan Ak Orda hükümdarı
Urus Han'a sığınacak, daha sonra ise Duğlat Emiri Kamed-
eddîn'in yanına geçeceklerdi. Fakat şunu da hiç duraksamadan
not etmek lazımdır ki, Celayirli emirinin bu düşüncesizce ha-
reketi kendisine pahalıya patlayacak, kabilesi bir süre sonra
dağıtılarak diğer beylerin hizmetine verilecekti.

Timur kendisini ve başkentini hedef alan bu pervasız te-
şebbüs karşısında doğal olarak sessiz kalmadı. 1375 yılı so-
nunda korkunç bir öfke bulutunu da arkasına alarak harekete
geçti ve Duğlat Emiri Kamededdîn'in üzerine yürüdü. Fakat
kış şartları çok ağırdı. Bozkırın sert ve dondurucu soğuğu bin-
lerce kişilik ordunun ilerlemesine mani oluyor, seferin sürdü-
rülmesinde güçlük çekiliyordu. Üstüne üstlük sanki birkaç ay
önce Semerkand'ı yerle bir etmek isteyenler kendileri değil-
miş gibi kaçıp da Kamededdîn'in himâyesine sığınan Adilşah
ve Sar Buka'nın da karşısına çıkmaması Timur'un öfkesini
artırıyor, vahşi bir toz bulutu gibi üzerlerine çökme arzusunu
kamçılıyordu. Ama sabırlı bir adamdı Timur. Nasıl olsa onları
yakalayıp enselerine yapışacak, ansızın patlayıveren güçlü bir
şimşek gibi tepelerine inecek ve yapmaya çalıştıkları şeyin be-
delini kendilerine en ağır şekilde ödetecekti. Zafer biraz daha
bekleyebilirdi. Hem bu seferlik yeterince korkutmuştu onları.
Biraz daha yaşasınlardı. Tedirgin kuş uykularında biraz daha
uyusun, korku dolu sabahlara bir süre daha uyansınlardı. Kışı
geçirmek üzere başkentine geri döndü. Timur kış mevsimini
Semerkand'da çıkardıktan sonra, 1376 yılında aynı güzergâh
üzerinde bir sefere daha çıkacak, karşısında tutunamayan Ka-
mereddîn ve yanındakiler mağlup olup kaçmayı tercih edecek-
lerdi. Bununla birlikte mağlup olmalarına rağmen kendisine
boyun eğmeme konusunda direnç gösteren düşmanlarını bu
sefer elinden kaçırmamaya kararlı olan Timur da arkaların-
dan gidecek, onları günümüzde Kırgızistan sınırları içerisinde

bulunan Isık Göl havalisine kadar takip edip atlarına Çu Nehri'nin serin sularından içirecekti.

Timur ordusuyla Çu boylarında düşman kovalarken Mâ-verâünnehir'de yeni gelişmeler oluyordu. Gelen haberlere göre, Ak Orda hükümdarı Urus Han'ın kardeşi Toy Hoca Oğlan'ın oğlu Toktamış Semerkand'a gelmişti. Cengiz Han soyuna mensup olan bu Ak Orda şehzadesi, Hazar Denizi'nin doğusundaki Mangışlak havalisini yöneten ve hanedanın en nüfuzlu üyeleri arasında bulunan babasının amcası tarafından kararlarına itiraz ettiği gerekçesiyle öldürülmesi üzerine kendi hayatından endişe etmeye başlamıştı ve devrin en dikkat çekici hükümdarı olan Timur'a sığınmak istiyordu. Eğer kendisine destek sağlanırsa hem babasının intikamını almak hem de han torunu olarak hakkı olan iktidarı elde etmek azmindeydi. Gelişmelerden Özkent'te bulunduğu sırada haberdar olan Timur, başkentine haber gönderip Toktamış'ın en iyi şekilde ağırlanmasını ve gönlünün hoş edilmesini emretti. Fırsat ayağına gelmişti ve bunu tepmesi hiç de akıllıca olmazdı. Harezmi tam manasıyla kontrol altına aldığı anda Cuci evladının ülkesiyle sınır komşusu olacaktı ve güçlü bir Ak Orda devleti işine gelmezdi. Ak Orda'nın mesela Urus Han gibi kuvvetli bir hükümdarın idaresi altında güçlenip Altın Orda ile de birleşerek büyük bir güç merkezi olma ihtimalini hayal bile etmek istemiyordu. Böyle bir durumda kendisinin Çağatay Hanlığı adına yürüttüğü faaliyetler anlamsızlaşır, Cengiz Han'ın soyundan gelenlerin tamamına hükmedecekleri bir Deşt-i Kıpçak'ta yeri olmazdı. Toktamış'ı desteklemesi halinde ise bir taşla kuş sürüsü vuracaktı. Cuci evlatlarının bir araya gelip merkezî bir güç çevresinde toplanmalarına mani olarak Ak ve Altın ordaların birleşme ihtimalini ortadan kaldıracak, daha da önemlisi her haliyle kendisine tâbi ve minnettar bir Ak Orda yaratabilecekti. Toktamış'ın aracılığıyla Deşt-i Kıpçak havalisinde elde

edebilecekleri Timur'u heyecanlandırmıştı. Özkent şehrinde ayrılarak palas pandıras Semerkand'a geri döndü.

Toktamış'a beklediğinden çok daha iyi davranan, şerefine eğlenceler tertip edip kendisini ve adamlarını ihsanlara boğan Timur, şehzadenin bütün isteklerini fazlasıyla ve hiç duraksamadan yerine getirdi. Ona ve adamlarına cömertçe değerli armağanlar, kıymetli taşlar ve mücevherler, kaliteli ve rengârenk pahalı kumaşlar, hem gürbüz hem de hızlı at ve katırlar sunmakla kalmamış, aynı zamanda çadır, davul, bayrak ve askerî birlikler gibi siyasî anlamda önem arz eden simgeler de bağışlamıştı. Toktamış'ın Timur'un bu hesapsız cömertliğine karşı ne düşündüğünü bilmiyoruz, hiç beklemediği bir anda hayalini kurduğu her şeye birden erişen bütün insanlar gibi şaşırmış ya da tedirgin olmuş olabilir. Ancak Timur esas sürprizini en sona saklamıştı. Ülkesinin kuzey sınırlarında, Harezm'in doğusunda bulunan Otrar ve Savran gibi şehirleri de verdi Toktamış'a. Yine kendisine vereceği askerlerle birlikte gidip fethedeceği Ak Orda'nın başkenti Suğnak'ı da. Üstelik casusların getirdiği haberlere bakılırsa Urus Han tam da bu sırada İdil boylarına sefere çıkmıştı ve başkentini kolaylıkla ele geçirmemesi için hiçbir neden yoktu. Babasını vahşice katleden muhteris amcasına neden bir sürpriz yapmıyordu? Ak Orda idaresinde onun da en az ötekiler kadar hakkı vardı. Hakkı olanı alması için kendisinden hiçbir yardımı esirgemeyecekti. Zaten kendisi de bunu istemiyor muydu? Kuşkusuz Toktamış da bunu istiyordu, fakat biraz şaşkındı. İşlerinin bu kadar hızlı bir şekilde rayına oturacağı hiç aklına gelmemişti. Timur'un büyük bir âlicenaplık örneği sergileyerek emrine verdiği orduyla birlikte yola koyuldu ve ata toprağına sefere çıktı.

Toktamış Timur'un kılıcıyla babasının intikamını almak için Semerkand'dan harekete geçtiğinde, amcası Urus Han sözünü ettiğimiz İdil seferine çıkmıştı ve devleti idare etsin diye yerine oğlu Kutluk Buka'yı bırakmıştı. Yeğeninin yokluğunu

fırsat bilip saldırıya geçeceğini bilseydi daha farklı davranırmıydı sorusunun cevabı yoktur, fakat Kutluk Buka doğru tercihti. Cesurdu bir kere. Korku nedir bilmiyordu. Hanlık makamına yaraştığı konusunda hiç kimse en küçük bir kuşku bile duymuyordu. Tam da Urus Han gibi bir hükümdarın sahip olmak isteyebileceği, varlığıyla gurur duyabileceği türden bir evlattı. Nitekim kendisine güvenenleri hayal kırıklığına da uğratmayarak babasının kendisine emanet ettiği payitahtı, kuzeninin neler planladığı belirsiz şüpheli ellerine bırakmadı. Hiç beklenmedik bir anda, önüne çıkan her şeyi savuran güçlü bir hortum gibi Ak Orda ufuklarını karartan Timur destekli Toktamış'ın askerî birlikleri ile göğüs göğüse savaşıp canını ortaya koydu. Onun başarılı olduğu bile söylenebilir, hatta cesaretine saygı duymak bakımından bunu söylemek de gerekir. Kendisi ilk çatışmalar devam ederken talihsiz bir şekilde hayatını kaybetse de, askerleri düşmana geçit vermediler ve Toktamış bir süre sonra mağlup olarak arkasına bile bakmadan kaçıp yeniden Timur'a sığındı. Bu durum, normal koşullar altında hem Timur'u hem de Toktamış'ı yapmak istedikleri şeyin üzerinde biraz daha düşünmeye, planda değişiklikler yapmaya sevk edebilirdi. Sonuçta ortada hiç de hafife alınamayacak bir başarısızlık vardı. Fakat ne Timur'un stratejik hesaplarında ne de Toktamış'ın iktidar tutkusu ve intikam arzusunda bir eksilmenin olmaması bize gösteriyor ki, onlar meseleyi bir güç çatışması olarak görüyorlardı. Toktamış'ın mağlup olması, bunun için başka bir neden aramaya hiç gerek yoktu, yanındaki askerî gücün yeterli olmamasından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla böyle bir durum karşısında yapılması gereken şey geri çekilmek ya da en başta hedeflenen amaçları askıya almak değil, düşmanın üzerine bu sefer daha büyük bir orduyla yürüyüp yeni bir güç gösterisinde bulunmaktı. Öyle yaptılar. İlk seferde uğradığı hezimetin utancı hiç yüzüne vurulmayan Toktamış, Timur tarafından ilkinden çok daha güçlü bir şekilde donatıldı ve tekrar sefere çıktı.

Toktamış'ın ikinci seferi büyük umutlarla başladı. İlk sefer acı bir talihsizlik olmuştu. Bu seferin başarıya ulaşacağından kimse kuşku duymuyordu. Toktamış, bu kez benzersiz bir tutkuyla arzuladığı başarıya artık ulaşacağından, hak ettiğine inandığı tahtı elde edeceğinden emindi. Muhtemelen bir sürü gelecek planı da yapmıştı. Tahta çıktıktan sonra hem babasına hem de kendisine reva görülen kötü muamelenin hesabını görerek intikam alacak, daha sonra da devletini çağın en güçlü devletlerinden biri haline getirecekti. Fakat yine olmadı. Karşısına çıkan diğer kuzeni Toktakiya karşısında değil başarılı olmak, canını bile zor kurtardı. Üstelik çağdaş kaynakların haber verdiğine göre, bozgun halinde güçlkle kaçmaya çalışırken ardına düşmüş düşman askerlerinden birinin attığı okla da elinden yaralanmış, son bir gayretle sık bir çalılığın arkasına ancak sığınabilmişti. Kendisini aramaya çıkan Timur'un adamları tarafından o çalılığın ardında yaralı ve umutsuz bir halde bulunarak Buhara'ya, Emir Timur'un huzuruna götürüldü. Timur ile Toktamış arasında Buhara'da ne konuşulduğunu bilmiyoruz, fakat büyük emirin bu hezimet karşısında da herhangi bir umutsuzluk belirtisi göstermediği ve Toktamış'ı başarıya ulaşana kadar hedeflerinden vazgeçmemesi konusunda motive ettiği kesindir. Nitekim daha sonra yaşanan gelişmeler de bu durumu doğrulamaktadır.

Emir Timur ile Toktamış Buhara'da Ak Orda hükümdarına karşı yürütmekte oldukları mücadeleye stratejik açıdan biçim vererek bundan sonra neler yapabileceklerini planlamakla meşgulken yeni haberler aldılar. Rus kronikleri tarafından Edigey ismiyle kayıt altına alınan ve dönemin önde gelen kabilelerinden biri olan Mangıtlardan İdigu, Ak Orda'dan getirdiği haberlerle Buhara'da Timur'un huzuruna çıktı. İdigu'nun anlattıklarına bakılırsa, Toktamış'ın düzenlediği seferler İdil boylarından geri dönen Urus Han'ı çileden çıkarmış, yeğenininin cüreti karşısında kanı beynine sıçrayan Han, hiç vakit

kaybetmeksizin asker toplayarak Toktamış'ı yakalamak üzere harekete geçmişti. İdigu'nun verdiği bilgilerin doğru olduğunu anlamak için fazla beklemek gerekmedi. Bir süre sonra Buha-ra'ya ulaşarak Timur'un huzuruna çıkan Urus Han'ın elçileri, yanlarında efendilerinin tehditkâr mesajını taşımaktaydılar. Kendisinin sefere çıktığı sırada yokluğunu fırsat bilerek ülkesine saldıran yeğeni Toktamış'ın oğlunu öldürerek ülkesine kaçtığını belirttiği Timur'dan âsi şehzadenin kendisine teslim edilmesini istiyor, aksi halde savaşa hazırlanmasını söyleyerek onu tehdit ediyordu. Emir Timur, kendisini yeterince tanımadığı ve neler yapabileceği konusunda bir fikri olmadığı anlaşılan Urus Han'ın talebini duraksamadan reddetti. Han'a gönderdiği mektupta böyle bir tehdide pabuç bırakmayacağını açık bir biçimde vurgulamış ve eklemişti: "Bize sığınmış birini düşmanına teslim etmek örf ve âdetlerimize aykırıdır. Bu konuda ısrar edildiği takdirde savaşmaktan kaçmayacağımız da katî surette bilinmelidir."

Urus Han'ın tehditkâr mesajına aynı şekilde cevap veren Timur, elçileri gönderdikten sonra Buhara'dan harekete geçip kuzeydoğu yönünde ilerleyerek Otrar'a gelmişti. Öte yandan Urus Han da ordusuyla birlikte bölgeye gelmiş ve Suğnak'ta mevzi alarak savaş hazırlıklarına başlamıştı. Mevsim kıştı ve yerde bir adam boyu kar vardı. Her yanı buz kesmişti ve soğuk askerlerin iliklerine işliyordu. Savaş tamamları yeri göğü inletiyor, düşmana saldırarak biraz da olsa ısınabilmek isteyen taraflar kapkara bir kâbus gibi birbirlerinin üzerine çökmek için biliyorlardı. Fakat hücum boruları o kış hiç çalmadı. Hem Timur hem de Urus Han yaklaşık üç ay boyunca hiçbir şey yapmadan öylece karşılıklı beklediler. Vakit öldürmekten başka bir anlamı olmayan ufak çaplı birkaç çatışma hariç tutulacak olursa neredeyse hiç kan dökülmedi. Bu şekilde amaçsızca beklemekten sıkılan ve daha iyi hazırlanıp

daha güçlü bir şekilde seferi tekrar etmek istediği anlaşılan Timur, askerlerine toparlanmaları emrini verdi. Geri döndüler.

Kış sona erip de bahar ufukların ardından yüzünü gösterince Emir Timur Urus Han'ın üzerine yeni bir sefer düzenledi. Önünde uzun bahar ve yaz, hatta sonbahar ayları uzanıyordu. Ak Orda hükümdarı bu sefer elinden kurtulamayacak, neye mal olursa olsun düşmanını dizleri üzerine çöktürecekti. Fakat hevesi kursağında kaldı. Urus Han bu sırada beklenmedik biçimde hayatını kaybetmiş, yerine geçen büyük oğlu Toktakiya da nedense kısa süre içerisinde babası ile aynı akıbete maruz kalmıştı. Ak Orda'nın üzerinde kara bulutlar dolaşüyor, devletin başına geçen Timur'un adaşı, Timur Melik Oğlan'ın ülkeyi layıkıyla idare edebileceğine kimse pek ihtimal vermiyordu. Emir Timur, ölümle işbirliği yapıp elinden kurtulmayı başaran düşmanı Urus Han'ın kalıtını parçalama işini Toktamış'a bırakarak payitahtına döndü. Artık bu kadar çözülmeden sonra Toktamış Ak Orda'ya herhalde son darbeyi vurabilirdi. Timur kuşku duymuyordu bundan. Lakin kendisini himayeye inatla devam ettiği han soylu şehzade bu sefer de başarılı olmadı. Hatta vaktini içki ve eğlence ile geçiren, devlet içerisindeki otoritesini günden güne kaybeden Melik Oğlan'ın karşısına çıktığı ilk çatışmada canını bile güçlükle kurtarabildi. Bununla birlikte, hezimetlere doymayan Cengiz soylu şehzadenin talihi güneşin burcuna düşmek üzereydi. Kısa süre sonra rüzgâr beklenmedik bir şekilde ters yönden esmeye başlayacak ve Toktamış'ın yeterince başarısız olduğuna, kötü günlerinin artık bitmesi gerektiğine karar veren talihi dönüverecekti.

Öte yandan Emir Timur Harezm bölgesi üzerine belli ölçüde hâkimiyet tesis etmiş olsa da, hiç kuşkusuz kendisi de farkındaydı ki buradaki hâkimiyeti mutlak değildi. Kongratlar eskisi gibi olmasa da burada hâkimiyetlerini devam ettiriyor ve hatta zaman zaman Timur'un politikaları ile çatışan tavırlar içerisine de giriyorlardı. Nitekim 1376 yılında, Toktamış'ın

Ak Orda'da aldığı mağlubiyetlere bir yenisi daha eklenirken Timur yeniden Harezmi'e yürüdü. Fakat düşmanı akıllanacak gibi değildi. Hiçbir şeyden ders almıyordu. Bölgeye üçüncü kez sefer düzenleyen Timur buradan ayrılıp Deşt-i Kıpçak havasındaki toplulukları kontrol altına almak üzere o tarafa yönelince, Yusuf Sûfî bu durumu fırsat bilerek Buhara ve Hazar ötesi Türkmenlerini hedef alan yağma seferleri düzenledi. Emir Timur'un bu kadarına tahammül etmeyeceğini tahmin etmek hiç de zor değildi. Yusuf Sûfî son yaptıkları ile nihayet bardağı taşırmış, Cihangir Mirza ile Hanzâde'nin evliliğinde oynadığı müspet rolle Timur'un gözünde kazandığı itibarı da tüketmişti. Üstelik üçtür bölgeye sefer eden Timur'un kazanımlarını riske atmak, adeta yaptığı masrafları ya da kaybettiği askerleri hiçe saymak anlamına geliyordu bu. Böyle bir şey ise hiç kimsenin harcı da değildi, haddi de. Timur, Harezmi'yi bu sefer bütünüyle ve kopmaz bağlarla kendisine bağlamak, Kongratların bölgedeki siyasî varlığına son vermek üzere harekete geçti. Harezmi'yi hedef alan dördüncü sefer olan bu girişiminin, amacın nihaî anlamda gerçekleşeceği son sefer olmasını istiyordu.

Timur Harezmi'yi bütünüyle ele geçirme planları yapmakla meşgulken, yıllar yılı hiçbir yılgnlığa kapılmadan kendisine destek verdiği Toktamış'ın da şansı yaver gitmeye başlamıştı. 1378 senesinde Timur'un dördüncü kez donatarak sefere çıkardığı Toktamış, bu kez galip gelmeyi başardı ve rakibini ezerek Ak Orda'da kontrolü eline geçirdi. Her ne kadar Timur'un desteğiyle bile olsa sonunda hak ettiğini düşündüğü iktidara gelebilmiş, bir an bile kendisine ait olduğundan şüphe etmediği hanlık tahtına kurulabilmişti. Harekete geçmek için hiç vakit kaybetmedi. İşi vaktinden çoktu ve bunca zaman bekledikten sonra istediğini elde edebilen bir adam olarak bir gününü dahi boşa harcamaya tahammül edemezdi. Harekete geçti. Kısa süre içerisinde başta başkent Suğnak ve Savran gibi önemli

şehirler olmak üzere birçok şehri zapt ederek buralarda kendi hâkimiyetini tesis edecek, idarede çeşitli düzenlemeler yapıp devleti tam manasıyla kendi boyunduruğuna aldıktan sonra da topladığı kuvvetli orduyla gözünü İdil boylarına dikecekti. Timur'un Toktamış için kaygılanmasına gerek kalmamıştı. Zaten kendisi de bu durumun bilincindeydi ve bütün dikkati ile Harezm'e odaklanmıştı. Toktamış'tan gelen iyi haberlerle keyfi yerine gelmiş biçimde dördüncü Harezm seferine çıktı.

1379 yılında göz yıldırان ve ünü artık bütün doğuya yayılmış olan ürkütücü ordusuyla Harezm'e ulaşan Timur'un kararlılığı en yüksek seviyede idi. Bölgenin merkezi durumundaki Ürgenç'e doğru ilerlerken karşısına çıkan her yeri dümdüz etmiş, kendisine itiba etmeyen her kim varsa hepsini dizleri üstüne çöktürmüştü. Kim olduğunu öğrenmeliydiler. Her yere böyle dört sefer düzenleyemezdi. Başka işleri vardı ve önünde duvaklı bir gelin gibi fethedilmeyi bekleyen koca bir dünya uzanıyordu. Bu sefer öyle bir fetihle sonuçlanmalıydı ki, Harezm'de yaşayan hiç kimse bir daha kesinlikle onun otoritesini sorgulamaya cesaret edememeli, aklına getirip de isyan etme hatasına düşmemeliydi. Bunun için acele etmedi. Ağır ağır, ince ince ve tarihin yüzeyinde belirgin izler bırakmak ister gibi yürüttü harekâtını. Üç ay boyunca kuşatma altında tutulan Ürgenç lime lime edildi. Şehrin sokaklarına ok, taş, ateş ve kan yağdırıldı. Su ile bağlantısı kesilen şehrin sefaleti görülmeye değerdi. Timur'a itaat etmeyip onu yeteri kadar ciddiye almamanın cezasını çekiyordu Ürgençliler. Çarşı ve pazarlar boşalmış, cami avluları ile mezarlıklar hıncahınç dolmuştu. Aslında düşmanları olan Emir Timur'a değil de yokluğa ve kıtlığa, insan doğasına boyun eğmişlerdi. Her şeyin üzerine salgın hastalıklar da eklenince, Timur'un keskin kılıcı bile içinde bulundukları durumdan daha sevimli görünmeye başlamıştı ölü balıklar gibi ölgün ölgün bakan bitkin gözlerine. Korkunç bir umutsuzluğun pençesinde kıvranıyordu

şehir. Yusuf Sûfî de daha fazla dayanamamıştı kuşatmaya. Salgın hastalıklardan birine kaptırdığı yakasını kurtaramamış, ne ümit ve hayallerini gömdüğü şehri kuşatılırken üzüntüsüne eşlik eden derin bir acıyla hayatını kaybetmişti. Pek dikkate değer başarılarla dolu olmayan siyasî kariyerindeki tek şansının da bu olduğu söylenebilir. O, en azından Ürgenç'in düşüşünü, yağma ve tahribatlar altında günlerce inim inim inleyişini ve halkının acı içerisinde gözlerini gökyüzüne dikerek kanlı yaşlar döktüklerini görmemişti. Tam vaktinde gerçekleşen ölümünden sonra, üç aydan beri devam etmekte olan korkunç Ürgenç kuşatması nihayet sona erdi ve şehir gürültüyle tarihin karanlık çukuruna düşerek dizleri üstüne çöktü. Çekirge sürüsü gibi Ürgenç'e dalan Timur'un askerleri taş üstünde taş bırakmadılar. Yağma ve talan günlerce sürdü. İnsanların çığlıkları gökyüzüne yükseldi. Acı haykırıışları, bir kısmı yıkılmış harap bina ve surların duvarlarında, ormanlarındaki vahşi hayvanların olanlara şahit olmamak için korku içinde deliklerine çekildikleri dağların eteklerinde yankılanıp durdu. Timur muzaffer bir emir olarak payitahtı Semerkand'a geri dönerken, yanında Ürgenç'in hadsiz ganimetlerini taşıyan güçlü develer de vardı.

IV.

GÜNEŞ ÜLKESİ

A mansız bir kâbus gibi çöktüğü Harezm bölgesinin en önemli şehri Ürgenç'te sahnelediği vahşet perdesi ile ülkesinin kuzey sınırlarını güvenli hale getiren Timur, değdiği yerleri ölüm vahasına çeviren nice afet ve felaketleri kendisine azık ederek nihayet hızını alabilmiş dehşet verici, korkunç bir tufana dönüşmüştü. Yuvarlandıkça büyüyen, büyüdükçe karşı konulmaz hale gelen devasa bir kartopunu andırıyordu. Artık onu durdurabilmek mümkün değildi. Zaten bunu yapmayı deneyebilecek bir güç de yoktu ortada. Moğollardan geride kalan toz bulutunun içerisinden, bünyesinde âleme yön verecek tarih tomurcuklarını barındıran o bitimsiz kavgalar ve kanlı mücadeleler deryasından, gözleri kör, kulakları sağır eden o dipsiz gayyâ kuyusundan bu kez de Timur çıkmıştı. Tarih meleşti ellerini onun parmaklarıyla ovuşturmuş, mukadderat denilen büyük görünmez oyuncu yeni oyununu onun üzerine kurmuştu. Uzun süre sakince ve hain bir pusuda bekler gibi sessizce karanlığın koynunda uzanıp duran eski bir yanardağın aniden, hiç beklenmedik bir şekilde patlayarak gökyüzüne doğru fıskırması, kül ve ateşten mürekkep ifrazatını baharla birlikte eteklerinde boy gösteren bin bir renkli nazlı çiçeklerin üzerine kusması gibi bir şeydi bu. Tanrı'nın yeni kırbacıydı Timur. Bir araya gelerek barış ve kardeşlik içerisinde ve hep

beraber dünyayı imar ederek cennete çevirmek yerine birbirlerine boyun eğdirmeye çalışan insanlara gönderilmiş ilahi bir ceza, Tanrı'nın tarihin akışını başıboş bırakmadığını gösteren göksel bir kanıttı. Üstelik omuzları üzerinde taşıdığı bu tarihî görevin fazlasıyla da farkındaydı. Yönünü batıya, güç ve zenginliklerini, güzellik ve zarafetlerini obur bir devin doymak bilmez iştihasıyla, geride hiçbir şey bırakmaksızın soğurarak gücüne güç ve şanına şan katacağı birçok görkemli şehrin bulunduğu Horasan'a çevirdi.

Güneş Ülkesi olarak bilinen Horasan, Timur'un ilgi alanına girdiği dönemde tam bir siyasî karmaşa içerisindeydi. Kertler, Serbedârîler, Toga Timurlular ve Muzafferîler gibi yerel haneler arasındaki kanlı ve yorucu hâkimiyet mücadeleleri bölgenin belini bükmüş, siyasî karmaşaya paralel biçimde, kuşkusuz doğal olarak sosyal ve ekonomik hayat da büyük darbe almıştı. Aynı şekilde ticaret de adeta durma noktasına gelmiş, asayiş sorunu coğrafyayı ıssız bir çöle dönüştürmüştü. Horasan'ın damarlarından umut çekilip gitmiş, ülkeye can sıkıcı bir belirsizlik gelip çöreklenmişti. Esasen tam da Timur'un aradığı şeydi bu. Tarih onun öncü birliğiydi sanki. Bir buldozer gibi önden giderek yolları açıyor, zamanın tozunu şehirlerin ve orduların üzerine serperek onları uyuşturuyor, şartları Sahipkıran için hazır hale getiriyordu. Şöyle bir önüne bakan Timur da şartların olgunlaştığına kanaat getirince harekete geçiyor ve tarihin kendisine açtığı yoldan ilerleyerek sancağının gölgesini genişletiyordu. Yine öyle yaptı. Bölge hâkimlerinin kendi aralarındaki mücadelelerin siyasî hedefleri açısından fırsat oluşturduğunu gördü ve vakit kaybetmeden harekete geçti. İlk büyük hedefi, kendisine itaat etme konusunda isteksiz davrandıkları görülen Kertlerin payitahtı Herat şehriydi. 1380 yılında, önce henüz on dört yaşındaki oğlu Miranşah'ı sevk etti bölgeye. Yanındaki seçkin beyler ve elli koşunluk bir kuvvetle yola revan olan Miranşah, Belh ve Andhoy taraflarına

gelip burada konakladığında, Timur da ordusuna hareket emrini vermiş ve Semerkand'dan ayrılmıştı bile.

Herat, Kert hükümdarı Gıyâseddîn Pir Ali'nin hâkimiyetindeydi. 1370 yılında vefat eden babası Melik Muizzeddîn'in yerini almış olan Pir Ali, Emir Timur'un ihtiraslarına boyun eğebilecek biri değildi. Aslına bakılırsa onunla arası kötü de değildi. Büyük oğlunu Timur'un yeğeni ile evlendirip onunla akrabalık ilişkileri kurmuş, elbette kendi ülkesini hedef almadığı sürece, giderek bölgenin en güçlü hükümdarı haline gelmesi karşısında sessiz kalmıştı. Ancak akılsız biri olduğu da söylenemezdi. Bir zamanlar babasının hizmetindeki sıradan askerlerden biri olan Timur'un, bu yeni yetme Çağatay emirinin, ulusu birleştirme hedefi doğrultusunda er ya da geç batıya yöneleceğinin farkındaydı. Zaten bir yıl önce kendisine elçi göndererek onu Semerkand'da toplanan kurultaya davet etmesi de bununla ilgili değil miydi? Akıllı biriydi Timur... Kurultaya katılacak olursa onun hâkimiyetini kabul etmiş sayılacak, aksi durumda ise ona Horasan'a sefer tertip etmesi için bir neden sunmuş olacaktı. Kendisine itaati gururuna yediremediği için Timur'u oyalamaya çalıştı. Davete icabet edeceğini, fakat kendisine eşlik etmesi için bir emirini göndermesini istedi ondan. Timur belki de şaşkınlıkla karşılaşmıştı bu tuhaf ve bir o kadar da anlamsız talebi, bilemiyoruz. Fakat herhalde işin sonunu görmek için ileri gelen beylerinden biri olan Seyfeddin Nukuz'u derhal Herat'a gönderdi. Aldığı emir doğrultusunda kendisini kurultaya götürmek için Kert hükümdarının yanına gelen Seyfeddin, görmeyi hiç de beklemediği bir manzara ile karşılaşmıştı. Adeta bir şantiyeyi andırıyordu Herat. Şehir surları tahkim ediliyor, binlerce işçi gecelerini gündüzlerine katarak başkentlerini büyük bir direnişe hazırlıyorlardı. Burada Seyfeddin ile Pir Ali arasında nasıl bir diyalog yaşandığı sırdır. Acaba Herat hâkimi birdenbire Timur'un emirini karşısında görünce şaşırmış mıydı ya da onu bütün

bu faaliyetlerin rutin bir uygulama olduğu konusunda ikna etmeye çalışmış mıydı gibi soruları cevaplandıramıyoruz, fakat daha sonra yaşanan gelişmeler, Pir Ali'nin Herat'ı tahkim etmeye dönük faaliyetlerinin Semerkand'da hiç de hoş karşılanmadığını göstermektedir. Öte yandan Kert hâkiminin büyük kurultaya katılmamış olması da bu süreçte taraflar arasındaki ilişkilerin iyice gerildiğine delalet eder.

Pir Ali'nin Semerkand kurultayına katılmamakla kalmayıp kendisini aldatmaya dönük faaliyetler içine girmesine karşılık Timur'un bıyık altından güldüğü tahmin edilebilir. Kulağa tuhaf gelse de, bu hadisenin Timur'un Horasan'dan başlayarak İran'ın tamamını kontrol altına almak planını başlatabilmesi için kısa sürede bir işaret fişegine dönüşmesi ve daha sonra da onun bu akılsız düşmanına gösterdiği candan muamele, bu şekilde düşünebilmemiz için bize bir tür dayanak sunmaktadır. Nihayetinde Timur, başından beri planladığını anladığımız sefer hazırlıklarını tamamlamış ve aradan bir yıl bile geçmeden, oğlu Miranşah'ın hemen ardından Semerkand'dan ayrılmıştı. Güneydoğu istikametinde ilerleyen ve rivayetlere bakılırsa yolu üzerindeki Andhoy'da ziyaret ettiği devrin büyük sûfilerinden Baba Sengü tarafından Horasan fethi ile müjdelenen Timur'un ilk hedefi Fuşenc'ti. Ele geçirilmesi zor olmayan bu garnizon şehrinin düşüşü, Timur'un batı seferinin hemen başında elde ettiği motive edici bir zafer olmaktan daha fazlasına karşılık geliyordu. Bu zafer ile öncelikle bölge hâkimlerine karşı psikolojik açıdan üstünlük elde ediyor, bir yandan düşmanlarının kalbine korku salarken diğer yandan savaş ve işgalden başka bir şey düşünmeyen askerlerine daha büyük zaferler vaat ederek onları bir nebze de olsa sakinleştirmiş oluyordu. Nitekim Timur'un askerî birlikleri şehre yerleşirken Fuşenc'in düştüğü haberi Herat'a ulaşmış, tedirginlik içerisinde daha yeni tahkim ettiği surlarının ardına saklanan Pir Ali kara kara ne yapacağını düşünmeye

başlamıştı. Acaba hata mı yapmıştı? Gururuna yenik düşüp Timur'a karşı gelerek daha büyük bir yenilginin kapılarını mı açmıştı kendisine? Fakat artık yapabileceği bir şey yoktu. Geride kalmış bir parçacık itibarını da muhafaza etmek istiyorsa aldığı tehlikeli kararın arkasında durmalı, sonunda mağlup da olsa direnerek teslim etmeliydi şehri. Tedbirleri artırımları ve amansız düşmana karşı sonu az çok belli olan bir mücadeleye hazırlanmaları için asker ve komutanlarına emirler yağdırırken, Timur'un askerleri de uzaktan görünmeye başlamışlardı bile. Surların üzerinden düşman ordusunun güzellim şehrini kuşatma altına almalarını kederle izlerken, içinde küçük de olsa bir umut vardı hala...

Fakat küçük bir umuttu bu ve küçük umutlar sahiplerine genellikle hayal kırıklığından başka bir şey sunmazlar. Bu sefer de öyle oldu. Kuşatmacılara bir süre direnen Herat, bugüne kadar hanelerine neredeyse hiçbir başarısızlığın kaydedilmediği Timur'un askerleri karşısında fazla dayanamadı. Kuvvetli savaş makinelerinin kesintisiz taş ve ateş bombardımanına tuttuğu şehrin zayıf soluğu giderek yavaşlayan bir nabız gibi parlaklığını yitirdi ve birdenbire kesildi. Elinden gelen bütün gayreti göstermiş olan Kert hükümdarı, başka bir çaresi kalmayınca 1381 yılının Nisan ayında kuşatmacılara boyun eğmeyi kabul edip Timur'un huzuruna çıktı ve şehri teslim etti. İstedikini elde eden Emir Timur, beklenilenin aksine Pîr Ali'ye çok iyi davrandı. Yalnızca hazinelerini elinden almakla yetinip canını bağışlamakla kalmadı, aynı zamanda ona kıymetli taşlarla işli bir şeref kemeri de ihsan etti. Bu şekilde onu kendisine tâbi bir hükümdar olarak kabul ettiğini gösteriyordu. Yine Herat halkına da kötü muamele edilmedi. Şehirdekiler makul fidyeler karşılığında sahip oldukları hayatı sürdürme konusunda özgür bırakıldılar ve devrin en büyük hükümdarı olan Timur'un tebası olma onurunu kazandılar. Fakat bütün bunlar Sahipkıran'ın Herat'ı sadece kontrol altına almakla

yetindiği şeklinde anlaşılmamalı. Galip olan oydu ve fethettiği şehir üzerinde hakları vardı. Bunları kullandı. Pîr Ali'nin hazineleri ve halktan toplanan fidyelere ek olarak şehrin bütün zenginlikleri de Timur'un olmuştur. Coşkulu askerleri, yapılan anlaşmaya halel getirmeden tarihî şehrin bütün zenginliklerini yağmaladılar. Değerli taşlar, kıymetli eserler... Hiçbir şey bırakılmadı geride. Mesela demirden mamul olup üzeri sanatsal değeri yüksek oyma ve kitabelerle kaplı olan hükümdar kapısı, *Derveze-i Melik* yerinden sökülerek Şehrisebz'e gönderilmişti. Tıpkı Ürgenç'te yapıldığı gibi, şehirde bulunan bütün ilim ve fikir adamları, âlimler, zanaatkârlar ve kafa kuvveti ile iş gören münevverler de Timur'un kurmayı hayal ettiği dünya imparatorluğunun merkezini hem maddî hem de manevî olarak imar ve inşa etmek üzere ordunun önüne katılarak Semerkand'a sevk edildiler. Canını bağışladığı Pîr Ali'yi Herat'ta ve fakat bu sefer kendisine tâbi bir emir olarak bırakıp kapıya dayanmış kış mevsimini geçirmek üzere Buhara'ya hareket eden Timur, buradan ayrılmadan önce bir şey daha yaptı: Kert emirinin kendisine karşı direnmek maksadıyla iyice berkitmiş olduğu şehir surlarının yıkılmasını emretti. Bundan sonra kimsenin Herat'ın surlarına güvenip de kendisine meydan okumasını istemiyordu.

Herat'ı teslim aldıktan sonra ordusuyla kışı geçirmek üzere Buhara'ya giden Timur'un da, efendilerinin kendileriyle cömertçe paylaştığı ganimetlerle heybelerini dolduran komutan ve askerlerinin de keyfi yerindeydi. Birçok hükümdarın aksine ganimet paylaşımı konusunda önce kendini düşünmeyen Timur, bu şekilde bir yandan askerlerinin sadakat ve hayranlığını elde ediyor, diğer yandan da normal şartlar altında birbirlerinin varlığına tahammül edemeyen birçok boy beyini müşterek çıkar ilkesini kullanarak bir arada tutabiliyordu. Nereden bakılırsa bakılsın, gayet akıllıca bir politikaydı bu ve Sahipkiran'ın siyasî ve askerî başarısının en önemli sacayaklarından

birini oluşturuyordu. Nitekim meseleye bu zaviyeden yaklaşıldığında, Buhara havalisinde kurulan kışlık karargâhta eğlenen, vakit geçiren, kadimden beri düşmanlık duyup nefret ettikleri komşularını tanıyarak birbirlerine karşı önyargılarını kıran ve ortak hedeflerle müşterek bir siyasî ve askerî kimliğin paydasına sığabilen kalabalık gruplardan müteşekkil bir orduda asayişin nasıl sağlanabildiği de anlaşılır hale gelir.

Herat zaferi ile askerî liderliğini takviye edip hâkimiyet sahasını da genişleten Timur, kış mevsimini geçirmekte olduğu Buhara'da çok sevdiği kızının vefatı ile büyük bir üzüntüye gark olsa da, ne yasını doğru dürüst tutabilmiş, ne de zaferinin tadını çıkararak rahat bir kış geçirebilmişti. Serbedârî Emiri Hoca Ali Müeyyed tarafından gönderilen ulaklar, Toga Timurlu hükümdarı Emir Velî'nin isyan ederek Sebzvâr üzerine yürüdüğu haberini getirmiş, bunun üzerine Timur da gerekli hazırlıkları hızlıca yaptıktan sonra yeni bir Horasan seferine çıkmak zorunda kalmıştı. Tarihler 1382 yılını gösteriyordu. İsyanın büyümemesi ve elbette bir işgal ile güç kazanarak bölgede zemin elde edememesi için acele eden Timur, önden yolladığu ulaklar ile sefer güzergâhında bulunan bağıllarına da hazırlık yapmalarını emretmiş, Serahs'ta oğlu Miranşah'ın, Herat'ta ise Pîr Ali'nin de emirleri altındaki askerî birliklerle iştirak ederek güç kattığu ordusuyla öfkeden kudurmuş şimşeklerle yüklü kara bir bulut gibi Emir Velî'nin üzerine yürümüştü. Kelât, Kahkaha ve Turşîz kalelerini bir çırpıda ele geçiren Timur'un yüzü öfke bulutlarıyla kaplanmıştı. Horasan'ın kuzey kesiminde hüküm süren Toga Timurlu Emir Velî böyle bir şeye nasıl cüret edebilirdi? Daha bir yıl önce Herat havalisini kendisinin kontrol altına aldığından haberdar değıl miydi? Ülkesinde barış içerisinde oturup tacının ve tah-tının tadını çıkarsaydı ya! Onca mesafeyi kat edip Sebzvar'a gözünü dikerek Timur'un emeklerini zayi etmeye çalışması akıllı işi değıldi. Üstelik Emir Velî bu kadarla da kalmamış,

bir yandan güneybatı İran'da hüküm süren Muzafferî Emiri Şah Şuca'ya, diğer yandan da Âzerbaycan ve Irak havalisine hükmeden Celâyirli Sultan Ahmed'e mektuplar göndererek onları kendisine karşı bir olmaya ve ittifak etmeye davet etmişti. Olacak şey değildi, fakat yapacak bir şey de yoktu. Had-dini bilmeyene hududunu göstermek onun yapmayı en iyi bildiği işler arasındaydı.

Emir Velî'nin Timur'a karşı ittifak girişimi amacına ulaşmamış, Sultan Ahmed onun önerisini dikkate bile almazken Şah Şuca akıllıca davranarak kıymetli hediyelerle birlikte yola çıkardığı elçisini Emir Timur'a gönderip itaatini arz etmişti. Muzafferî emirinin davranışından oldukça memnun kalan Timur, Şiraz'a gönderdiği cevabi mektubunda, kendisine hilatler de gönderdiği Şah Şuca'yı davranışından dolayı tebrik etmiş ve gösterdiği dostluktan ötürü de ona muhabbet ve selamet ihsan etmişti. O bu kadarla da yetinmemiş ve aralarındaki dostluğun akrabalık bağı ile taçlanmasını arzu ederek Şah'ın kızını çok sevdiği torunu Pîr Muhammed'e istemişti. Bu şekilde Muzafferî hanedanını da kendisine metbû kılan Timur, Emir Velî'nin hakkından gelmek için Mâzenderân'a yönelmeden önce, hâkim olduğu sahayı Basra körfezine kadar uzatmış oluyordu. Seyhun Nehri kıyılarından Basra Körfezi'ne kadar uzanan geniş coğrafyaya hükmeder hale gelen büyük bir hükümdar olarak Hazar Denizi'nin güneyinde yer alan Mâzenderân'a yürüyen Timur'un karşısındaki Emir Velî'nin korkudan titrediğini, hem de hiç duraksamadan tahmin edebiliriz. Bununla birlikte, Emir'in yine de acımasız düşmanının elinden kurtulabileceğine dair bir umudu olduğunu belirtmeden geçmemek gerekir. Ne de olsa Timur'a karşı savaşılmaya hazırlandığı Mâzenderân coğrafyası zorlu bir tabiata sahipti ve o da bu coğrafyanın hâkimi olarak kendi evinde olmanın avantajını kullanabilirdi.

Aslına bakılırsa Emir Velî teorik olarak haklı bile sayılabilirdi. Etrafı işgalci bir ordu için son derece tehlikeli olabilecek geçit vermez bataklıkların yanı sıra bir yanı Kafkasya'ya uzanan ve dorukları yer yer beş bin altı yüz metreyi aşan yalçın Elburz dağları ile çevrili olan Mâzenderân kolay bir coğrafya değildi. Sık ormanlıklarla kaplı Elburz dağlarının eteklerinden ya da üzerine düşecek küçük bir çakıl taşını bile bir çırpıda yutabilecek kadar vıcık vıcık olan bataklıklardan geçmek hiç kolay olmadığı gibi, bunu gerçekleştirebilecek bir ordunun büyük kayıplar vereceği de aşikârdı. Fakat bütün bunlar Timur ve ordusu için geçerli değildi. Dağlık bölgeye girerek Şaşman Kalesi önünde karargâh kuran Timur'un hücumu karşısında Emir Velî çok dayanamadı. Hezimetin mukadder olduğunu görünce savaş meydanını terk edip Rey tarafına yönelmiş, Sahipkıran'a elçi göndererek bundan sonra hiçbir şekilde itaatten ayrılmayacağı sözünü vermişti. Fakat o sözünde durmayacak, Timur'un bölgeden ayrılmasından sonra tekrar isyan bayrağını çekecek ve birkaç yıl süren mücadelesinin ardından bölgeyi onun bey ve emirlerine bırakarak Âzerbaycan'dan kaçmak zorunda kalacaktı.

Yürüttüğü mücadelelerle Horasan'ın hemen tamamında etkisini açık şekilde göstermiş olsa da bölgeyi kalıcı olarak kendi hükmü altına almış olmadığının bilincinden olan Timur, bu durumun kendisini sürekli meşgul eden bir belirsizliğe gebe olduğunu fark etmişti. Horasan'a düzenlediği seferler sonucunda bir dolu başarı elde ettiği konusunda kuşku yoktu tabii, fakat her defasında fethettiği yerlerde yine karışıklıklar çıkıyor, buralara sevk ettiği askerî birlikler görevlerini hakkıyla yerine getirirler bile onun gibi kararlı bir hükümdarın kesinlikle tahammül edemeyeceği türden bir enerji kaybı oluşuyordu. Bunun nedeni de hiç şüphesiz zapt edilen yerlerin doğrudan doğruya ilhak edilmemesi ve bu yerlerde hüküm süren idarecilerin boyun eğmeleri karşılığında yerlerinde

birakılmalarıydı. Horasan'da hüküm süren emirler ne kadar zayıf ve başarısız olurlarsa olsunlar sürekli bağımsızlık davası güdüyor, kendilerine bu yolu açabileceğini düşündükleri hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Buna bir son vermesi lazımdı. Aksi halde habire aynı yerlere sefer eder durur, hayalini kurduğu cihan imparatorluğuna hiçbir vakit ulaşmadan tarihin karanlıkları içerisinde kaybolup giderdi. Bu soruna bir çözüm olmak üzere Horasan politikasını değiştirme yoluna gitti ve Mâzenderân'dan ayrılıp da Semerkand'a, başkentine geri dönerken Kert emiri Pîr Ali ile oğullarını yanında götürerek onların hâkimiyet sürdükleri yerlere oğlu Miranşah'ın beylerini tayin etti. Fakat onun bölgeden ayrılmasından kısa bir süre sonra, yeni durumdan hoşnut olmayan Heratlılar başkaldırdılar. Oğlu Miranşah'ı bölgeye sevk eden Timur, isyanın kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından kalkışmayla ilgili ithamlarda bulunduğu Kert hanedanı mensuplarının tamamının katline ferman vermekte hiç tereddüt etmedi. Bu şekilde yaklaşık bir buçuk asırlık bir mazisi olan Kert hanedanı tamamen ortadan kaldırılacak, başta Pîr Ali olmak üzere bütün hanedan mensupları öldürülerek bir daha Sahipkıran için tehlike arz etmeleri ihtimali yok edilecekti.

Timur'un Kert hanedanını ortadan kaldırması, onun benimsemiş olduğu yeni bir siyasî yaklaşımın da göstergesiydi aynı zamanda. Fırtına asıl şimdi başlıyordu. Fatihlik denen meziyetin nasıl bir şey olduğunu bütün dünyaya gösterecek, kalbinin bir köşesinde durup durup yüzünü gösteren merhamet kırıntısını suiistimal eden düşmanlarına savaşın, zaferin ve de hükümlanlığın ne olduğunu kılıcıyla öğretecekti. Kert hanedanını yok ederek başladığı işe, Serbedârîlerin başkenti Sebzvar üzerine yürüyerek devam etti. Aslına bakılırsa Serbedârîlerin emiri Ali Müeyyed ile Şîî olması dışında herhangi bir sorunu yoktu. Üstelik daha önce onu Emir Velî'nin muhtemel bir saldırısından korumuştı da. Fakat mesele bu değildi.

Bir hanedan olarak Serbedârîlerin Kertler ya da Toga Timur-lulardan bir farkı bulunmuyordu ve dolayısıyla da varlıkları Timur'un yeni siyasî perspektifine uygun düşmüyordu. Serbedârî Emiri Timur'a direnmeyi aklının ucundan bile geçirmedi. Derhal teslim oldu. Hatta kaynaklarda kendilerine yer bulan verilere bakılırsa, Sebzvar'ın teslim olmasından sonra Timur, Şiiliği ile maruf olan Ali Müeyyed'e mensup olduğu mezhebi sormuş, o da “*insanların hükümdarlarının mezhebine mensup olduklarını*” söyleyerek zarif bir latife ile koşulsuz olarak itaatini arz etmişti. Bununla birlikte, onun, Timur'un oldukça hoşuna gittiği anlaşılan bu davranışı kendisini kurtarmaya yetmeyecek, birkaç yıl yanında kaldığı hükümdar tarafından 1386 yılında bir bahane ile idam edilecekti.

Serbedârî hanedanına boyun eğdiren Timur, güney istikametinde ilerleyerek Horasan'ı adım adım fethetmeye devam etti ve kendisine itaat etme konusunda isteksiz olduğu anlaşılan İsfizar üzerine yürüdü. Takvimler 1383 yılını gösteriyordu ve olası bir işgale karşı tedbirlerini almış olan İsfizarlıların teslim olmaya niyetleri yoktu. Fakat belli ki Timur'la ilgili söylentileri gerçeklikten uzak bir dedikodu olarak görüyorlardı ve onun neler yapabileceğinden haberdar değillerdi. Bunu öğrenmeleri onlara pahalıya mal oldu. Pek de zorlanmadan şehri işgal ve tabii ki talan eden Timur'un askerleri, esir aldıkları iki bin kişiden, muhakkak efendilerinin emriyle diri diri kuleler yaptılar. Harç ve tuğla ile karıştırılan esirlerin bedenleri kan revan içerisindeyken nasıl da iç kıyıcı çığlıklar atmış olabileceklerini hayal edebiliriz. Timur'u daha İsfizar'a bile ulaşmadan, uzaktan görür görmez hemen şehirden dışarı çıkarak kalenin anahtarlarını ona arz etmedikleri için elbette pişmandılar. Ancak iş işten geçmişti ve Sahipkıran'a isyan eden kim varsa, ona âsi olmayı kim düşünüyorsa sonunun ne olacağını görmeliydi. Bütün bu olup bitenlerden ibret almalı ve ona direnmeyi akıllarının ucundan bile geçirmemeliydiler. Yoksa

Timur'un İsfizar ahalisi ile elbette kişisel bir sorunu yoktu. Hem nasıl bir sorunu olabilirdi ki?

İsfizar'daki korkunç katliam hakkında ve doğal olarak iyice köpürtülmüş söylentiler önden, Timur ve ordusu ise söylentilerin arkasından ilerlemeye devam ettiler. Önlerine çıkan bütün şehir ve kaleleri teker teker işgal ediyor, itaatlerini kabul edip de yıkmadıkları kentlerin burçlarına Timur'un ürkütücü tuğunu dikiyorlardı. İran'ın güneydoğu ucundaki Sistan bölgesine ulaşmış, Afganistan'a dayanmışlardı. Yüz bin askerden oluştuğu rivayet edilen ordu çok da acele etmeden, önünde sonunda zavallı avının güçlü pençelerine teslim olacağını bilen vahşi bir hayvanın o sinir bozucu sabrıyla Sistan'ın zengin başkenti Zerenc'i muhasara altına aldı. 1383 senesinin son günleriydi ve kış iyice bastırmıştı. Belki de şehirdekiler zorlu iklim koşullarına güveniyor, Timur'un kuşatmayı fazla uzatmayacağını sanıyorlardı, orasını kesin olarak bilemiyoruz. Lakin kahramanca direndiler. Ne kuşatmacıların karargâhından fırlatılan dev güller, ne de yağmur gibi üzerlerine yağın ateşli oklar yıldırı onları. Hücuma hücumla, baskına baskınla karşılık verdiler. Artık sabrının sınırı zorlanmaya başlayan Timur'un da canını tehlikeye atarak bizzat iştirak ettiği çatışmalar o kadar şiddetlenmişti ki, kaynaklara bakılırsa bu sırada Büyük Emir'in atı vurulmuş ve kendisi de hafifçe yaralanarak güç bela geri çekilebilmişti. Yanında bulunan adamlarını epeyce tedirgin ettiğini bildiğimiz hadise üzerine Timur'un intikam yemini ederek saldırıları yoğunlaştırmasından, öfkeden çılgına döndüğünü anlayabiliyoruz. Nitekim yoğun saldırıların sonucunu kısa süre içerisinde görmüş ve Zerenc ahalisi bütün umutlarını yitirerek barış istemeye başlamıştı. Kendilerine hiçbir söz verilmemesine rağmen silahlarını bırakarak teslim olmak zorunda kaldılar. Fakat bu çok geç kalınmış teslimiyet onları kurtarmaya yetmedi. Timur, bunca şeyden sonra onları affedemez, üstelik kendi canına da

kast etmişlerken onların hayatlarını bağışlayamazdı. Şehirde bulunan herkes, hiçbir ayrıma gidilmeden kılıçtan geçirildi. Fakat bu büyük katliam bile Timur'un o korkunç öfkesini yatıştırmaya yetmemişti. Şehrin yok edilmesini emretti. Önce kara dumanlar yükseldi görkemli Zerenc şehrinin semalarından, daha sonra ise sanki hiç var olmamışçasına yakılıp yıkıldı. Timur'a itaat etmemenin bir başka bedeline daha şahit olmuştu tarih. Issız bir çölün ortasında sessizce duran bir kum yığını haline getirildi Zerenc. Sonraki yıllarda esamesi dahi okunmayacak, dev kum yığınları altında kalan fiziksel varlığı ile birlikte adı da yokluk cehenneminde kaybolup gidecekti.

Görkemli Zerenc'in avuçları arasında adeta buharlaşmasını keyifle seyreden Timur'un aklına durmak gelmiyordu. Sistan hükümdarlarından Şah Kutbeddîn ile yakın adamlarını esir alarak Semerkand'a göndermiş, eski Büst şehrini zapt edip Hil-mend Nehri'ne kadar ulaşmıştı. Bölgede bulunan yerel emir ve idareciler birer birer huzuruna çıkıyor ve itaat arz ederek Emir Timur'dan bağışlanma diliyorlardı. Rivayetlere bakılırsa, bunlar arasında yıllar önce kendisini Sistan'da oklayarak yaralamış olan Melik Mamaktu da vardı ve muhtemelen getirdiği değerli hediyelerle gözünü boyayacağı Timur'un kendisini hatırlamamasını ümit ediyordu. Fakat boş bir umuttu bu. Böyle bir şeyi aklına bile getirmemesi lazımdı. İnsanın hayatı boyunca yakasını bırakmayan, bedeni kadar ve hatta bedeninden daha fazla ruhuna eziyet veren bir yaranın müsebbibini unutabilmesi mümkün olabilir miydi? Her gece rüyalarına giren, yüz yıl geçse bile aklından çıkmayacak yüzler olurdu insanın. Mamaktu'nun, Timur'un her hatırladığında yarasının sızlamasına neden olan yüzü de böyle bir yüzdü. Derhal tanıdı onu. O anda nasıl bir ruh haline kapıldığı bizim için elbette meçhuldür, lakin talihsiz emirin Timur'un huzurundan çıkar çıkmaz tutuklanarak oklanmak suretiyle öldürülmesi,

Sahipkıran'ın bedenindeki yaranın halen sızım sızım sızladığını göstermesi bakımından yeterli bir veridir.

Zafer sefere yoldaş olunca bütün engeller aşılr hale geliyordu. Her zorluğun bir kolayı bulunuyor, geçilmez sarp geçitler düz ovaya dönüşüyordu. Zerenc'in hesapsız zenginlikleri ile heybelerini doldurmuş olan Timur'un askerleri sefere çıktıkları ilk gün kadar heyecanlı, enerji dolu ve kararlıydılar. Üstelik havalar da yumuşamaya, kulak düşüren kış soğuğu engin tepelere doğru çekilmeye başlamıştı. Hilmend suyunun çağıldayan neşesi Timur'a ve ordusuna da yansımıştı. Buralara kadar gelmişken Afganistan'ın tamamını kontrol altına almadan geri dönmek olmazdı. Rotasını değiştirmeden, bazı önemli komutanları ile birlikte önden gönderdiği askerî birliklerin ardından doğuya doğru ilerlemeye devam etti ve Kandahar üzerine yürüdü. Verimli tarlaları ve cana can katan lezzetli meyveleri ile bilinen bereketli toprakların göbeğindeki Kandahar, Timur daha bölgeye ulaşmadan kaybetmişti bütün direnme iştiağını. Kendisini Timur'un öncülerine teslim etmek için fazla nazlanmadı. Kuşatma ve direniş kısa sürmüş, şehrin idarecisi zincire vurularak Büyük Emir'in huzuruna gönderilmişti. Her zamanki cömertliğiyle zaferin kıvıllı elmasını tahtının önüne getiren emir ve komutanlarını ihsanlara boğan Timur, Kandahar valisinin asılması buyruğunu verdikten sonra geriye dönüş hazırlıklarına başlanmasını emretti. Kuzey sınırlarından sonra tabir yerindeyse yoktan var ettiği ülkesinin güney ve güneydoğu sınırlarını da alabildiğince genişleterek emniyet altına almıştı. Geri döndü.

V. İRAN

1384 yılının ilkbaharı Timur'un görkemli payitahtı Semerkand'ın ufuklarını aydınlatmaya ve bereketli topraklarını ısıtmaya başladığında, Kürekân ile askerleri yeteri kadar dinlenip yeni bir sefere hazır hale gelmişlerdi. Ülkesinin kuzey ve kuzeydoğusu ile güney ve güneydoğusu emniyete kavuşturulmuş, bu bölgelerde bulunan şehir ve kalelerin hâkimleri gerek zorla gerek kendi istekleri ile itaat altına alınmışlardı. Fakat gözünü cihanın gök kubbesine diken bir emir olan Timur için bu kadarı elbette yeterli değildi. Önünde taze bir gelin gibi sere serpe uzanan bir dünya varken o payitahtında öylece oturup bekleyebilir miydi? Kuşkusuz hayır! Ordusuna hareket emrini verdi. İstikamet batıydı bu sefer. Nasıl doğunun bütün hükümdarlarını, kudretli ve şanlı şöhretli emirlerini dize getirdiyse, aynısını batıda da yapacaktı. Moğol istilasının kötü izlerini halen eski bir yara gibi üzerinde taşımaya devam eden İslâm dünyasını, İran'ı mesela; Irak ve Suriye'yi, Âzerbaycan'dan ve Anadolu'yu öylece bırakabilir miydi? Atını mahmuzladı bir bahar sabahı ve ordusuyla birlikte Ceyhun Nehri'ni geçerek bir kez daha Horasan'a girdi.

İlk hedefi Mâzenderân'dı. Daha önce kendisine elçiler gönderip af dilemesine rağmen, bölgeden ayrılmasını fırsat bileerek eski itaatsiz hallerine geri dönen Toga Timurlular'dan Emir

Velî'yi sonsuza dek susturacaktı bu sefer. Mâzenderân bölgesini elinden çekip alacak, artık hak ettiği zorlu sonu kendisinden esirgemeyecekti. Ordusunu önce Serahs'a, daha sonra da Nesâ'ya doğru yürüttü. Bir vakitler Selçuklu hükümrانlığının nazlı sancağının dalgalandığı bu şehirde fazla kalmadı. Yolcu yolunda gerekti ve Mâzenderân bölgesine yaklaşmıştı. Karşısına çıkan Emir Velî'ye ait şehir ve kaleleri birer birer ele geçirerek Esterâbâd'a kadar uzandı. Söylemeye bile gerek yok, Timur'un üzerine gelmekte olduğunu haber alan Emir Velî bütün cesaretini kaybetmiş, aile ve evladını evvelki zamanlarda İsmâîlîler'in en önemli karargâhlarından biri olan korunaklı ve ele geçirilmesi zor Girdkûh Kalesi'ne bıraktıktan sonra tabanları yağlamış, haklı olarak alelacele Rey üzerinden Rüstemdâr taraflarına kaçarak canını kurtarmanın derdine düşmüştü. Ordusunu ikiye ayıran Timur, askerlerinin bir bölümüne kış bitene kadar Esterâbâd'da kalmalarını emretti ve kendisi de yanına aldığı diğer birlikleriyle yola devam etti. Esterâbâd'ı geçip güneye doğru bir kavis çizerek ilerlediği rotası Damgan'dan sonra yeniden batıya kıvrıldı ve Simnan'a dek uzandı. Rey'e gidiyordu.

Timur'un taşkın bir sel gibi önüne çıkan engelleri yıka yıka batıya doğru ilerleyişinin korku ve endişeye sevk ettiği tek kişi Emir Velî değildi. Bu esnada Sultaniye'de bulunan ve daha önceki Horasan seferi sırasında Timur'u pek ciddiye almadığını bildiğimiz Celâyirli Sultan Ahmed de tedirgin olmuştu bu sefer. Özellikle Afganistan seferinden sonra onun neler yapabileceğini herkes gibi o da çok iyi anlamıştı. Oğlu Ak Buka ve önde gelen bazı emirlerini Sultaniye'de bırakarak Tebriz'e doğru geri çekildi. Rey yakınlarındaki Timur'un Ömer Abbas komutasındaki öncü birlikleri Sultaniye önlerine geldiğinde kıyamet gibi bir kış hüküm sürse de, şehirde bulunanlar direnemeyeceklerini idrak etmekte gecikmediler. Ak Buka ile Celâyir emirleri bir yolunu bulup Tebriz'e doğru kaçarken

şehir düşmek üzereydi. Düştü. Sultaniye'yi korumakla mükellef olanlar arkalarına bile bakmadan kaçmayı tercih ederken zaten ne kadar direnebilirdi? 1285 yılında İlhanlı hükümdarı İlhan Argun tarafından kurulmuş olup çeyrek asır gibi kısa bir süre içerisinde İran Moğollarının başkenti olabilecek kadar hızlı bir gelişme kaydeden Sultaniye şehrinin o görmüş geçirmiş burçlarında dalgalanmaya başlayan Timur'un sancağı, süzüle süzüle yeryüzüne inedaran kar taneleriyle yarenlik ediyordu. Ulaklar müjdeli haberi vermek üzere efendilerinin bulunduğu Rey'e doğru yollandılar.

Sultaniye'nin düştüğü haberini alan Timur pek sevinmiş, kaçak güreşmekten başka bir mahareti olmayan Emir Velî'nin kaçırdığı neşesi yerine gelmişti. Artık biraz dinlenerek keyif çatmayı, zaferinin tadını çıkarmayı hak etmişti. Bu kış kıyamette askerlerinin elde ettiği başarı az şey miydi? Hazar Denizi'nin güneyini boydan boya kat ederek Sultaniye'ye kadar ulaşmış, kafasına koyduğu bir şeyi yapmasına doğa koşullarının bile engel olamayacağını dosta düşmana göstermişti. Başkenti Semerkand'a bin beş yüz kilometre mesafede olan Sultaniye, devasa İlhanlı İmparatorluğu zamanında bir dönem başkent ve İran'ın Azerbaycan'a açılan kapısıydı. Orayı ele geçirmiş olmakla yalnızca askerî ya da ticarî bir başarı elde etmiyor, hayalini kurduğu o cihan imparatorluğunun ilk büyük taşını koymuş ve besmelesini çekmiş oluyordu. İlhanlıların siyasî varisi olduğunu iddia eden Ahmed Celâyir karşısına bile çıkmaya cesaret edememiş, korkak bir fare gibi kuyruğunu bacaklarının arasına kıştırıp kayboluvermişti. Bundan sonra karşısına çıkma hülyasında olanlar bir değil, bin defa düşünüp taşınmak zorunda kalacaklardı. Bir diğer ifadeyle seferine biraz ara verebilir, keçi kılından mamul görkemli otağında dostları ile vakit öldürebilir, uzun kış gecelerini âlimlerle sohbet ve dostlarla meşk ederek geçirebilirdi. Rey'de konaklanmasını emretti.

Kış güneşi yavaş yavaş solan bir çiçek gibi boynunu büküp dağların zirvelerine doğru çekilmeye başladığı zaman Emir Timur ile askerleri toparlanarak yeniden yola revan oldular. Sultaniye'ye kadar ilerleyen Sahipkiran, muhtemelen Tebriz'e kadar giderek Sultan Ahmed'in hakkından gelmeyi düşünüyordu. Böylece Âzerbaycan'ı da hükmü altına alacak, Osmanlıların gün geçtikçe daha çok kuvvet kazandığını işitmeye başladığı Anadolu ile kendisi arasındaki son engeli de böylece ortadan kaldırmış olacaktı. Timur Sultaniye şehrine varıp da burayı muzaffer bir edayla temaşa ettikten sonra daha ileri gitmedi. Onu Tebriz'e gitmekten alıkoyan neydi ya da kararını hangi nedenle değiştirmişti, orasını kesin olarak bilemiyoruz. Anlaşılan o ki, ürkütücü Mâzenderân coğrafyasındaki hâkimiyeti konusunda şüpheleri vardı ve inatçı Emir Velî'nin de yine ilk fırsatta başkaldıracağını düşünüyordu. Bir yandan batı istikametinde ilerleyip ülkesini genişletmeye çalışırken diğer yandan arkasında her an kendisine ihanet etmeye hazır bir emir bırakmanın pek de akıllıca olmayacağı kesindi. Nitekim bu sefer sırasında kışı geçirsinler diye Mâzenderân bölgesinin doğu uçlarında yer alan Esterâbâd şehrinde bıraktığı askerî birlikleri Emir Velî'yi iki ateş arasında sıkıştırmak amacına istinaden teşkilatlandırdığını düşünebilmek için nedenlerimiz vardır. Zaten hadiselerin gelişim seyri de bu düşünceyi doğrulamaktadır.

1385 yılında, İlhanlılar tarafından kuruluşundan tam bir asır sonra Sultaniye'ye kadar giderek Sultan Ahmed'e gövde gösterisinde bulunan ve şehri ele geçiren emirlerini tebrik ve ihsanlara boğan Timur, Tebriz'e doğru ilerleme hedefini şimdilik askıya alarak geri dönmüş, Rüstemdâr dağlarına kaçtığını haber aldığı Emir Velî'nin peşine düşmüştü. Kendisine hainlik etmeyi alışkanlık haline getiren âsi emirin bir kez daha elinden kurtulmasına müsaade etmek istemiyordu. Bundan dolayı da Mâzenderân'ın kuzeyi boyunca, güzergâhı üzerinde

bulunan bütün şehirleri kalıcı bir biçimde ülkesine dâhil ederek ilerliyordu. Emir Velî her nasılsa bir kez daha kaçıp yakasını kurtarmayı başarmıştı başarmasına da, bundan sonra yine geri gelerek hâkimiyetini tesis edeceği bir ülkesi kalmamıştı geride. Bölgenin en önemli şehirleri Amul ve Sari hâkimleri kıymetli hediyeler ve güven veren teminatlarla Timur'un huzuruna çıkararak koşulsuz sadakat ve itaatlerini arz etmiş, adına sikke kestirerek hutbe okutmuşlardı. Harezm, Horasan ve Afganistan'ın ardından İran'ın bu en zor ve tarih boyunca nice hükümdara boyun eğdirmiş, nice kumandana diz çöktürmüş acımasız kesimini bu şekilde zapt eden Emir Timur, belki de ilk defa, bundan sonrasının artık çok daha kolay olacağına dair bir gönül rahatlığıyla Horasan ve Ceyhun üzerinden payitahtı Semerkand'a geldi. Şimdi toy zamanıydı.

Timur'un keyfi ziyadesiyle yerindeydi. Çıktığı seferlerden büyük zaferler ve zengin ganimetlerle dönüyor, bir yandan hâkimiyet sahasını hızla genişletirken diğer yandan zenginliğine zenginlik, gücüne güç ve doğal olarak da ününe ün katıyordu. Sıradan ve fakat tutkulu bir kabile reisi olarak çıktığı yolda başarıdan başarıya koşarak zirvelere tırmanmış, zamanının en kudretli hükümdarı haline gelmişti. Semerkand adeta bir şantiye gibiydi. Fethettiği yerlerden getirdiği usta zanaatkârlar, mühendis ve mimarlar hükümdarlarının şanına münasip bir başkent inşa etmek için gece gündüz demeden çalışıyorlardı. Horasan, Mâverâünnehir, Fars ve Kirman gibi zengin coğrafyaların en kıymetli birikimlerinin yanı sıra bölgeyi örümcek ağı gibi saran ticaret yollarının zenginlikleri de dünyanın bu yeni merkezine akıyordu. Kutlamalar ve ziyafetler birbirini takip ediyor, neşe, coşku ve tutku dolu zafer çılgınlıkları Semerkand'ın kubbelerinde yankılanıyordu. Kendisine ve büyük idallerine hizmet edenleri memnun etmekte sınır tanımayan Timur bir yandan coşkulu toy ve kutlamalarla başarılarının tadını çıkarırken diğer yandan da yeni sefer ve zafer planları

yapmakla meşguldü. Durmak bilmez bir makine misali çalışan ve her saat işler halde bulunan zihni bu sefer İran'a odaklanmıştı. İlhanlılardan sonra bir daha toparlanamayan bölge siyaseten parçalanmış bir durumdaydı. Birbirleriyle uğraşmaktan başka bir tasa gütmedikleri görülen emirler istikrarı temin edemiyor, değil coğrafyanın asayiş ve sükûnetini sağlamak, bir anlamda söz konusu parçalanmışlığa kendileri sebep oluyorlardı. Bölge bu haliyle dışarıdan gelebilecek tehditlere de açık durumdaydı. Müslüman bir hükümdar olarak, İslâm dünyasının bu en önemli ve kıymetli kısmını da hükmü altına almalı, Horasan ve Mâverâünnehir havalisi ile güney ve kuzeyde kurduğu birliğin gölgesini İran'a kadar uzatmalıydı. Zaten İslâm âlemini bütünüyle kendi kontrolüne alabilmek için de bunu yapması gerekiyordu. Timur haklıydı. Gelen haberler de bunu gösteriyordu.

Âzerbaycan'dan gelen haberlere bakılırsa, Emir Timur'un bölgeden ayrılmasından çok kısa bir süre sonra Kafkasya üzerinden Derbent yolu ile bölgeye giren Toktamış, kalabalık bir asker grubu ile birçok yağma ve tahribatlarda bulunmuş, canlara kıyıp Müslümanlara eziyetler ettikten sonra geldiği istikameti takip ederek ülkesine geri dönmüştü. Timur'un gitmekten son anda vazgeçtiği Tebriz bu saldırı esnasında büyük zarar görmüş, Şirvan'ın bütün zenginlikleri acımasızca yağmalanmıştı. Karşısına çıkmaya bir türlü cesaret edemediği, korkakça kaçtığı ve fakat her seferinde arsızca yeniden başkaldırdığı Timur'a itaat etmemekte direnmeyi marifet addeden Emir Velî de haliyle bir şey yapamamıştı yağmacılara karşı. Sürekli olarak siyasî bir varlık iddiası içerisinde olmasına rağmen canı pahasına mücadele etmekten, kılıcını kendisine yoldaş edip savaş meydanlarında can alıp vermekten kaçıp duran bir emirden başka türlü bir davranış beklenebilir miydi zaten? Yiğitliğin şanının başı koltuk altında taşımaktan geçtiği bir devirde boş iddialar iş görmüyordu. Hareket lazımdı.

Cesaret. Korkuyu sineden kapı dışarı edecek bir celadet... Ve elbette gözünü budaktan sakınmayan bir kararlılık... Bütün bunlar ve çok daha fazlası, Emir Timur'un defalarca kendini kanıtlamış olan göz doldurucu meziyetleri arasındaydı. Kış biter bitmez harekete geçti.

Timur'un tarihlere Üç Yıllık Sefer olarak geçen bu İran seferi, 1386 yılının baharında başladı. Bir önceki seferinin güzergâhını takip edip Horasan üzerinden Mâzenderan bölgesine giren Timur, bölgenin önemli şehirlerinden birine, Firuzkûh'a geldiğinde gözlerindeki keskin kararlılık bakan her gözün görebileceği kadar aşikârdı. İçlerinde Sari şehrinin idarecisi Seyyid Kemâleddîn ile oğlu Gıyâseddîn'in de bulunduğu yerel hâkimler birer birer huzuruna çıkarak itaatlerini sundular. Lûristân hâkimi Melik İzzeddîn ile ilgili yoğun şikâyetler üzerine rotasını güneybatı istikametine doğru çeviren Timur, ilk olarak sözü edilen bölgede büyük bir problem haline gelen eşkıyalık faaliyetlerini sona erdirerek İzzeddîn'i cezalandırmaya karar verdi. Ona ulaşan haberlere bakılırsa Melik İzzeddîn Lûristân halkına acımasızca zulmetmekle kalmıyor, İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden gelerek Hicaz'a gitmek üzere bölgeden geçen hacıların da yollarını kesip mallarını yağmalyordu. Böyle bir şeye müsaade etmesi söz konusu olamazdı. Ülkesinin güvenliği ve halkın huzuru her şeyden önce gelirdi. Asayişin olmadığı bir yerde ne siyasî bir istikrar sağlanabilir, ne de doğru düzgün vergi toplanabilirdi. Lûristân'ın merkezine, Hurremâbâd'a yürüdü. Şehir ve çevresinin yağma ve tahrip edilmek suretiyle kontrol altına alınması zor olmadı. Oğulları ve yakın adamları ile birlikte esir edilen Melik İzzeddîn, sıradan esirlerin gördüğü muameleye tâbi tutularak doğuya, Semerkand ve Türkistan taraflarına sevk edildi. Çağatay ulusunun büyük efendisine itaat etmemenin, onun gözünü dikmiş olduğu bir coğrafyada onun uygun görmediği bir davranış içerisine girmenin neye mal olacağına dair yeni bir

örnek oluşturulmuş ve Timur'un başarı hanesine yeni bir zaferin ismi kaydedilmişti.

Lûristân havalisini kontrolü altına alan Timur, yönünü kuzeye çevirerek Âzerbaycan'a ilerledi. Casusların getirdiği haberlere bakılırsa, Celâyirli Sultan Ahmed Bağdat'tan hareketle Tebriz'e doğru yola çıkmıştı ve görünen o ki şehre yeniden hâkim olma hesapları yapıyordu. Fakat buna izin veremez, daha birkaç ay önce Toktamış'ın saldırısına maruz kalan Tebriz'i ona bırakamazdı. Burası hem Âzerbaycan'ın hem de Anadolu'nun kilidi gibiydi. Derbent'ten aşağı inebilecek bir kuvvet buraya kadar ulaşıp özellikle de Karabağ ve Mugan düzlüklerinde yerleşmeyi başardığı takdirde bir daha durdurulamazdı. Yıllar önce bütün İran, Irak, Suriye ve Anadolu'yu talan eden Moğolların bölgeyi merkez edindikleri herkesin malumu değil miydi? Şimdi aynı şeyi Toktamış'ın yapmaması için bir neden yoktu. Dolayısıyla onu engellemesi ve öncelikle Tebriz'den başlayarak Âzerbaycan'ın yukarı kısımlarını korunaklı bir bari-kata dönüştürmesi gerekiyordu. Celâyirli hükümdarının bunu yapamayacağı gün gibi aşikârdı. İşte, birkaç ay önceki Toktamış akınına karşı ne yapabilmmişti? Saldırganların karşısına bile çıkma cesaretini gösterememiş, değil bölgeyi koruyabilmek, Tebriz ve çevresini adeta altın bir tepsi içerisinde işgalcilere sunmuştu. Herkes hududunu bilecek, özellikle kendilerine hükümdarlık donu biçenler kaldıramayacakları yükün altına girmeyeceklerdi.

Timur haklıydı. Bunun ilk göstergesi de onun Tebriz'e doğru yürüdüğünü haber alan Celâyirli Sultan Ahmed'in palas pandıras Tebriz'den ayrılıp Bağdat'a geri dönmesi oldu. O da biliyordu ki Timur gibi kuvvetli bir hükümdar karşısında en ufak bir şansı bile yoktu. Nitekim son bir yıl içerisinde hem Timur'un öncüleri hem de Toktamış karşısında herhangi bir varlık sergileyememiş olduğu da sır değildi. Timur, kendisine karşı herhangi bir direniş göstermeyen Tebriz'i kolaylıkla zapt

etti ve yılın en soğuk aylarını burada geçirdi. Bu süre zarfında iyice yorulmuş olan askerlerini dinlendirmiş, bölgede kurmak istediği nizama dair planlar yapmış ve baharla birlikte seferine kaldığı yerden devam etmişti. Tebriz'den hareket ettikten sonra ilk olarak Nahcivan'a girmiş, ardından kuzeybatı istikametinde ilerleyerek Kars havalisinde bazı yağma ve tahribat faaliyetleri gerçekleştirerek Gürcistan'a yönelmişti. Önüne çıkan bütün kale ve şehirleri birer birer fethederek Tiflis'e ulaştığında, karşısında durabilecek herhangi bir güç olmadığını da görmüştü. Kaynaklara yansıyan bilgilere bakılırsa, Timur bölgeye geldiği vakit yanında bulunan emir ve komutanlarına Gürcistan'ın durumu hakkında şaşkınlığını bildirmiş, bu coğrafyada yüzlerce yıl hüküm süren kudretli İslâm hükümdarlarının bu kadar zaman nasıl da "kâfirlere" bölgede saltanat sürme izni verdiklerini anlamadığını söylemişti. Belki biraz da öfke ile söze başlayarak "Putperestler bile" demişti, "tapmakta oldukları putlar kendilerine bir fayda sağlamadığı halde dinleri aleyhinde olanlara fırsat vermezken, bu Müslümanlar Allah'ın yardım vaadine rağmen neden bunları hükümdarlık mevkiinde bıraktılar? Elde ettikleri küçük bir menfaat uğruna böyle bir şeye nasıl müsaade ettiler?" Sonra hükümdarlığın artık kendisine geçtiğini belirtmiş, hemen ardından da "Müslümanları bu kâfirlerin kötülüklerinden korumak için" gereken neyse yapmaktan hiçbir zaman çekinmeyeceğini vurgulamıştı. Nitekim yaptı da söylediklerini. Hiç vakit kaybetmeden Tiflis'i yerle bir edip buradaki Gürcü idaresine son verdi ve yine Gürcüler tarafından idare edilmekte olan Şirvan ve Gilan'ı boyunduruk altına alarak bölgenin tamamını egemenlik sahasına dâhil etti. Kararı kesindi. Hâkimiyeti döneminde, özellikle de İslâm ülkesi çevresinde gayrimüslim bir idarenin varlığına hiçbir surette izin vermeyecekti. Bu ülkesinin güvenliği için bir zorunluluktu.

Gürcistan'a boyun eğdirdikten sonra, önce biraz idman yapmak ve ordusunun giderek azalan yiyecek stokuna katkı için et temin etmek üzere büyük bir av seferi tertip eden Timur, gerek kapıya dayanmış bulunan kış mevsimini geçirmek, gerekse sonraki sefer mevsiminde neler yapacağını incelikli bir şekilde planlamak amacıyla Karabağ'a geçti. Timur, bölgede kış mevsimini geçirmeye en uygun yer olan Karabağ'da bir yandan dinlenip bir yandan da bahar hazırlıkları yapmakla meşgulken, ulaklar Kafkas sınırlarında askerî bir hareketlilik olduğunu bildirdiler. Önceki kış Tebriz'e kadar inen Toktamış, bu sefer de aynı rotayı takip ederek yeni bir akına çıkmış, Derbent'i geçerek Samur Nehri kıyılarına kadar gelmişti. Emir Timur, daha İran'daki işlerini bitirmiş değildi. Toktamış ile bir savaşa girmek için henüz erken olduğunu düşünüyordu. Durumun mahiyeti hakkında daha kesin bilgiler elde edilmeleri ve Toktamış'ın kuvvetini ölçüp biçmeleri için bölgeye bir birlik sevk etti. Onlara verdiği emir kesindi. Hiçbir suretten düşmanla çatışmaya girmeyecek, sadece görevlerini yapacaklardı. Buna rağmen eğer bir saldırıya maruz kalırlarsa hızlı bir şekilde geri çekilecek, esas orduya iştirak ederek Timur tarafından belirlenecek olan yeni strateji doğrultusunda hareket edeceklerdi.

Emir Timur, gönderdiği askerî birliklere her ne kadar savaşa asla girmemeleri yönünde kesin talimat vermiş olsa da süreç onun planladığı gibi işlemedi. Samur Nehri'ne kadar giden askerler, burada beklemedikleri bir saldırıya maruz kaldılar. Muhtemelen daha önce gelmekte olduklarını öğrenmiş bulunan Toktamış tarafından pusuya düşürülmüş, ani hücum karşısında başka bir çare bulamadıkları için de kendilerini çatışmanın ortasında bulmuşlardı. Dolayısıyla geri çekilmek isteseler de fırsat bulamayıp mecburen kılıçlarına sarılmak zorunda kaldılar. İçerisine düştükleri zor duruma rağmen yine de gayet iyi idare ettiklerini söylememiz gerekir. Sayı olarak

düşman karşısında zafer elde edemeyecek kadar azlardı ve Toktamış, Timur'un askerlerini yok ederek büyük mücadelelerinin ilk aşamasında ona psikolojik bir darbe indirme peşindeydi. Fakat Timur'un da kendileriyle gurur duyabileceği şekilde direndiler. Yaşadıkları kayıplara rağmen efendilerinin sancağını yere düşürmediler ve bu direniş Sahipkıran'ın cesur oğlu Miranşah'ın askerleriyle birlikte yetişmesine kadar devam etti. Toktamış'ın bir hamlede yok edeceğine inandığı Timur'un askerî birliğine yeni katılımların olmasıyla taraflar arasında bulunan denge birden değişivermişti. Savaşı bir süre daha sürdüren Altın Orda askerleri, zafer umutlarını iyice kaybederek bozgun halinde geri çekildiler. Kaçan düşman birliklerini bir süre takip eden Miranşah'ın artçıları, bir vakit sonra geri döndüklerinde, ava giderken avlanan ve can havliyle kırıış kırıan Toktamış'ın Derbent'i aşarak ülkesine döndüğünü bildirdiler.

Timur ile Toktamış arasında gerçekleşen bu ilk çatışma, ne Timur'un ne de zamanında kendisini himaye ettiği Altın Orda Hanı'nın hayal ettiği şekilde gerçekleşmişti. Toktamış bir an önce, Âzerbaycan'a yerleşip Kafkasya'ya tahakküm etmesine fırsat vermeden Timur ile karşı karşıya gelmek ve İran'ın büyük insan ve lojistik kaynağını arkasına almadan tabir yerindeyse üzerine çökmek, bir anlamda iyice palazlanmadan onu boğmak istiyordu. Öte yandan Timur ise mukadder karşılaşmayı mümkün mertebe geciktirebilmenin yollarını arıyor, bir zamanlar kapısında kul olup kendisinden yardım isteyen düşmanı karşısında elde etmeyi arzu ettiği zaferi şansa bırakmak istemiyordu. Bunun için ise bütün hazırlıklarını eksiksiz bir biçimde tamamlamalı, en küçük bir detayı bile ihmal etmemeliydi. Yıllardan beri kanlı savaş meydanlarında edindiği tecrübe, ona hiçbir düşmanı hafife almaması gerektiğini öğreteli çok olmuştu. Bu bakımdan hâkimiyeti altında bulundurmakta olup Mâverâünnehir'den Âzerbaycan'a, Harezm'den Sistan'a kadar ulaşan geniş sahayı yekpare bir ülke, dışarıdan

gelebilecek ihtimal dâhilindeki saldırılara karşı güçlü bir refleks meydana getirebilecek kuvvetli bir bütün haline getirmek azmindeydi. Meseleye bu zaviyeden temas edildiğinde, taraflar arasında Samur suyu kıyısında gerçekleşen ilk çatışmanın, temel anlamda Timur'un stratejik planlarını destekleyen bir netice ürettiği söylenebilir. Bu neticenin öyle ya da böyle Timur'un savaş kurgusuna ciddi katkı sağladığı ve ona, "düşmanına karşı kendi istediği gibi hazırlanabilme" hedefine uygun bir kazanım sunduğu görülmektedir. Nitekim onun, Toktamış'ın ülkesine geri dönmesinden sonra hiçbir şey olmamış gibi seferini sürdürmesi ve bir anlamda bölgedeki iktidarını tahkim etme faaliyetini devam ettirmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Baharla birlikte yeniden harekete geçen Timur, en azından Azerbaycan coğrafyasında inşa etmiş olduğu hâkimiyetini kalıcı kılabilmek adına batıya doğru ilerlemiş, Doğu Anadolu bölgesinde hüküm sürmekte olan Karakoyunlu Türkmenlerinin hiç değilse bölge ile ilgili bir siyasî program geliştirmelerinin önüne geçmek istemişti. Van Gölü havzasına gelerek burada Karakoyunlu Türkmenlerini kontrol altına almaya çalıştığını, fakat Türkmenlerin reisi Kara Mehmed'in birliklerini Çapakçur havalisinin sarp dağlarına çekip sadece kendisini muhafaza etmekle kalmayarak Timur'un birliklerini püskürttüğünü de biliyoruz. Bununla birlikte, Emir Timur'un Çapakçur'a kadar gelerek hiç değilse gövde gösterisinde bulunduğunu, bu anlamda Karakoyunluların en azından şimdilik İran ya da Azerbaycan'ı hedef alabilecek bir girişimde bulunma gücünden yoksun olduklarını yerinde tespit ettiği söylenebilir ki, bu da onun hedefleri açısından başarı olarak değerlendirilebilir. Nitekim yeterli çaba ve kararlılığı ortaya koyduğu takdirde kuşkusuz başarılı olacağı Kara Mehmed'i yakalama amacı ile daha fazla meşgul olmayı gereksiz bularak İran'a yönelmesini bu bağlamda okumak yanlış olmayacaktır. Elde ettikleri

şimdilik yeterliydi ve mevcut planları açısından daha fazlasına ihtiyacı yoktu.

Batıdaki askerî faaliyetlerinin yeterli olduğuna karar veren Timur, gerisingeri dönerek güneydoğu yönünde ilerlemiş ve ordusunu İran içlerine sürerek Meraga yakınlarına gelmişti. İran üzerindeki hâkimiyetini yeniden gözden geçirmek ve bölgedeki emirlerin kendisine olan sadakatinden emin olmak istiyordu. Haklıydı. Gelen haberler, Fars bölgesinde hüküm süren ve dünürü olma onurunu ihsan ettiği Şah Şuca döneminde kendisine mutlak bir bağlılıkla itaat eden Muzafferî hanedanının yeni reisi Zeynelâbidîn'in babasının sadakat mirasına pek kıymet vermediği yönündeydi. Söylenenlerin doğru olduğunun anlaşılması uzun sürmedi. Timur'un elçiler gönderip "babasının vefat etmeden önce onu kendisine emanet ettiğini" bildirerek buna dayalı olarak yanına gelmesini istediği Zeynelâbidîn, onun istediğini yerine getirmek bir yana, gönderdiği elçileri dahi alıkoyma cüretini göstermiş ve onları geri göndermemişti. Muzafferî emirinin bu cüretkârlığının Timur'u küplere bindirdiğini tahmin etmek zor değildir. Nitekim o harekete geçmek için hiç vakit kaybetmemiş ve olanları öğrenir öğrenmez derhal yola çıkarak Hemedan üzerinden hızlıca Isfahan önlerine gelmişti. 1387 sonbaharının serin sabahlarından birine uyanan Isfahanlılar, kendilerini, haklarında birçoğu can sıkıcı olan çok şey duydukları Timur'un ürkütücü ordusu tarafından kuşatılmış halde buldular.

Şehri idare eden Zeynelâbidîn'in valisi Timur'a direnmenin pek de anlamlı olmadığını bilebilecek kadar gün görmüştü. Maiyeti ile birlikte Isfahan'dan çıkarak hükümdarın yanına gitti ve teslim olmak istediklerini bildirdi. Timur'un canına minnetti bu teklif. İsteddiği fidyeyi ödedikleri takdirde teslim olma taleplerini kabul edeceğini bildirdi. Meblağ biraz yüksek olsa da, Timur'un talebini kabul ettiler. Zaten başka bir seçenekleri de yoktu. Anlaşma yapıldı ve Timur'un görevlendirdiği

vergi tahsildarları ile bir miktar asker İsfahan'a girdiler. Aslında her şey bu şekilde bitebilir, kimsenin burnu kanamadan Timur ve ordusu bölgeden ayrılabilir, herkes kendi yoluna gidebilirdi. Fakat şehirde bulunanların bir bölümü, elbette başlarına neler gelebileceğini doğru bir şekilde hesap edemediklerinden dolayı kahramanlık yapmaya heves ettiler. Gece olup da el ayak çekilince, daha önce organize oldukları anlaşılan silahlı bir grup harekete geçerek Timur'un asker ve tahsildarlarına ani bir baskın düzenlediler. Sayılarının üç bine baliğ olduğu rivayet edilen asker ve memurların büyük bir bölümü katledildi. İçlerinden çok azı, halktan yalnızca merhamet ya da akl-ı selim sahibi bazı kimseler tarafından mahallelerine alınıp saklanarak korundular. İşte bu az sayıdaki Timurlu askerini koruyan iki mahalle sakinleri katliamdan kurtulabildi.

Sonrasını tahmin etmek zor değildir. Olanları öğrenen Emir Timur, büyük kelimesinin dahi tarif etmekte yetersiz kalacağı ölçüde öfkelenmiş, intikam arzusu ile bütün vücudu tir tir titremeye başlamıştı. Ordusuna taarruz emrini verdi. Hiç kimseye merhamet edilmeyecek, tek bir canlı bile sağ bırakılmayacak, vazifeli olarak şehre giren asker ve memurlarını gizleyenler dışında, kadın-erkek, genç-ihtiyar gibi bir ayırım yapılmadan şehirde bulunan herkes kılıçtan geçirilecekti. Emri harfiyen yerine getirildi. İşgal tamamlandığında, ürkütücü bir sessizlik ve mideleri ağza getiren kesif bir kan kokusu kalmıştı geride. Daha sonra şehrin bir kısmını da gezen İranlı müverrih Hafız Ebrû'nun dediklerine bakılırsa, İsfahan'ın şu ya da bu yerinde her biri bin beş yüz insan başından oluşmuş yirmi sekiz adet kule yapılmış, şehir kan gölüne dönmüştü. Rivayetler eğer doğruysa, katliam esnasında yetmiş bin kişi (ki biz bu sayının o tarihlerdeki İran'ın toplam nüfusunun bir milyon olduğunu dikkate alarak oldukça abartılı bir sayı olduğunu belirtmeliyiz) Timur'un deli öfkesine kurban giderek vahşice katledilmişti. 1402 yılında meydana gelen Ankara

Savaşı'nda Timur'a esir düşen Avrupalı Schiltberger'in, muhtemelen esareti döneminde duyup da eserine kaydettiği bilgilere bakılırsa, işgalin ardından bir düzlükte toplanan ahali arasından yedi yaşın altında olan yedi bin çocuk atlarla çığnenerek vahşice öldürülmüştü.

İsfahan'dan ayrılırken Timur'un içindeki intikam duygularının ne kadar tatmin olduğu sorusunu sormak pek anlam ifade etmiyor, fakat burada yaşananlar, hem Zeynelâbidîn'in kof cesaretini buharlaştırmış, hem de yanında bulunanların ona olan güvenini yok etmişti. Timur, bu durumun ziyadesiyle farkındaydı ve kendisinden önce Şiraz'a ulaşan haberlerin ardından güneye doğru inerken İsfahan'daki kadar yorulmayacağına biliyordu. Muzafferî Emiri son bir umutla kendisini kurtarabilmek adına başkentini terk etmiş ve soluğu Şuster'de almıştı. 1387 yılının son günleriydi. İsfahan'da yaşananlardan herkes kendine düşen payı almıştı. Şiraz'da küçük bir direniş bile olmadı. Güle oynaya şehre giren Timur ve askerleri, adeta geride hiçbir şey bırakmamacasına Şiraz'ın bütün zenginliklerine el koydular. Altın ve gümüş paralar, türlü türlü değerli taşlardan mamul kıymetli mücevherler ve başka birçok şey... Her şey özenle bir araya getirilerek Semerkand'a götürülmek üzere hazır edildi.

Timur'un keyfine diyecek yoktu. İlhanlılardan kalan mirasın neredeyse tamamı onun avuçları arasındaydı artık. Hazar Denizi'nden Basra Körfezi'ne dek uzanan İran'ın neredeyse bütününe malik olmuş, karşısına çıkma cesareti gösteren bütün hükümdarları demir yumruğu ile ezerek bir daha aynı şeyi yapmaya cesaret edemeyecek hale getirmişti. Şiraz'da bir süre de olsa bu büyük zaferinin tadını çıkarmak istedi. Rivayetlere bakılırsa, keyfi o kadar yerindeydi ki Fars dilinin en büyük ve meşhur şairlerinden biri olup bu dönemde Şiraz'da yaşayan Hafız Şirâzî'yi huzuruna getirtmiş ve ona "Şirazlı bir Türk güzelinin yanağındaki bir kara ben için Semerkand ve

Buhara gibi kendisinin nice zahmetlerle hükmettiği şehirleri feda edebileceği” şeklinde ifadeler kullandığı ünlü beytini sormuş, buna karşılık şair de “işte bu savurganlığım sebebiyledir ki bu sefil haldeyim” diyerek Sahipkıran’ın gönlünü mesrur etmişti. İşler yolunda gidiyordu ve Timur da yanında bulunanlar da hallerinden ziyadesiyle memnundular. Lakin şu fani dünyanın suyundan az biraz içen herkes az çok bilir ki, memnuniyet de dâhil olmak üzere hiçbir hissiyat kalıcı değildir. Hiçbir sevincin sahibine mutlak bir hoşnutluk sunduğuna şahit olan yoktur ve bütün mutlulukların kaderi, kursakta kalmak gibi kaçınılmaz bir son ile muallel olmalarıdır. Timur, çatlamak üzere olan kısırakları ile Şiraz’a ulaşan ulakların, Mâverâünnehir havalisinin Altın Orda saldırısına uğradığı ve Semerkand da dâhil olmak üzere ülkesinin ana merkezlerinin büyük bir tehdit altında olup Toktamış’ın eline düşmelerinin işten bile olmadığı yönündeki haberleri getirmeleri üzerine sözü edilen kaçınılmaz sonu yine, tekrar ve bir sefer daha tecrübe etti. Tehdit altındaki başkentine neredeyse iki bin kilometre uzaklıktaydı ve zaferlerinin neşesi dikenli bir yumru gibi boğazına takılmıştı.

VI. TOKTAMIŞ

Timur Şiraz'da zaferlerinin tadını çıkarırken gelen haberler bütün keyfini kaçırmaya yetmişti. Toktamış, zamanında bir evlat gibi bağrına basarak hakkı olduğuna inandığı tahtı ele geçirip ulusunun başına geçebilmesine yardımcı olduğu Altın Orda Hanı kendisine yaptığı iyilikleri çabuk unutmuş, yokluğunu fırsat bilerek Hazar Denizi'nin kuzeyinden Harezm'e inmişti. Bir eşkıya gibi davranan Toktamış'ın bunu yapacağı belliydi esasında. O Timur'u hiçbir vakit gerçek bir hükümdar gibi görmemişti. Baş belada olduğu dönemde gelip kendisine sığınması ya da onun desteğini almak için her şeyi yapması, Timur'a olan saygısından veya bağlılık duygusundan değil, muhtaç durumundan kaynaklanıyordu. Kendisi gibi hanedan mensubu bir şehzade ile şansı yaver gitmiş bir aşiret reisinin oğlundan başka bir şey olmayan Timur nasıl eşit olabilirdi? Muhtemelen ona içten içe bir nefret de duyuyordu. Neticede Çağatay ulusunu bir araya getirmek gibi, aslında Cengiz Han soyundan gelen bir hükümdara yakışacak türden bir hedefin peşinde koşmak için fazla sıradan biriydi. Amcasının hışmı ile baş etmek zorunda olduğu dönemlerde ona sığınmaktan başka bir çare bulamamış olması Timur'u meşru bir hükümdar yapmazdı. Toktamış için olsa olsa geçici bir sığınak, hükümdarlığını ele alması için yalnızca basit bir

araç olabilirdi, kendisine Kürekân diyen bu adam. Altın Orda Hanı'nın böyle düşündüğü belliydi. Zaten Timur'un desteği ile tahta çıkıp mevkiini sağlamlaştırdıktan sonra ilk yaptığı şey de bir anlamda ona meydan okumak olmuştu. Kuşkusuz yılların siyaset kurdu olan Timur da farkındaydı bunun. Toktamış ile eninde sonunda karşı karşıya geleceğini biliyordu. Cihan hâkimiyetini idealleştirmiş bir hanedanın mensubu olan hükümdarın, yine kendisi gibi düşünen bir başka hükümdara, ancak onu alt edebileceğine emin oluncaya kadar tahammül edebileceğini anlamak için müneccim olmaya gerek yoktu. Bununla birlikte Timur, onunla karşı karşıya gelmesine daha vakit olduğu düşüncesindeydi. Aralarında, her ne olursa olsun bir hukuk olduğu kanaatindeydi ve Toktamış'ın hain bir düşman gibi korkakça hareket ederek sinsi bir şekilde kendisini arkadan vurmaya yeltenebileceğini kestirememişti.

İtiraf etmek gerek, onca askerî tecrübesine, kurt bir siyasetçi olmasına rağmen hatanın büyüğünü yapmıştı. Böyle olacağını tahmin etmeliydi. En başından beri takip edip her adımından haberdar olduğu Toktamış, kendisine en beklemediği anda saldıracağını işaretini vermemiş miydi? Mamay'ı Kalka Irmağı kıyısında mağlup ederek Altın Orda Devleti'nin tek hâkimi olmasının ardından, önce bir anlamda kendi gücünü de test ettiği başarılı bir Moskova seferi düzenleyip daha sonra, 1383 yılında Timur'un bin bir zahmetle âsilerden temizleyerek kontrol altına aldığı Harezm üzerine yürüyen o değil miydi? Üstelik burada para da bastırmış, tabir yerindeyse Altın Orda'nın hâkimi olarak bu bölgeden vazgeçmeyeceğini zımnen deklare etmişti. İşin aslı bu kadarı bile Timur'un meseleyi gerçekçi bir biçimde değerlendirebilmesi için yeterli olabilirdi, olmalıydı. Fakat olmadı. Aradan iki yıl bile geçmeden, 1385 yılı başında Memlûk Sultanı'na elçi gönderek ona karşı birlikte hareket etmeyi teklif eden de, aynı yılın kışında Timur'un kısa süre önce aldığı Tebriz'e saldırarak

aylarca süren bir yağma akınının ardından Âzerbaycan'ın altını üstüne getiren de Toktamış'tı. Bütün bu gelişmeler, daha önce İlhanlılar ile Altın Orda arasında ve temelde Âzerbaycan hâkimiyeti konusunda yaşanan gerginliğin bu sefer de Timur ile Toktamış arasında yineleneneğini gösteriyordu. Yine o vakit de Altın Orda ile Memlûkler arasında ilişki kurulmuş, ittifak tesis edilmesi yönünde adımlar atılmıştı. Tarih tekerrür ediyordu sanki.

Toktamış'ın sürekli sinir uçlarını tahrik eden meydan okumaları karşısında sessizliğini korumayı tercih ettiği görülen Timur, muhtemelen onun ne kadar ileri gidebileceğini anlamak istiyordu. Bir yandan İran ve Âzerbaycan'da kalıcı bir hâkimiyet tesis etme gayretini aralıksız olarak sürdürürken, diğer yandan da Toktamış'ı takip ediyor, kurmaya çalıştığı barikatla onun özellikle de Âzerbaycan'a inme ihtimalini ortadan kaldırmanın hesabını yapıyordu. Söylemek lazım, dikkatinin ve gücünün büyük kısmını batı üzerinde yoğunlaştırması, aynen Timur gibi casuslarını düşmanının peşine düşüren Toktamış'ın aklına yeni fikirler getirmişti. Özellikle de 1386'da, Samur Irmağı kıyısında Miranşah tarafından, kim bilir belki de yapmış olduğu ince hesapları doğrultusunda mağlup olup geri çekilerek Timur'u İran'da o büyük meşguliyeti ile başa bırakan Toktamış, yeni fikirlerini uygulamaya geçirmek için beklemedi. Kısa ve hızlı bir hazırlık sürecinin ardından aynı yıl içerisinde Hazar Denizi'ni kuzey tarafından boydan boya dolaşarak Karakum çölünü aşmış ve takvimler 1387 yılını gösterirken Seyhun Nehri'nin doğu kıyılarına yerleşerek Mâverâünnehir'e girme hazırlıklarına başlamıştı. Suğnak'ı kolayca ele geçirmiş, müstahkem Savran şehrini işgal edemese de Otrar yakınlarında Timur'un cesur oğlu Mirza Ömer Şeyh'i mağlup etmekte zorlanmamıştı. Timur'un ülkesi, önünde savunmasız bir şekilde gelip de kendisine sahip olmasını bekliyordu. Hücuma geçti.

Gelen bilgiler bu kadarla sınırlı değildi. Duydukları Timur'u renkten renge sokuyor ve burnundan solumasına, yanında bulunanları da korkuya sürükleyen öfke nöbetleri geçirmesine neden oluyordu. Toktamış herhalde bu kadarını yapmış olamazdı. Beklenmedik bir zamanda patlak veren bir kum fırtınası gibi Seyhun'u aşarak Mâverâünnehir'e girmiş, önüne çıkan tüm şehir ve kaleleri yakıp yıkarak, yağma ve talan ederek ilerlemişti. Ordusunda bulunan sayısız "şimâlî kâfiri" İslâm topraklarını talan etmek için semalarında ezanların yankılandığı şehirlere sürmesi affedilemezdi. Evet, onu hafife aldığı doğrudur, fakat bir yanıyla da Toktamış'ı yakın bildiği, aynı siyasî geleneğe, aynı ulus kültürüne bağlı olduğu bir han olarak görmek istediğinden onunla savaşmak için çok hevesli davranmamıştı. Buhara'ya kadar gelip burayı kuşatması ya da Mâverâünnehir'in kendi koruması altındaki Müslüman ahalisine nice nice zulümler reva görerek, üstüne üstlük bir de çocukluğunu geçirdiği Kaşka Derya'yı talan etmesi karşısında bu tutumunu sürdürebilmesi mümkün değildi. Zaten böyle bir şey doğru da olmazdı. Hem siyasî itibarını, hem de gördüğü saygıyı kaybeder, yıllardan beri inşa etmek için canını dişine taktığı kudretli Timur imajını kendi elleriyle yıkmış olurdu. Toktamış'tan cesaret alarak hâkimiyetine baş kaldıran ve Altın Orda Hanı ile birlikte hareket etmeye başlayan Harezm emiri Süleyman Sûfî ile Moğol kabilelerinin cüretkâr tavırlarının nedeni de bu değil miydi? Hayır, buna izin veremezdi. Toktamış'ın defterini dürecektir, bu şekilde kendisinden hoşnut olmayıp Altın Orda idaresinden medet uman emirlerin de sesini sonsuza kadar kesmiş olacaktı. Büyük bir hızla ve Semerkand işgal edilmeden yetişmek amacıyla gece gündüz yol alarak başkentine dönerken Timur'un bunları düşünmüş olması çok muhtemeldir.

Timur payitahtı Semerkand'a ulaşmış tahtını sapasağlam yerinde bulunca rahat bir nefes almış, haftalardır adeta boğazına

tıkanarak nefes almasına mani olan yumru kaybolmuştu. İşte buradaydı ve Toktamış hedeflediği hiçbir şeyi alabilmiş değildi. Zapt etmeyi çok arzuladığı ve şiddetli bir muhasara altına alarak bunalttığı Buhara'yı düşürememiş, yine Semerkand'a kadar da gelememişti. Kendisi çok uzaklardayken dahi yapmayı beceremediği şeyleri buradayken de yapamayacaktı kuşkusuz. Hatta şimdiye kadar yaptıklarının da hesabını verecek, hiç kimsenin yaptığını yanında bırakmamak gibi bir huyu olan Timur, yağmaladığı her bir altın sikkenin ve kıydığı her bir canın bedelini ona fazlasıyla ödetecekti. Bununla birlikte, evvela tebası olan ve zamanında kendisine herhalde gereğinden fazla merhamet gösterdiği Harezmi emiri Süleyman Sûfî'nin cezasını kesmeli, isyan eden tâbi bir emirliğin başına neler geleceğini herkese en ince ayrıntısına kadar göstermeliydi. Toktamış'a elbette sıra gelecekti. O kadar zaman beklemişti ve biraz daha beklemesinde bir mahzur yoktu. 1388'de, Semerkand'a döndükten hemen sonra, ayağının tozuyla Harezmi seferine çıktı.

Emir Timur devasa ordusuyla birlikte Harezmi'nin başkenti Ürgenç'e doğru ilerlerken emir de son bir gayretle kaçmayı tercih etmiş ve soluğu Toktamış'ın yanında almıştı. Bu sırada belki de Timur'a isyan etmiş olmaktan dolayı büyük bir pişmanlık içerisindeydi. Hiç kuşkusuz böyle olacağını tahmin edemezdi. Timur'un Şiraz'dan dönüp Semerkand'a gelmesine kadar iş bitecek, bölgedeki hâkimiyetine son verilecekti. Fakat süreç planlandığı gibi gitmemişti. Göz açıp kapayıncaya kadar Timur geri dönmüş ve devletinin başına geçmişti. İşin kötüsü kabak da onun başına patlamıştı. Şimdi o pişman olmasın da kim pişman olsundu? Bununla birlikte, başka bir seçenek kalmamıştı geride, artık yapabileceği tek makul şey kaçmak ve hiç umudu olmasa da Toktamış'ın galip gelmesi için elinden geleni yapıp dua etmektir. Arkasından gelen haberler, Ürgenç'in neredeyse hiçbir direniş göstermeden Emir Kürekân'ın eline

geçtiği ve o hiç kimsenin muhatap olmak istemeyeceği öfke-siyle Timur'un nazlı başkentine kapkara bir kâbus gibi çöktüğü yönündeydi. Bir heveskârlık ve eskiden kalan intikam duygu-suyla yaptığı büyük hatanın bedelini halkı ödemiş, şehri işgal eden Timur burada yaşayanların Semerkand'a tehcir edilmesi talimatını verdikten sonra Ürgenç'in yıkılarak yerle bir edil-mesini buyurmuş, hatta bu kadarla da kalmayarak arazisine arpa ekilmesini emretmişti. Timur'a ihanet etmenin, onun ar-kasından düşüncesizce iş çevirmenin bedeliydi bu: Yalnızca diz çöküp harap olmak değil, aynı zamanda tarihin sayfaları arasından da mümkün mertebe silinmek ve hafızalardan ko-parılıp atılmak.

Ürgenç'i bir çırpıda ele geçirip Harezm'i bir kez daha kont-rol altına alan Timur, Altın Orda Hanı ile girişeceği büyük he-saplaşmanın yaklaştığını görüyorsa da harekete geçmek için acele etmiyordu. Semerkand'a döndü ve sanki hiçbir şey ol-mamış, her şey yolundaymış gibi davrandı bir süre. Görkemli toy ve ziyafetler düzenledi. Payitahtını özlemişti. Toktamış sanki kendisini can evinden vurmak için haince arkadan sal-dırmamış gibi gününü gün ediyor, biraz olsun nefes almak, dinlenmek ve artık yakın olduğu anlaşılan büyük mücadeleye hazırlanmak istiyordu. Bazı şehzadelerini coşkulu düğün tö-renleriyle baş göz etti. Fakir fukaranın gönülleri edildi. Sada-kalar verildi, ihsanlar dağıtıldı. Kurbanlar kesildi. Lezzetli ye-meklerin pişirildiği kazanlar ateşe konuldu. Tika basa yenildi ve içildi. Sıcak döşeklerde tembelce keyif çatıldı. Bitmez tü-kenmez seferlerin ve kanlı savaş meydanlarının yorgunu kah-raman emir ve askerlere aileleri ile vakit geçirmeleri için izin verildi. Yıllardan beri her taraftan akan zenginlikler ve hum-malı inşaatlarla cennetten bir köşe haline gelmiş olan Timur'un gözbebeği Semerkand'da büyük bir kutlama havası vardı. Fa-kat herkes de içten içe biliyordu ki, bu eğlenceli vakitler biten bir seferin kutlanmasından ziyade başlayacak olan yeni bir

seferin, şimdiye kadar çıkılan bütün seferlerden daha büyük, daha önemli bir seferin hazırlıklarıydı. Gitmek vardı ve fakat dönmek olmayabilirdi. Dönenler bazı akrabalarını bıraktıkları gibi bulamayacaklardı. Büyük Emir'in askerleri, hayatlarının son rahatlık evresini geçiriyor olabileceklerinin farkındaydılar. Bundan dolayı da vakitlerinin hiçbir anını boşa geçirmek istemiyor, saniye be saniye eğlence ve toyların tadını çıkarıyorlardı.

Payitahtındaki coşkuya eşlik eden Timur, haliyle Toktamış'ı adım adım izliyor, tabir yerindeyse bir gözüyle de onun davranışlarını ölçüp biçerek uygulayacağı stratejinin ana hatlarını oluşturmaya çalışıyordu. Alınan haberlere göre, Toktamış kendisine karşı muazzam bir ordu toplamış, kapsamlı bir hazırlık yapmıştı. Yegâne hâkimi haline geldiği geniş Deşt-i Kıpçak coğrafyasının bütün imkânlarını seferber etmiş, kendisine tâbi olan tüm toplulukların en gözü kara savaşçılarını silah altına almıştı. Muazzam ordusunun esasını teşkil eden Türk ve Moğol birliklerinin yanı sıra Rus, Alan, Çerkez ve Başkurtların da içerisinde yer aldığı bir yığın irili ufaklı askerî birliği sevk ve idare ediyordu. Kendisinden emindi ve Timur karşısında zafere ulaşacağından hiç kuşku duymuyordu. Normal koşullar altında belki haklı da olabilirdi, fakat sabırlı bir vahşi hayvan gibi avının her adımını takip ederek saldırmak için en doğru zamanı bekleyen Timur'un askerî dehasını unutmış gibiydi. Nitekim Emir Timur da onun bu aceleciliğini kullanmakta hiç tereddüt etmiyor, ilk adımı bu genç, heyecanlı ve bundan dolayı da hiçbir zaman istediği nihaî başarıyı elde edemeyecek olan tez canlı rakibinin atması için bekliyordu. Nihayet kollamakta olduğu doğru an geldi. 1388 yılının son günlerinde, gelen ulaklar, efendilerine Toktamış'ın Savran'ı kuşattığını bildirdiler.

Kış mevsimiydi. Toktamış her zaman yaptığı gibi saldırıya geçmek için havaların iyice soğumasını beklemiş, çetin hava

koşullarına alışık olan askerlerinin bu özelliklerinden en iyi şekilde istifade edebilmek maksadıyla bir kez daha geleneksel avantajını kullanmıştı. Onun bu şaşırtıcı olmayan hamlesini Timur'un hesap etmediğini düşünmek safdillik olur. Nitekim o da buna göre yapmıştı planını. Hiç vakit kaybetmeden ve fakat pek acele de etmeden harekete geçti. Andican ve Horasan'da bulunan oğulları Mirza Ömer Şeyh ile Mirza Miranşah'a hemen haber göndererek yanına gelmeleri talimatını verdi ve yanında bulunan askerleriyle ilerlemeye başladı. Toktamış'ın kuşatması altındaki Savran'ın hemen batısında olan ve muhtemelen kış mevsiminden dolayı artan yağış miktarı ile debisi olabildiğince yükselen Seyhun Nehri yakınlarına ulaştığında, Andican'dan gelen Ömer Şeyh'in idaresindeki birlikler de ana orduya katılmış durumdaydı. Diğer oğlu Miranşah henüz gelmemişti, lakin ziyanı yoktu. Toktamış'ın çıkardığı öncü birliklerle nehrin kıyısında gerçekleşen ilk sıcak karşılaşmada, tahmin etmekte olduğu gibi ordusunun tamamına henüz gereksinim duymadığını test etmiş, düşman askerini perişan ederek bozgun halinde efendilerinin yanına uğurladıktan sonra geri dönmüştü. İşgalci Altın Orda Hanı'nın karşısında kahramanca direnmeye devam eden Savran'ın kışı çıkarabilir durumda olduğunu görmüş, biraz daha bekleyip baharda harekete geçmenin en doğru hareket tarzı olacağı kanaatine varmıştı. Daha âciz bir Savran'ı bile almayı başaramayan, üstelik düşmanla karşı karşıya geldiği ilk çatışmada bozgun halinde geri kaçan ordusunun Toktamış'a vereceği azap şimdilik ona yeterdi. Ensesine basmak için daha çok vakti olacaktı.

Böyle zamanlarda sabırlı olmanın, zafer ile doğru zamanı bekleme arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu bilmenin getirdiği rahatlık ve özgüvenle Semerkand'a gelen Emir Timur, sefer hazırlıklarına hız vermişti. Zamanı gelince bir balyoz gibi başına ineceği Toktamış Han'ı elinden kaçırmak ve cihan hâkimiyeti yolunda fazla zaman kaybetmek istemiyordu. Tek

seferde işini bitirebilmeliydi. Genç bir adam değildi ve kaybedecek bir günü bile yoktu. Acelecilik ederek ucu bucağı görünmeyen bir keşmekeşe düşmek, tükenmez gerilimler içerisine girerek vakit kaybetmek ona göre değildi. Oğlu Mirza Miranşah'ın liderliğindeki Horasan askerleri ve hâkimiyeti altında bulunan diğer yerlerden gelen birliklerin katılımıyla düşman titreten ordusu tamam olmuş, öfkeli bir volkan gibi düşeceği düşman saflarını dağıtmaya hazır hale gelmişti. Bahar da inmişti tepelerin ardından. Adam boyunu aşan karlar erimiş ve güneş gülen yüzünü göstermeye başlamıştı. Her şey hazır ve vakit tamamdı. 1389 yılının baharında, zafer türküleri söyleyen, ölmeye ve öldürmeye susamış askerlerine hareket emri vererek savaş tamtamlarının eşlik ettiği ordusunu Toktamış'ın üzerine sürdü. Halen Savran'ı kuşatmaya devam eden Altın Orda askerlerinin üzerine adeta bir asit yağmuru gibi yağacak, ateşten bir bukağı gibi nefesleri kesilene kadar boyunlarını sıkacaklardı. Fakat hevesleri kursaklarında kaldı. Harekete geçtiği haberini aldığı Timur'un ordusuna ve kararlılığına dair düşüncelerini değiştirdiği anlaşılan Toktamış zaferinden kuşkuya düşerek Savran kuşatmasını kaldırmış, düşmanına karşı daha iyi hazırlanması gerektiği kanaatine vararak bozkırlara çekilmeyi tercih etmiş, böylece tarafların kozlarını paylaşacağı savaş bir başka bahara kalmıştı. Altın Orda Hanı'nın bu tutumu tek bir kelime ile de ifade edilebilir: Kaçmıştı.

Toktamış'ın kaçmasından sonra başkentine geri dönen Sahipkıran, bir süre onu takip etmek ve planlarını kestirmeye çalışmak ile meşgul olsa da, Han'ın harekete geçtiğine ya da ülkesine dönük bir sefere giriştiğine dair bir haber gelmiyordu. Deşt-i Kıpçak'ta dolanıp duruyor ve bir türlü de saldırısını tekrarlamıyordu. Hedeflerinden vaz mı geçmişti acaba? Korkmuş muydu yoksa? Ülkesine saldırmak ve "kendi soyu tarafından idare edilmesi gereken" Çağatay ülkesini ele geçirmek, ulusu hükmü altında birleştirmek ve Mâverâünnehir'i ondan geri

almak istemiyor muydu? Toktamış'ın yeni hamle yapmasını beklemekten sıkılmıştı. Anladığına göre Altın Orda Hanı'nın da kendisine karşı yeni bir harekete girişeceğine dair hiçbir işaret yoktu. Fakat aklının bir yanıyla da gayet iyi biliyordu ki, bölgeden ayrılarak yeni bir batı seferine çıktığı takdirde arkadan hemen kalleşçe saldıracaktı. Dolayısıyla bu meselenin acil tarafından halledilmesi gerekiyordu ve eğer Toktamış kendisine gelmiyorsa kendisi ona gitmeliydi. Hiç de yabana atılır bir düşünce değildi bu. Emir ve komutanları ile gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra, 1390 yılı güzünde Semerkand'dan hareket etti. Deşt-i Kıpçak'a gidecek ve Toktamış'ı bularak hakkından gelecekti.

Payitahtından hareket eden Emir Timur, kuzeydoğu istikametinde hafif bir kavis çizip ilerlemiş ve Seyhun Nehri'nin doğuya kıvrıldığı Hocend suyunu geçerek Taşkent'e ulaşmıştı. Askerlerine karargâhının kurulmasını emretti. Bir süre Taşkent'te oyalanarak damar donduran soğuk havaların yumuşamasını beklediler. Timur, kara kışın bastırmasından hemen önce, kar ve buzun eli kulağındayken Semerkand'dan ayrılıp bu noktada konaklanmasını emrettiğinden de anlaşılabilir gibi, Toktamış üzerine düzenlediği bu harekâta olabildiğince fazla zaman ayırmak istiyordu. Nitekim baharın tam manasıyla gelmesini beklemedi ve 1391 yılının Ocak sonunda adamlarına çadırların toplanması ve bir an önce harekete geçilmesi yönünde talimat verdi. Vakit kaybetmeden ve kış henüz bölgeyi tam manasıyla terk etmiş olmadığı için zaman zaman iyice sertleşen havaya da aldırmamaya çalışarak kuzeye doğru yola revan olmuş, fazla vakit geçmeden Otrar havalisine ulaşmışlardı. Bu civarda bulunan Karasaman adlı yerdeyken Toktamış'ın elçileri gelerek Han'dan Sahipkıran'a mesaj getirdiler. Yanlarında, içlerinde avcı doğanlar ile safkan atların da bulunduğu kıymetli hediyelerle birlikte efendilerinin mektubunu getiren elçiler huzura kabul edildiler. Geleneksel

protokol uygulamaları çerçevesindeki arz ve ritüeller yerine getirilip hediyeler Timur'a takdim edildikten sonra Toktamış'ın mektubu okundu. Altın Orda hükümdarı, tâbi bir hükümdarın saygılı dilini kullandığı mektubunda, "*Timur'un kendisi üzerinde çok emeği ve hakkı olduğundan*" bahis açarak bunların hiçbirisini unutmadığını vurguluyor, düşmanca hareketlerinin kendi fikri olmayıp başkalarının teşvik ve tahriki ile gerçekleştiği üzerinde duruyor ve pişmanlığını dile getirerek bağışlanma diliyordu.

Toktamış, Emir Timur'un ihanet gibi bir kabahati kesinlikle affetmeyeceğini herhalde biliyor olmalıydı. Fakat muhtemelen şansını denemekten bir zarar gelmeyeceğini düşünmüştü. Kaldı ki, Timur onun samimiyetine gerçekten de inanabilmiş olsaydı onu affedebilirdi de. Lakin nasıl inanabilirdi ona? Bunun imkânı yoktu. Sadece tecrübeleri değil, aynı zamanda sezgileri de Toktamış'ın kendisine yeni bir oyun oynamanın peşinde olduğunu söylüyordu ve onun gibi biri için sezgiler önemliydi. Çocuk mu kandırıyordu bu adam? Hile yapmanın da bir adabı, namusu vardı sonuçta. Bunca şeyden, hele hele karşısına çıkmaktan imtina ederek sinsî bir yılan gibi ortalıklardan kaybolduğu onca zamandan sonra kalkıp da mektup vasıtasıyla af dilemesinde ikna olunabilecek bir taraf yoktu. Bir kere gerçekten de pişman olmuş olsa bizzat kendisi gelir, huzuruna yüz sürer ve bağışlanacağını da bilirdi. Onu yok etmek istemiş olsaydı bunu daha önce defalarca yapabilirdi ve Toktamış da bunu bilmiyor değildi. Hem büyük Cengiz Han'ın soyundan gelen bir şehzadeyi, üstelik kendisinden af dilemişken öldürebileceği nasıl gelebilirdi aklına? Hayır, Toktamış'ın af dilemek ve kendisiyle arasını düzeltmek gibi bir amacı yoktu. Belli ki vakit kazanmak ve daha iyisi onu Deşt-i Kıpçak'tan uzaklaştırarak kendisi açısından bir tehlike olmaktan çıkarmak istiyordu.

Toktamış'ın oyununa gelmedi Timur. Zaten aksi nasıl düşünülebilirdi? Daha dünün çocuğu olup adeta kendisinin dizleri dibinde ondan siyaset ve askerlik dersi alarak yetişen, hatta bu kadarla da kalmayıp ona delicesine öykünen, onu kıskanan ve onun gibi olma isteği ile yanıp tutuşan biri olan Toktamış'ın, bir tür zekâ oyunu olan siyaset sahnesinde Timur'u alt edebileceğini düşünmek herhalde safdillik olurdu. Yaptığı ihanetleri bir bir sayıp döktüğü ve özellikle kendisi İran'da iken ülkesine arkadan saldırmak gibi bağışlanamaz bir suç işlediğini belirttiği Altın Orda Hanı'nın barış talebini reddetti. Elçileri ordusuna kılavuzluk yapmaları için alıkoydu ve Şubat sonunda yeniden harekete geçerek sefere devam etti. Yesi, Karaçuk ve Savran rotasını takip etmek suretiyle bozkıra giren Timur, Nisan ayında bölgenin en yüksek dağlarından biri olan Uludağ'a ulaşmış ve askerlerine birkaç günlük dinlenme izni vermişti. Öte yandan kendisi de yanına aldığı bir topluluk ile dağın zirvesine çıkmış ve askerlerine, taş toplayarak seferin anısına bir kitabe dikmelerini emretmişti. Kazakistan'da yapılan arkeolojik kazılar esnasında bulunan ve sergilenmek üzere Ermitaj Müzesi'ne teslim edilen kitabe, sekiz satırı Uygur, kalan üç satırı ise Arap harflerinden meydana gelen on bir satırlık bir metinden meydana gelmekteydi. Uygur harfleri ile kaleme alınmış bölümü deşifre edilebilmiş olan ve üzerinde "Koyun yılının orta yaz ayında iki yüz bin kişilik bir ordu ile Toktamış Han üzerine çıkılan sefer sırasında" dikildiği vurgulanan söz konusu kitabede Timur'dan "Turan Sultanı" olarak söz ediliyor, ahalinin kendisini dua ile anması isteniyordu.

Uludağ'daki molanın ardından Deşt-i Kıpçak içlerine doğru ilerlemeye devam eden Emir Timur, gerek bölgenin bitki örtüsü gerekse havaların sıcaklığı ile de ilişkili olan kıtlıktan dolayı zorluklar yaşamış, ordusunu besleme konusunda bazı güçlüklerle de baş etmek zorunda kalmıştı. Özellikle unun iyice azalmasından dolayı çorba dışında un kullanılması yasaklanmış,

orduya dağıtılan çorba tek bir çanakla sınırlandırılarak asker tayınında kısıtlamaya gidilmişti. Erzak sorununun çözülmesi için Timur'un emriyle sürek avları düzenlenmiş ve sefere ket vuran güç şartların üstesinden bu şekilde gelinmeye çalışılmıştı. Kuşkusuz avlanmak suretiyle elde edilen et stoku seferin devam edebilmesinde belirleyici bir rol oynamaktaydı. Timur'un bu av fikrini onun siyasî zekâ hanesine yazmak gerekir. Hiçbir koşulda geri dönmeyi aklının ucuna bile getirmiyor, karşısına çıkan sorunlara her hal ve kârda bir çözüm bularak yoluna devam ediyordu. Bunun Toktamış karşısında başlı başına bir üstünlük olduğunu kabul etmek icap eder. Emir Timur'u Kıpçak coğrafyasının olabildiğince iç kısımlarına çekmeye çalışan ve böylece ordusunu yorarak doğru zamanda yapmayı düşündüğü saldırıya karşı savunmasız ve güçsüz hale getirme amacını güttüğü anlaşılan Toktamış'ın askerî stratejisi başarılı olmamıştı. Fakat Timur ve ordusu artık sıkılmaya başlamıştı. Tobol, Yayık ve Samara ırmakları aşılmış, tabir yerindeyse Altın Orda toprakları talan edilmişti edilmemesine de, Toktamış'tan eser yoktu. Sürekli geri çekilmeye devam ediyor ve düşmanla karşı karşıya gelmemek için bulabildiği her yolu deniyordu. Kabul etmek gerekir, bu konuda epeyce başarılıydı da...

Düşmanla savaşmak bir tarafa, onu savaş meydanına çekebilmek için yeni bir taktik denemesi gerektiğini anlayan Timur, işe, sefer organizasyonunda ufak bir değişiklik yaparak başladı. Mirza Ömer Şeyh komutasındaki yirmi bin kişilik seri bir birliği öncü olarak çıkarmış ve ordunun ana gövdesinden daha hızlı hareket edebilme yetisine sahip olan bu birliği, hızlıca önden giderek düşmanı yakalamakla görevlendirmişti. Onlar düşmanı yakalayıp çatışma içine çekecek, ardından yetişen Timur da bu şekilde nihayet düşmanı ile karşı karşıya gelebilmiş olacaktı. Plan başarılı oldu. Aradan fazla zaman geçmeden düşmanın artçı birliklerine yetişen Ömer

Şeyh derhal taarruza geçmiş, bu beklenmedik saldırı karşısında şaşkınlığa kapılan Altın Orda ordusu da geri dönerek çatışmaya katılmak zorunda kalmıştı. Çok geçmeden Timur da yetişmiş ve savaş meydanında yerini almıştı. 1391 yılının 27 Nisan'ında Kunduzca'da nihayet karşı karşıya gelen taraflar kanlı bir çatışmaya girdiler. Zorlu savaş Timur'un mutlak zaferi ile sonuçlandı. Toktamış bir yolunu bularak kaçma konusundaki maharetini bir kez daha ortaya koymuş, fakat o çok güvendiği ordusu darmadağın olmuştu. Sahipkıran geri dönebilirdi artık. Düşmanına diz çöktürmüş, haddini bildirmişti. Evet, Toktamış kaçmıştı ve bu yenilgiyle ıslah olmayacağı da belliydi. Ancak yeniden toparlanıp tekrar saldırıya geçebilmesi için uzunca bir hazırlık devresine ihtiyacı vardı. Altın Orda ordusunun yağma ve talan edilen karargâhından hesapsız ganimetler elde edilmiş, neredeyse bir yıldan beri devam eden seferden dolayı iyice bitkin düşen askerler ihya olmuştu. Gerisingeri dönüp bozkırın şurasında burasında yaşamakta olan Toktamış'a bağlı göçer kabileleri yağmalayarak ve söylemeye gerek var mı, bilemiyoruz, neşe içerisinde Savran ve Otrar üzerinden Semerkand'a geldiler. Emir Timur'un çok özlediği payitahtından ayrılmasının üzerinden tam on bir ay geçmişti.

VII.

BEŞ YILLIK SEFER

Timur'un neredeyse bir yılı bulan yokluğu, ülkede, hiç kuşkusuz doğal olarak bazı asayiş ve istikrar sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Onun Deşt-i Kıpçak'ta olmasını fırsat bilen Mâzenderân ve İran'daki bazı emirler bağımsız hareket etmeye başlamış ve onun bu bölgelerdeki hükümlerini hiçe sayacak davranışlar içerisine girmişlerdi. Daha önce Sistan seferi ile boyun eğdirdiği Afganistan taraflarında da durum bundan farklı değildi. İktidar adlı nazlı sevgili boşluk kabul etmiyordu. Şu ya da bu nedenle güç biraz seyrelince eski meseleler zuhur ediyor, ipler biraz gevşeyince hâkimiyet zarar görüyordu. Haliyle Timur da farkındaydı bu durumun ve olanları doğal karşılıyordu. Bundan dolayı acele etmedi. Ordusunu dinlendirip yeni seferlere hazır hale getirmek için zamana ihtiyacı vardı. Seferden sefere koşan kahraman askerlerinin dinlenmesi gerekiyordu. Atılmayan yorgunluk askerî bünyede hesap edilmeyen rahatsızlıklara neden olabilir ve bir sorunu çözme yönünde ortaya konulan gayretler başka bir sorunun ortaya çıkmasına sebebiyet verebilirdi. Bundan dolayı bekledi Emir Timur. Senenin kalan kısmı ile 1392'nin bahar aylarını Semerkand'da dinlenerek ve yeni bir sefer için planlar yaparak geçirdi. Bu sırada oğlu Miranşah'ı hâkimiyet bölgesi olan Herat'a uğurlamış, biricik torunu Pîr

Muhammed'i ise yanına kattığı bazı emir ve askerlerle birlikte Afganistan tarafına göndermişti. Bölgenin yeniden kontrol altına alınıp devletin topraklarına katılmasını emrettiği torununun görev tanımı belliydi: Gaznin, Kabil ve Kandahar gibi şehirler başta olmak üzere Sind Nehri'ne kadar uzanan coğrafyanın tamamı fethedilecek, daha sonra da burada yeni bir idarî yapı tesis edilecekti.

Yaklaşık bir yıl devam eden bir dinlenme ve hazırlık döneminin ardından tarihlere Beş Yıllık Sefer adıyla geçen batı seferine çıkan Timur, 1392 yılı Haziran'ında payitahtı Semerkand'dan hareket edip önce Buhara'ya gelmiş, daha sonra da Ceyhun Nehri'ni geçerek Mâzenderân bölgesine doğru ilerlemeye başlamıştı. Evvelden beri birçok isyan girişiminin de sahnesi olan bu zorlu coğrafyanın artık kendisine sorun teşkil etmesini istemiyordu. Yapılacak onca işi varken her fırsatta su yüzüne çıkan Mâzenderân'daki siyasî istikrarsızlıklarla meşgul olmak Timur'u sinirlendiriyordu. Bundan dolayı da bu sefer bölgede öncekinden daha farklı bir politika takip etme yoluna gitti. Bölgenin yerel emirlerine boyun eğdirdikten sonra onların etki alanlarını iyice kısıtlayarak ellerinde bulunan siyasî kudrete adeta el koydu. Bu politika çerçevesinde, mesela daha önce kendisine itaat etmesine rağmen her boşluğu fırsat bilen Sari hâkimi Seyyid Kemâleddîn tutuklandı ve hanımları ile birlikte bir gemiye bindirilerek Harezm bölgesine gönderildi. Bu kadarla da kalmayan Timur, Kemâleddîn'in oğullarını Taşkend'e ve bazı yakınlarını da Semerkand'a sürerek hanedanı siyaseten ortadan kaldırmıştı. Emir Timur'un Mâzenderân bölgesini doğrudan Semerkand'a bağlaması şeklinde değerlendirilmesi mümkün olan bu tutumu, onun takip etmeye karar verdiği yeni politikasının ilk örneğini teşkil ediyordu. Nitekim seferin devamında ortaya konan uygulamalar, söz konusu tutumun devam edip sistematik bir veçheye büründüğünü göstermektedir.

Mâzenderân'ı ilhak eden Timur hızla Güney İran'a, Muzafferîler hanedanının hükmettiği Fars bölgesine doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu hanedan ile de acilen görmek istediği bir hesabı vardı. 1387 yılı sonunda başkentleri Şiraz'ı alarak Muzafferîlere iyi bir ders verdiği doğrudur, fakat bölgeden ayrıldığında, Muzafferî emiri her zaman yaptığı gibi kendisine boyun eğmekten vazgeçmiş ve bilindik isyankâr tutumunu takınmakta herhangi bir sakınca görmemişti. Mâzenderân hakkındaki düşünceleri burası için de geçerliydi. Bölgenin geleceğine dair kalıcı bir plan yapmalıydı. Her sefere çıktığında "Acaba Muzafferî emiri neler yapıyor; yine mi başkaldırdı?" diye kendi kendine düşünüp de kafasını meşgul edemez, ayrıca sürekli de Fars havalisine gelip duramazdı. Cihan fatihi olmayı amaçlayan birisi bulunduğu bölgeden ayrılıp yeni seferler için uzaklara gittiğinde arkasında bıraktığı topraklarından tamamen emin olmak zorundaydı. Bu sebeple Timur'un fetih politikası öncelikle tahta çıktığı coğrafyada tam bir hakimiyet tesis etmek şeklinde oldu. Bölgeye geldiğinde, Muzafferîlerin yeni emiri Şah Mansur'un kendisine itaat etmeyi reddettiğini ve savaşmak maksadıyla da ordusunu toplayıp gerekli hazırlıklarını tamamlayarak Şiraz Kalesi'ne kapandığını öğrendi. Şehrin üzerine doğru yürüdü. Epey vakittir bu günün geleceğini bilen ve Timur'a karşı özel olarak hazırlandığı anlaşılan Şah Mansur Şiraz civarında mevzilenmişti. Düşmanını karşıladı ve büyük bir umutla üzerine hücum etti. Muzafferî emiri yiğitçe savaşıyor, Timur'un ordusuna hatırı sayılır ölçüde kayıplar verdiriyordu. Rivayetlere bakılırsa, şiddetli çatışmaların iyice yoğunluk kazandığı bir aralık bizzat hücumda iştirak ederek Timur'un ordusunu, komuta karargâhının olduğu noktadan yararlanarak hükümdarın bulunduğu noktaya kadar ilerlemiş, emirlerin yüreğini ağzına getirmişti. Fakat talihin anlık ve yanıltıcı bir ışıltısından başka bir şey değildi bu. Ağır bir hezimet düştü Şah Mansur'un payına. Hatta kendisi de çatışmalar sırasında yaralanmış ve bu haliyle kaçarak

canını kurtarma telaşına düşmüşken bir Timurlu askeri tarafından öldürülmüştü.

1393 yılının Mart ayında Şah Mansur'u mağlup ederek Şiraz'ı bir kez daha ele geçiren Timur, Muzafferîlere savaşıarak boyun eğdirmesinden dolayı biraz farklı bir yöntemle de olsa, Mâzenderân'a uyguladığı politikayı buraya da uyguladı. Şah Mansur'un şanlı direnişinin ağır bedelini akrabaları öde-miş ve hanedan mensuplarının tamamı katledilerek Muzafferî varlığına bütünüyle son verilmişti. Fars bölgesinin idaresi ye-niden yapılandırıldı ve başına da Timur'un oğlu Mirza Ömer Şeyh getirildi. Bu şekilde Mâzenderân'ın ardından Güney İran coğrafyası da ilhak ediliyor ve Hazar Denizi ile Basra Körfezi arasında yer alan geniş saha devletin parçası haline getirili-yordu. Emir Timur, Irak-ı Arab sınırlarına gelip dayanmıştı. Buradan ötesi Müslüman âleminin merkezî toprakları, hila-fet makamının ana vatanı ve tarih boyunca İslâm kültür ve medeniyetinin deveren ettiği coğrafyaydı. Timur'un gelip da-yandığı bu büyük sınır, sadece coğrafyanın ya da tarihin sınırı değil, aynı zamanda Emir'in siyasî kariyerinin de bir dönüm noktasıydı. O, Irak-ı Arab'a ulaşmakla, cihan hâkimiyetine gi-den yolun ilk büyük evresini de tamamlamış oluyordu. Mâ-verâünnehir'in yanı sıra Horasan ve İran'ın bütününe de hâ-kim olmak biçiminde formüle edebileceğimiz bu ilk adımdan sonra ikinci aşamada İslâm coğrafyasının her bir yanını kont-rol edebilecek bir kuvvet merkezi oluşturmak gerekiyordu. Bu büyük yürüyüşün üçüncü ve son adımı ise, İslâm dünyasının merkezini teşkil ettiği bir cihan devletine evrilmek ve ardın-dan da yerkürenin tamamına baş eğdirmek olacaktı.

Meseleye bu açıdan bakıldığında, Irak-ı Arab kapısındaki Timur'un, uzun vadeli siyasî hâkimiyet idealinin ikinci aşama-sına geçmek için sabırsızlandığı düşünülebilir. Bunun için de dönemin Yakınoğlu'suna dair bir tür siyasî çözümleme yap-tığını duraksamadan belirtmemiz gerekir. Evet, artık Irak'a

ulaştığı doğrudu. Buradan bir çırpıda Bağdat'a geçebilir, oradan da dilerse Mısır, dilerse el-Cezîre ve İklîm-i Rûm tarafına ilerleyebilirdi. Fakat oralarda kendisini ne bekliyordu? Frenklerden kalan son Haçlı kalıntıları da temizleyip Filistin ve Suriye üzerinden Malatya'ya uzanan itibarlı bir devlete hükmeden ve coğrafyanın hem en kuvvetli, hem de en köklü siyasî yapısı olan Memlûk Türk Devleti'ne karşı dikkatli olması gerektiği belliydi. Bunun yanında, onların üstesinden gelemeyeceği bir sorun oluşturabileceklerini de düşünmüyordu. Ayrıca son yıllarda artık herkesin adlarını duyduğu, hatta İslâm dünyasının dört bir tarafından gazî ve akıncıları bir mıknaş gibi kendisine çeken Osmanlılar da yüzünü batıya dönmüş haldeydi ve kendisi için tehlike oluşturmaları uzak ihtimaldi. Aslına bakılırsa, İslâm dünyası siyasî yapısı itibarıyla yamalı bir bohçayı andırıyordu. Siyasî ya da toplumsal anlamda bir birlikten değil, bunun düşüncesinden bile söz edebilmek mümkün değildi. Timur istihbarat teşkilatını çok iyi çalıştırdığı için bölgeyi uzun zamandan beri sıkı bir şekilde takip ediyordu. Bildiği kadarıyla da Osmanlılar da Memlûkler de henüz İslâm dünyasında bir birlik oluşturabilmek fikrine sahip değillerdi. Aralarında sık sık elçi teatileri olmakla birlikte bunlar hediyeleşmek ve iyi niyet dileklerini birbirlerine iletmekten öteye geçmemişti.

İslâm dünyasındaki karmaşa ve siyasî istikrarsızlığın nedeni, Müslümanları idare etme hakkını kendilerinde görenlerin yalnızca Memlûkler ve Osmanlılar olmaması, onlar dışında da birçok siyasî yapının bu iddia ile hareket edip bu amaçla iş görmeleri idi. Kendilerini Selçuklu hâkimiyetinin meşru varisi olarak görme eğilimi taşıyan ve Osmanlılara itaat etmiş gibi gözüken Konya'daki Karamanoğulları Beyliği ile sergilediği idarecilik performansı ve âlim hükümdar profili ile insanların gönlünü fethetme başarısını gösteren Sivas ve Kayseri civarlarındaki Kadı Burhâneddîn Ahmed'in devletini söz

konusu yapıların en oturmuş ve kuvvetlileri olarak göstermek mümkündür. Ancak Osmanlılar ile süreğen bir hâkimiyet mücadelesi içerisinde (özellikle Karamanoğulları ile Osmanogulları mücadeleleri dillere destandır) olan bu iki yapının yanında başkaları da vardı. Erzincan'da yer alan eski ve meşhur emirlik, Maraş ve çevresinde kâh Memlûklere tâbi olarak kâh onlara baş kaldırarak varlıklarını sürdürmeye çalışan Dulka-diroğulları ile Timur'un daha önce kendileri ile karşı karşıya gelmiş olduğunu da bildiğimiz Doğu Anadolu'daki Karakoyunlular ve son olarak da Güneydoğu Anadolu'da henüz kuruluş aşamasında olan ve dalgalı bir varlık sergileyen Akkoyunlular bu çerçevede isimleri zikredilmesi gereken güç merkezleridir. Lakin Timur'un da görebildiği gibi bunlar, kendilerini bir araya getirebilecek ortak bir idealden yoksundular. Dolayısıyla siyasî varlıkları Timur'un hâkimiyeti için bir engel değil, belki bir destek olabilirdi. Bunların hiçbirisi tek başına kendisine karşı koyabilecek bir kudrete malik değildi ve özellikle de Osmanlılar ile Memlûklerin baskısı altında ezilmekte olanlarının kendisiyle birlikte hareket etmemeleri için hiçbir neden yoktu. Kısacası büyük siyasî hedefinin ikinci evresine geçmek için hem kendisi hazırды, hem de şartlar uygun gibi gözüküyordu. Ordusuna sefer hazırlıklarına başlanması emrini verdi.

1393 yılı yazında Şiraz'dan hareket eden Timur, önce kuzey istikametinde ilerleyerek İsfahan'a, ardından da kuzeybatıya doğru yürümeye devam ederek Hemedan'a geldi. Bağdat yakınlarına vardığında, Ağustos ayı bütün sıcaklığıyla örtmüştü bölgenin üstünü. Çekirgelerin kulak tırmalayan keskin haykırışları gökyüzünde yankılanırken, Emir Timur'un şehre ulaşmak üzere olduğu haberi bir posta güverciniyle tekdirgin edici bir şimşek gibi Bağdat'ın kararmaya yüz tutmuş ufuklarına düşmüştü bile. Sultan Ahmed Celâyir'in yapabileceği fazla bir şey yoktu. Mâzenderân'ı ilhak ettiği sırada oğlu Miranşah ile torunları Muhammed Sultan ve Afganistan'dan

dönerek orduya katılan Pîr Muhammed'i Kazvin ve Sultaniye taraflarına gönderen ve bu hareketiyle seferinin Fars'tan sonraki hedefinin Celâyir ülkesi olduğunun da işaretini vermiş olan Timur, kendisine başka bir seçenek bırakmamıştı. Alelacele Bağdat'ı terk ederek Şam istikametine kaçmaya başladı. Şehirden ayrılırken, olası bir takibin önüne geçebilmek ve Timur'u ya da arkasından gönderebileceği birliklerin hızını azaltabilmek için Dicle Nehri'ndeki gemileri tahrip ederek batırmış, ayrıca nehir üzerindeki köprüyü yıkmayı da ihmal etmemişti. Nitekim onun haklılığı bir süre sonra anlaşılacak, Bağdat'a hâkim olan Timur, Sultan Ahmed'i yakalamaları için İbac Oğlan ve Osman Bahadır isimli beylerini derhal arkasından gönderecek, adı geçen bu iki bey kaçak Celâyir hükümdarını nehri geçmek için harcadıkları fazla zaman sebebiyle ellerinden kaçıracaklar ve Kerbelâ'ya kadar yapılan umutsuz bir takipten sonra geri döneceklerdi. Timur daha sonra yakınlarına şu itirafta bulununacaktı; *"Şayet gelir gelmez Dicle'ye yönelip nehri geçmiş olsaydım Ahmed Celâyir'i esir alırdım, ama ben durunca ona bir fırsat doğdu ve askerler nehri geçene kadar uzaklaşma imkanı buldu"* Ahmed Celâyir ise hiç vakit kaybetmeksizin atının yönünü Memlûk devletine doğru çevirecek ve soluğu sığınacağı Memlûk Sultanı Berkûk'un yanında alacaktı. Bulunduğu bölgedeki İslam dünyasının liderliğine soyunmuş olan Berkûk da bu fırsatı kaçırmayarak Ahmed Celâyir'i büyük bir misafirperverlikle yollarda ve açık kollarla karşılayacak ve ona sahip çıkarak zamanı geldiğinde de yani Timur geri çekildiğinde, yanına kattığı askerleri ile Bağdat'ı geri almasını sağlayacaktı.

Bağdat'ın düştüğü haberi, Kahire'den Balkanlara kadar devrin İslâm dünyasında tabir yerindeyse büyük bir hareketlenmeye neden oldu. Sivas'ta Kadı Burhâneddîn, Kahire'de ise Memlûk Sultanı Berkûk kısa vadede ne tür bir tehlike ile karşı karşıya olduklarını açık olarak görmüş ve hemen tedbir alma

yoluna giderek savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Öte taraftan Konya'da Karamanoğulları, Maraş'ta Dulkadiroğulları ve Erzincan'da Mutahherten beylikleri ise büyük bir sevinç içerisindeydiler. Gerek Osmanlılara, gerek Kadı Burhâneddîn Ahmed'e, gerekse de Memlûklere tâbi olmak istemeyen bu beylikler, Timur'un gelişini kendileri için bir özgürlük fırsatı olarak görmekteydiler. Nitekim onun Bağdat'tan sonra kuzeye doğru yürüyerek Ekim ayında ele geçirdiği eşkıya yatağı Tekrit'ten bütün emirlere gönderip de hiç vakit kaybetmeden kendisine itaat etmelerini istediği mektupları coşkuyla karşıladılar. Timur yalnızca adı geçen beyliklere mektup göndermemiş, aynı talebi Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerine de iletmış, ayrıca Memlûk Sultanı Berkûk'a da bir elçilik heyeti göndermişti. Bölgede sular ısınyordu ve zaman, İslâm coğrafyasında siyasî haritanın ve sınırların yeniden çizilmesine sebep olacak önemli hadiselere gebeydi.

Yaklaşık iki ay Bağdat'ta kalan Timur şehir halkının ödediği tazminat miktarını yeterli bulduğundan olsa gerek şehir surları içerisinde yaşayan halka her hangi bir zarar vermeden ve İslâm hükümdarlarına gönderdiği mektuplara verilecek cevapları beklemeden yeniden harekete geçmişti. Emir Timur, seferine devam ederek el-Cezîre'de bulunan Kerkük, Altınköprü, Erbil, Musul ve Mardin gibi önemli şehirleri kontrol altına almış ve Diyârbekir bölgesini zapt edip Van Gölü havzasına kadar ulaşmıştı. Karargâhını, Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'da kurdu. Burada bir süre soluklanarak bölgedeki önemli şehirlerin zaptı için asker sevkياتında bulundu ve ardından günümüzde Ağrı şehrinin sınırları içerisinde bulunan Üç Kilise'ye gelip kondu. Anlaşıldığı kadarıyla, Üç Kilise'de bir süre bekleyerek durumu tartmayı ve gelişmeleri takip edip seferin bundan sonraki gidişatı üzerinde karar vermeyi düşünüyordu. Kendilerine mektuplar göndererek itaatlerini buyurduğu beylikler acaba ne cevap vereceklerdi kendisine?

Talebini emir telakki ederek demir yumruğuna boyun mu eğecek, yoksa rahatlarını bozduğu için âsi olup kendisiyle savaşmayı mı tercih edeceklerdi? Bu soruların cevabını alabilmek için fazla beklemesi gerekmedi. Maiyeti ile birlikte huzuruna gelerek koşulsuz bir biçimde itaatini sunan Erzincan hâkimi Mutahherten'i Karamanoğulları hükümdarı Alâeddîn Bey'in pek nazik ve minnettar mektubu takip etmiş, hatta Alâeddîn Bey, durumu biraz da abartarak Timur'a her durumda emrine amade olduğunu bildirmişti. "İsterseniz Suriye'ye" diye yazmıştı itaatkâr Konya beyi, "isterseniz de Anadolu'nun başka bir yerine sefer edin, fark etmez, ben her hâl ve kârda askerlerimle birlikte gelip ordunuza katılarak emrinize girmek isterim." Timur bu gönül okşayıcı cevap karşısında ne düşünmüştür, bilemiyoruz. Fakat muhtemeldir ki bunu büyük bir memnuniyetle karşılamış, Anadolu yarımadasında kendisine karşı yekpare bir birlik kurulmayacağını görerek keyiflenmişti.

Öte yandan Kahire'den gelen haberler Timur'un keyfini kaçırarak türdendi. Memlûk hükümdarı Berkûk diplomatik te-amülleri hiçe sayarak kendisine gönderdiği elçileri katletmiş, bu şekilde ona meydan okumuştur. Böyle bir davranışı karşılıksız bırakamazdı. Bölgede henüz yeni yeni oluşturmaya başladığı "kudretli hükümdar" imajının sarsılmasını istemiyorsa hiç vakit kaybetmeden harekete geçmeli ve Suriye üzerine yürüyerek Memlûk hükümdarına, bu had-hudut bilmez adama dersini en ağır şekilde vermeliydi. Memlûkler üzerine düzenleyeceği muhtemel bir seferde yalnız olmayacağı da belliydi artık. Erzincan Emiri ve Konya Beyi'nden sonra Maraş'taki Dulkadiroğlu Suli Bey de mektubuna olumlu cevap vermiş, bin bir zorlukla muhafaza etmeye gayret ettiği beyliğinin varlığı açısından eskiden beri tehdit oluşturan Memlûk hükümdarının üzerine yürümesi için onu teşvik etmişti. Kendisine itaat etmeyi canı gönülden istediği anlaşılan Dulkadiroğlu Suli Bey'in cesur ve gözü kara Türkmen birlikleri de yanında

olacaktı. Gerçi Emir Timur'un kimsenin askerî yardımına ihtiyacı olduğu söylenemezdi, ancak gururlarının incindiği anlaşılan Karamanoğlu ve Dulkadiroğlu gibi beylerin desteği, hiçbir şey olmazsa bile arkasının güvende olmasını sağlayacaktı ki, nereden bakılırsa bakılsın, dönemin savaş stratejileri açısından son derece önemli bir kazanımdı bu. Sonuçlarını hiç düşünmeden elçilerini öldürme cüretini gösteren şu memlûk kökenli Sultan Berkûk'un ülkesine, Suriye üzerine yürümeye karar verdi.

Emir Timur Suriye üzerine yürümeye karar vermiş olsa da, bunu yapmasının şimdilik askerî strateji açısından doğru bir adım olmadığı kısa süre içerisinde anlaşıldı. Sivas'ta hüküm süren Kadı Burhâneddîn Ahmed ona itaat etmeyi reddetmekle kalmamış, vakit kaybetmeden harekete geçerek Timur karşıtı bir ittifak oluşturma yollarını aramaya başlamıştı. Bu amaç doğrultusunda Timur'un kendisine yolladığı mektubun bir suretini Osmanlı hükümdarına, bir suretini ise Memlûk Sultanı'na gönderip onlara içerisinde bulundukları durumun vahametini izah etmiş ve kendilerini bekleyen müşterek tehlikeye dikkat çekerek birlikte hareket etmenin zarureti anlatmıştı. Görünen o ki, normal şartlar altında bir araya gelmeleri pek de mümkün görünmeyen üç devlet Timur tehlikesi karşısında güç birliği oluşturma kararı almış, bu türden bir fırsat kolladığı anlaşılan Toktamış Han da derhal ittifak içerisine dâhil olmuştu. Bu ittifak, Timur'un, en azından coğrafi olarak üç koldan kuşatma altına alınması anlamına geliyordu ki, her hâl ve kârda onu zor durumda bırakabilecek bir durumdu bu. Dolayısıyla da şimdiki önceliği elçilerini öldüren Berkûk'un üzerine yürümek değil, kendisini hedef alan bu bölgesel ya da dörtlü ittifak diyebileceğimiz oluşumu bir şekilde yok etmek olmalıydı. Sonrası kolaydı. Birlikte olmadıkları takdirde, bu dört devletin her birini kolay bir şekilde bertaraf edebilecek güce de, cesarete de sahipti. Suriye üzerine

gitmekten bir anda vazgeçti ve ittifakın çekirdeğini teşkil eden Kadı Burhâneddîn'in ülkesine yürüdü. Sivas ve havalisini yerle yeksan ettiği takdirde, kendisine karşı duranların hepsine birden iyi bir ders vermiş olacaktı.

Üç Kilise'den hareketle batıya yönelen Timur kısa sürede Erzurum'a gelmiş ve önden giden kötü şöhreti nedeniyle de bölgede büyük bir korkuya sebep olmuştu. Kadı Burhâneddîn koruma tedbirlerini alıp hazırlıklarını yapmıştı ve bütün İslâm dünyasını kendi kontrolü altına almak gibi bir hülya içerisinde gözleri kör olan Aksak Timur'un gelmesini bekliyordu. Askerî birliklerini Sivas surlarına ve şehir dışında hazırlanan tahkimatlara yerleştirmiş ve kararlılıkla direniş pozisyonuna geçmişti. Geleceği varsa göreceği de vardı Timur'un. Ülkesini öyle kolay kolay teslim etmeyecek, kanını payitahtının o güzelim burçları üzerine akıtmadan düşmanların içeri girmesine müsaade etmeyecekti. Şimdiye kadar doğru dürüst bir direniş ve savunma ile karşılaşmadan, korku ve dehşetle şehirler işgal edip katliamlar yapan düşmanına mücadelenin ne demek olduğunu gösterecek, onu cümle âleme rezil edecekti. Kadı Burhâneddîn'in aklında bunlar vardı muhtemelen. Öte yandan direnişi yeteri kadar uzun bir süre devam ettirebilmeyi başarırsa Timur'u ve ordusunu bıktırabilir, bu sırada müttefikleri de yetişebilirdi. İşte o zaman Timur'a bu vakte kadar tatmadığı bir hezimet tattırabilir, etrafını kuşatan o yenilmezlik halesi ile büyüklük kibrini paramparça edebilirlerdi. Fakat hummalı bir hazırlık hali ve heyecanlı bir bekleyiş içerisinde Kadı Burhâneddîn'in aklını meşgul eden bu düşünceler karşılık bulmadı. Bir akşam vakti Sivas'a ulaşan neşeli ulaklar, Timur'un karar değiştirip geri döndüğünü haber verdiler.

Kendisine karşı kurulan dörtlü ittifakı parçalamak üzere ilk hedef olarak Sivas hâkimi Kadı Burhâneddîn Ahmed'i seçen Emir Timur, muhtemelen kendisine gelen yeni haberlerden dolayı son anda kararını değiştirmiş ve kuzey istikametinde

başka bir rota belirleyip Gürcistan taraflarına yönelmişti. Causus raporlarına bakılırsa, Memlûk Sultanı Berkûk ile irtibat halinde olan Toktamış Kafkaslara inip Derbent geçidine ulaşmış ve kendisini arkadan vurma planını uygulamaya sokmuştu. Suriye'deki Memlûk hareketliliği, Osmanlıların artık karşı konulmaz hale gelmiş olan siyasî ve askerî gücünü arkasına almış bulunan Kadı Burhâneddîn'in geniş kapsamlı hazırlıkları ve tüm bunlara ek olarak, Toktamış'ın da ittifakın üyesi olarak hiç vakit kaybetmeden harekete geçmiş olması, Timur'un hareket planını yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılmıştı. Şu halde üç ateş arasında kalmış olacaktı ve bu durumda Sivas üzerine gitme fikri pek de akıllıca görünmüyordu. Kendisine karşı kurulmuş ittifakı parçalamaya, Toktamış Han'dan başlamaya karar verdi. Hiç kuşkusuz en doğrusu da buydu. Aslında Timur'un bu hamlesi yani Suriye ya da Anadolu yönüne kilitlenmiş olan sefer fikrinden vazgeçmesi onun duyguları ile hareket ederek hırslarına yenik düşen bir komutan değil, gerektiğinde durmasını ve geri çekilmesini de bilen iyi bir stratejist olduğunun bir göstergesiydi.

VIII.

GERİYE ÇEKİLEN YAY

Anadolu'dan ayrılarak Gürcistan tarafına yönelen Emir Timur, daha önce kontrol altına almış olduğu bu bölgede sarsılmış olan nizamı tekrar tesis ederken Toktamış da Derbent'i geçmiş ve Şirvan havalisinde yağma ve tahribat faaliyetleriyle meşgul olmaya başlamıştı. Timur'a karşı kurulmuş olan ittifakın bu saygın üyesi, müttefikleriyle birlikte uygulamaya koydukları planın kendisine düşen kısmını icra etmeye koyulmuştu. Aslına bakılırsa, Altın Orda Hanı'nın henüz birkaç yıl önce aldığı ağır yenilginin ardından, bu kadar kısa süre içerisinde Emir Timur'a karşı yeniden harekete geçebileceği düşünülemezdi. Ordusu korkunç bir bozguna uğramış, gücünün büyük kısmı budanmıştı ve bu durumda toparlanabilmek için zamana ihtiyacı vardı. Bununla birlikte, 1391 yılındaki Kunduzca yenilgisinden sonra özellikle Memlûk Sultanı ile ilişkilerini yoğunlaştırması ve bu çerçevede yöneldiği yeni hedefler onu cesaretlendirmiş, buna ek olarak Deşt-i Kıpçak'ın bitmez tükenmez insan kaynaklarını kullanarak ordusunu kısa süre içerisinde yeniden yapılandırmayı başarmıştı. Timur'un Kunduzca zaferinin nimetlerinden yeterli ölçüde yararlanamadığı şeklinde de okunabilmesi mümkün olan bu durum, Toktamış'ın yeni atılımını açıklama konusunda yeterli olabilir, lakin bu atılımın temelinde 1394 ve 1395 yıllarında Altın Orda

Hanı ile Memlûk Sultanı arasında adeta mekik dokudukları bilinen elçilik heyetlerince ortaya konan gayretlerin bulunduğunu unutmamak gerekir. Nitekim Toktamış'ın Memlûkler'in başkenti Kahire'ye gönderdiği elçilerin, Sultan Berkûk'u, "Timur'un her iki taraf için de aynı derecede tehlikeli biri" olduğuna ikna etmeye çalışmaları da bu yargıyı destekler.

Gürcistan bölgesinde sürdürdüğü ve bir anlamda Toktamış'ın üzerine yürümeden önce ordusuna idman yaptırdığı fetihler sırasında bir yandan da Altın Orda Hanı'nı takip ettirdiğini anladığımız Timur, onun Şirvan'daki faaliyetlerini haber alır almaz askerlerine beklenen sefer için hazırlıklara başlamalarını emretmiş ve vakit kaybetmeden harekete geçmişti. 1395 yılının Şubat ayıydı. Hava soğuktu. Toktamış o bilindik alışkanlığından vazgeçmemiş, saldırmak için yine dondurucu kış günlerini seçmişti. Deşt-i Kıpçak'ın derinliklerinden avlanan başta kunduz olmak üzere birçok kürklü hayvanın derisinden yapılma kıyafetleri ile soğuğa karşı dayanıklı olma kat-sayıları kuşkusuz doğal olarak "güneydeki" düşmanlarından daha yüksek olan Altın Orda birliklerinin yağma akınları devam ederken, Timur'un, Almalıklı Şemseddîn isimli elçisi Toktamış'ın karargâhına ulaşarak ona efendisinin mektubunu teslim etmişti. Emir Timur eski dostunu sert bir şekilde uyarıyor ve harekâtına derhal son vermesini istiyordu. Onun bu mektubuna normal şartlar altında Toktamış'ın nasıl bir karşılık vereceğini tahmin etmek kolay değil, bununla birlikte onun belli bir saygı eşiğini muhafaza edeceğini ve tabir yerindeyse her ihtimale karşı bir pişmanlık payı bırakabileceğini düşünmek mümkündür. Fakat rivayetler, kendisi çok da taraftar olmasa da, özellikle yanında bulunan heyecanlı ve anlaşıldığı kadarıyla da tez canlı beylerinin kışkırtmaları ile sert bir cevabi mektubun kaleme alındığını ve Timur'un elçilerine bu talih-siz mektubun verildiğini bildirmektedir.

Toktamış'ın, müttefiklerine duyduğu güven ile de ilişkili olan bu cesaretli tutumunun Timur'u öfkelendirdiğini tahmin etmek zor değil. O bu şekilde davranmakla hem kendisinden çekinmediğini ima ediyor, hem de ona karşı kurulan ittifakın başarılı olacağı konusunda şüphe duymadığını gösteriyordu. Karşılığını buldu. Altın Orda Hanı'nın mektubu ile düzenlemekte olduğu seferin beklentilerinin tamamıyla netleştiği görülen Timur, askerlerine, hiç vakit kaybetmeden hücuma geçilmesi emrini verdi. Kunduzca'da yarım bıraktığı işi bu sefer bitirecekti. En başından beri kendisine iyi davrandığı, kontrolsüz hareketlerini büyük bir hoşgörü ile tolere etmeye çalıştığı ve hatalarını damarlarında akan asil kana ve gençliğine verdiği Toktamış'ı bu saatten sonra Altın Orda tahtında bırakamazdı. Bırakmamalıydı. Bunca düşmanı varken bir de Toktamış'ın bitmek tükenmek bilmeyen hainliğine, onun kendisini ve ordusunu arkadan vurmak için sürekli pusuda bekleyen fırsatçı varlığına tahammül edemezdi. Batı'da yapacağı bir sürü iş, mücadele etmesi gereken bir sürü düşman ve üstesinden gelmesi gereken bir sürü engel vardı. İleri sürdü ordusunu. Toktamış'ın bölgedeki geçitleri tutmak için görevlendirdiği Emir Kazancı komutasındaki düşman birliklerini alt etmekte pek zorlanmadı. Sefere devam etti. Toktamış bu kez elinden kaçamayacaktı.

Kış sona ermiş, yeni mevsimin bütün renklerini yeşil bir gelinlik gibi üzerine geçiren Kafkasya dağlarına baharın iç açıcı ferahlığı inmişti. Nehirler coşkuyla çağılıyor, sayısız kuş türünün yaşadığı ormanların gönül çelen cıvıltıları bir an önce düşman ordusuyla karşılaşmak için ellerini ovuşturan Timur'un askerlerine neşe veriyordu. Hızla ilerlediler. Kafkasya'nın en büyük nehirlerinden biri olup kuzeyden gelerek bugünkü Gürcistan ve Dağıstan topraklarını suladıktan sonra Hazar Denizi'ne dökülen Terek Irmağı kıyısına geldiklerinde düşmanla karşı karşıya gelmişlerdi bile. Muhtemelen

müttefiklerinin Timur'un ordusuna arkadan saldıracağı düşüncesiyle kaçmakta acele etmediği anlaşılan Toktamış'ın bu kader anında neler hissettiğini tam olarak bilmemiz mümkün değildir, lakin ordusunu düşman üzerine sürmekte hiç tereddüt etmedi ve taraflar arasında şiddetli bir savaş meydana geldi. Kılıç şakırtıları ve oklanıp düşen askerlerin acı çığlıkları Terek Nehri'nin bahar coşkunuğu ile kulakları sağır eden şırıltılarına karışırken, takvimler de 15 Nisan 1395'i gösteriyordu. Kanlı çatışmaların daha ilk anlarından itibaren müttefiklerinin yardıma geleceği umudunu kaybeden Toktamış'ın mukadder sonunu görüp de hızla geri çekilmeye başlaması için çok beklemek gerekmedi. Ağır bir hezimet almış ve canını kurtarmanın derdine düşmüştü. Kaçmayı başardı. Fakat Timur'un hedefi sadece onu mağlup etmek değildi. Toktamış'ın siyasî hayatını sona erdirip onu bölge tarihinden silmek ve bir anlamda ringin dışına atmak istiyordu. Eğer zaferini yeterli görerek harekâtı sonra erdirirse Toktamış'ın bir süre sonra yeniden toparlanıp üzerine geleceğini artık öğrenmişti. Dolayısıyla bu kez zaferinin meyvelerini sonuna kadar toplamaya karar verdi ve Altın Orda Devleti'ndeki Toktamış etkisini bütünüyle kırarak onun yerine kendisine bağlı, durup durup ihanet etmeye yeltenmeyecek yeni bir yönetim tesis etmek amacıyla harekâtına devam etti. Ordusuna verdiği emir kesindi: Toktamış'ı takip ederek kaçak hanın ardından gidebildikleri yere kadar gidecek, onun yeniden toparlanabilmesine imkân sunabilecek bütün kaynakları kurutarak Semerkand'a bağlı bir Altın Orda inşa etmeden geri dönmeyeceklerdi.

Baharın ferahlatıcı serinliğini de arkasına alarak Kafkasya'nın zorlu coğrafyasına giren Timur, gece gündüz demeden yoluna devam ediyor, durup dinlenmeden ordusunu Altın Orda Hanlığı'nın içlerine, ülkenin damarlarına sürüyordu. Toktamış'ın askerî gücünü büyük ölçüde tahrip etmiş ve kısa vadede kendisine karşı yeni bir hareketin oluşabilme ihtimalini

neredeyse ortadan kaldırmıştı. Fakat bu kadarı onun için yeterli değildi. O Toktamış'ı yakalamak, onu cezalandırmak ve hain varlığını sonsuza dek yeryüzünden silmek istiyordu. İstedığı buydu. Fakat günlerdir at üstünde Toktamış'ı takip etmesine rağmen düşmanı sanki yer yarılmış da yerin dibine girmiş, adeta sırta kadem basmıştı. Toktamış'ın halen yakalanamamış olması Timur'u öfkelenirse de, en iyi becerdiği şeyi yaptığı, yani kaçtığı için onu suçlayamazdı. Kim olsa aynı şeyi yapardı. Kendisini bekleyen trajik bir sonun ayırıcılığı olan herkesin yapmak için bir an bile tereddüt etmeyeceği bir şeydi bu. Fakat onu aramaktan vazgeçmeyi aklına bile getirmiyordu bu sefer. Her neredeyse onu bulacak ve saklandığı delikten çıkararak cezasını bizzat kendi elleriyle verecekti. İlerlemeye devam etti. Son haberlere bakılırsa Toktamış, gece gündüz at koşturup izini kaybettirmiş, soluğu İtil boylarındaki eski bir Türk şehri olan Bulgar'da almıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, karşısına çıkma cesaretini bütünüyle kaybetmişti ve burada biraz nefeslenip kendisinin bölgeden ayrılmasını bekleyecek ve sonra yeniden devletin başına geçerek ihanet faaliyetlerine kaldığı yerden devam edecekti. Hayır, bu sefer onun hevesini kursağında bırakmaya kararlıydı Timur. Yanında bulunan Urus Han'ın oğlu Kayrıcak Oğlan'ı huzuruna getirtip ona Altın Orda Hanlığı'nın idaresini tevdi etti önce, daha sonra da kendisine bir miktar asker ve hâkimiyet alametleri vermek suretiyle onu Hanlığı yeniden yapılandırma görevine getirdi. Altın Orda'nın yeni hanı, kendisine yürekten bağlı ve en azından şimdilik itaatkâr bir bende olacağı kesin olan Kayrıcak Oğlan olacaktı.

Kayrıcak Oğlan'ı yeni askerler toplayarak Altın Orda'da devlet nizâmını yeniden tesis etmek üzere uğurlayan Timur, bu kadarıyla yetinmemiş ve askerî harekâtını sürdürmüştü. Hiç vakit kaybetmeden yoluna devam ediyordu. Toktamış bir süre sonra geri dönse bile kendisine destek verecek kimseyi bulamamalı, ihtiyacı olan siyasî ve askerî yardımı elde edememeliydi.

Ruslar tarafından Dinyeper olarak adlandırılan, İtil (Volga) ve Tuna'nın ardından Avrupa'nın en uzun üçüncü akarsuyu olan Özü Nehri'ne kadar ulaşmıştı Timur. Özü havzasında yaşayan ve Toktamış'a hatırı sayılır miktarda asker desteği sundukları bilinen kabileleri yağmalayıp yerlerinden sökerek Batı'ya, Balkanlara sürdü. Düşmanına güç ve cesaret veren hiç kimseye tahammülü yoktu ve bu coğrafyada Toktamış'a katkı sağlayabilecek herhangi bir topluluğu bırakmak istemiyordu. Seferine devam edip Rus idaresinde bulunan bölgeye kadar ilerledi. Buraları yağmalayarak pek kıymetli ganimetler elde etmekle birlikte, kendisine karşı herhangi bir hareket içerisine girmedikleri anlaşılan Rusların üzerine gitmeye gerek görmeyerek geri dönmeyi tercih etti. Güney istikametinde Azak Denizi kıyılarına kadar gelen Timur, adı geçen bu denizin kuzeydoğu kıyısında bulunan Azak şehrini zapt edip yağmalamakta zorlanmamış, ardından Kuban ve Dağıstan bölgelerine inerek bir çırpıda burada yaşayan Toktamış yanlısı kabilelerin de defterini dürmüştü. Altın Orda coğrafyasının batı kesiminde neredeyse ayak basılmadık yer bırakmamış, Derbent üzerinden Âzerbaycan ve İran havalisine inmenin, dolayısıyla da kendisi Batı seferleri ile uğraşırken gelip de ordusunu arkadan vurma'nın nispeten kolay olduğu bu bölgeyi uzun süre toparlanamayacak bir hale getirmişti. Lakin ülkesine dönmeden önce yapılması gerektiğini düşündüğü bir şey daha vardı. Hanlığın başkenti olan Saray şehrini de ele geçirecek ve ibret-i âlem için yerle bir edecekti. Anlaşılan, o vakte kadar Altın Orda Hanlığı'nın kendisine karşı göstermiş olduğu tavrın yeterince sertlik göstermemesinden kaynaklandığını düşünmeye başlamıştı. Kuşkusuz, haksız da sayılmazdı.

1395 yılının son günlerinde, Azak'ın güney ve güneydoğusu boyunca yayılmış halde bulunan ordusunu kuzeydoğu istikametinde harekete geçirerek Hanlığın payitahtı olan Saray ile bölgenin önemli şehirleri arasındaki Astarhan üzerine sevk

etti. Ne Altın Orda'nın başkenti ne de Hazar Denizi'nin kuzeybatı sahilindeki Astarhan direnebildi kendisine. Timur'un cesur askerleri, ufak tefek bazı çatışmalar bir kenarda tutulacak olursa, ciddi denilebilecek herhangi bir direnişle karşılaşmadan her iki şehri de ele geçirdiler. Her iki şehrin de altı üstüne getirildi. İliklerine kadar yağmalandılar. Para edecek ne varsa toplandı. Altın ve gümüş nevinden hiçbir şey bırakılmadı geride. Evlerin içerisindeki gizli bölmeler, karanlık odalar, toprak altları ya da kaftanların içerisine dikilmiş saklı cepler bile arandı, ters yüz edildi. Çatılara ateşler yağdırılıp boyunlara kılıçlar vuruldu. Erkekler kılıçtan geçirildi, kadınlara tecavüz edildi. Toktamış'ın ihanetlerinin bedelini her seferinde olduğu gibi onu durdurmaya muktedir olmayan insanlar ödeler. Geride adeta adı geçen şehirlerin kendileri değil de hayaletleri bırakıldı. Kaynaklara bakılırsa, bu şehirler yağma ve talan edildikten sonra ayrıca ateşe verilmiş, yakılıp yıkılmış ve Timur'a karşı gelenlerin sonunun ne olacağını cümle âleme gösteren tarihî vesikalar olarak o halde bırakılmışlardı. Bu minvalde, modern dönemlerde özellikle Saray'da, bir zamanların bu ihtişamlı başkentinde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan yangın izlerinin, Emir Timur'un ordusu tarafından gerçekleştirilen bu korkunç tahribat ile ilişkili olduğu yönünde bir kanaatin mevcut olduğunu da burada belirtmeden geçmeyelim.

Rusya içerilerine kadar ilerlediği bu sefer ile Altın Orda Hanlığı'na oldukça ağır bir darbe indirmiş olan Timur, böylece yalnızca kuzeyden gelebilecek bir tehdidi bertaraf etmekle kalmamış, aynı zamanda Hanlığın siyasî geleceğini de belirlemişti. Birkaç yıl önce hanlığın doğu topraklarını çiğneyen Timur'un bu harekâtından sonra Altın Orda Devleti bir daha toparlanmayı başaramayarak Rus knezleri karşısında bir tehdit olmaktan çıkacak, bu ise uzun vadede bölgedeki bütün denge-lerin değişmesine neden olacaktı. Timur olabilecekleri elbette

öngöremezdi. Onun amacı Toktamış'ın süregelen ihanetlerine bir son vermek ve Hanlığı kendisine bağlı olan ikinci dereceden bir devlet haline getirmektir. Fakat görünen o ki kantarın topuzunu kaçırmış ve Doğu Avrupa, Orta Asya ve Deşt-i Kıpçak'ın kaderini uzun vadede Rus ilerleyişi lehine ve Türkler aleyhine değiştirecek bir adım atmıştı. Bununla birlikte, en azından o zaman için yapılabilecek bir şey yoktu. Rusların esamesi bile okunmuyordu ve bizim bugün geçmişe dönük bir bakış ile takip edebildiğimiz süreci Timur'un görebilmesi mümkün değildi. Görebilseydi, belki de Rus topraklarına girmişken Rus siyasî varlığını da bölgeden söküp atarak gelecekte onların bölgenin egemen unsuru haline gelmelerine mani olma fırsatını kaçırmazdı. Fakat onun dikkati Batı'ya odaklanmıştı. Deşt-i Kıpçak'ı kendisi için güvenli hale getirmekten, ilerleyişini engellemek amacıyla kurulan tehlikeli ittifakın önemli bir sacayağını çöktürmekten başka bir şey düşünmüyordu. Dolayısıyla nereden bakılırsa bakılsın, bu noktada başarılı bir hareket gerçekleştirmişti. Geri dönüş yoluna girdiğinde keyfi elbette yerindeydi ve Altın Orda seferi ile bütün düşmanlarına haklı olarak iyi bir gözdağı verdiğini düşünüyordu.

Derbent yoluyla Azerbaycan'a inen Timur, Şirvan'a ulaşır da Samur Irmağı kıyısında bir süre soluklandığı sırada aklının bir yanıyla kendisine karşı kurulan ittifakın diğer üyelerini de bir şekilde saf dışı bırakabilmenin yollarını arıyordu. Nitekim buradayken Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid'e bir mektup göndererek Deşt-i Kıpçak'ta elde ettiği başarıları anlatmış ve soylu olmadığı gibi sıradan bir memluk olup elçilerini katleden Memlûk Sultanı Berkûk ile ona destek veren Sivas'taki Kadı Burhâneddîn'e hadlerini bildireceğini söylemişti. İşin aslı bu şekilde davranıp bir anlamda Osmanlı hükümdarını da tehdit ediyor ve ittifaktan ayrılması için kendisine aba altından sopa göstermiş oluyordu. Şimdilik bu kadarının yeterli olacağını düşünmüş olmalı ki, bölgede yeni bir eylem

planına girişmeden yoluna devam etti ve Sultaniye-Hemedan rotasını takip ederek Horasan'dan geçmek suretiyle Semerkand'a geldi. Burnunda tüten payitahtında büyük bir coşkuyla karşılandı. Lezzetli yemeklerle tıka basa doldurulan kazanlar kaynamaya, ziyafet sofraları kurulmaya ve toy davulları vurulmaya başlanmıştı. Takvimler 1396 yılı güzü üzerinde soluklanıyordu. Sonbahar yağmurları Semerkand'ın bağları ile meşk halindeydi.

Emir Timur, uzun sayılabilecek bir süre, yaklaşık bir buçuk sene kaldı Semerkand'da. Onun bu zaman diliminde yeni seferlerini planladığını ve geleceğe dair yeni askerî ve siyasî projelerini geliştirdiğini düşünebiliriz. Öte yandan bu süre zarfında onun Batı'daki gelişmeleri yakından takip edip ona göre politika geliştirdiğini de belirtmek gerekir. Evet, Batı'da acilen görülmesi gereken bir hesabı vardı. Kendisine karşı kurulan ittifakın kuzey ayağını çökertmiş, bir açıdan söz konusu ittifakın bir yanını budamayı başarmıştı. Kendisinden, bir an önce geri dönerek bu ittifakın diğer üyelerini de haklaması bekleniyordu. Kuşkusuz kendisinin de planı bu yöndeydi ve gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra yeni bir Batı seferine çıkacaktı. Bu seferde elde edeceği zaferlerle kim olduğunu Kadı Burhâneddîn'e de, Yıldırım Bâyezid'e de, Sultan Berkûk'a da gösterecek, İslâm dünyasının en kuvvetli hükümdarı olduğu gerçeğini sahada kazandığı başarılarla dost düşman herkese kabul ettirecekti. Bununla birlikte Batı'dan gelen haberler, sefere çıkmadan önce biraz daha beklemesinde bir sakınca olmadığını düşündürmüştü ona. Anadolu'dan ayrılmasından sonra bölge birbirine girmiş, bir yandan Osmanlılar, diğer yandan da Kadı Burhâneddîn kendisinin gelişini coşkuyla karşılayarak her şart ve koşulda kendisiyle birlikte olacaklarını vaat eden Türkmenlerin hesabını görmek için harekete geçmişlerdi. Bu da Timur'a zaman kazandırması bir yana, bölgedeki siyasî ve askerî dengelerin farklılaşabileceği

anlamına geliyordu. Kendisi de bu vesile ile başka bir sefere çıkabilir, Batı seferine çıkarken arkasına almak istediği fırtınanın şiddetini artırabilecek yeni kazanımlar elde edebilirdi.

Semer kand'da dolaşan söylentiler, Emir Timur'un yeni hedefinin Hoten ve Çin havalisi olduğu yönündeydi. Nitekim önceden hazırlık yapması için torunu Muhammed Sultan'ı doğu sınırlarına göndermesi de söylentilere kuvvet kazandırmıştı ve herkes Timur'un Çin seferine çıkmasını bekliyordu. Fakat beklenen olmadı. Tellallar çıkarıp kâfirlerle cihat etmek üzere bu sefer başka bir yöne doğru gidileceğini ilan eden Timur, ordusuna Hindistan'a yürüme emrini verdi. 1392 senesinde güneydoğuda Sind Irmağı'na kadar uzanan coğrafyayı uhdesine verdiği torunu Pîr Muhammed'in hâkimiyet ve faaliyet sahası olan bu ülkeyi tamamen kontrol altına almak istemesi bir tarafa, muhtemelen Hindistan'dan elde edeceği ganimetleri ve özellikle de Batı seferinde kendisine büyük avantaj sağlayacağını tahmin ettiği filleri düşünüyordu. Hind'den toplayıp da önüne katacağı ve daha sonra da Batı seferi sırasında yanında götüreceği bu canlı ve benzersiz bir tahrip gücüne sahip silahlara karşı düşmanlarının hiçbir şansı kalmayacaktı. Batı Türkleri savaşta fillere alışık değillerdi ve Timur'un, müverrihlerin rivayetleri dolayısıyla haberdar olduğu Selçuklular dönemindeki bazı deneyimlerini de çoktan unutmuş olmalıydılar. Muharebe esnasında bir toz bulutunun içerisinde üzerlerine gelerek atlarını ürkütecek fillere karşı nasıl bir taktik izleyeceklerini bilmiyorlardı ve bir savaş dehası olarak kendisinin de bu durumdan istifade etmek istemesinden daha doğal ne olabilirdi? Timur'un ordusu 1398 yılının Mart ayında Semer kand'dan hareket etti.

Güney istikametinde ilerleyen Timur ve askerleri, Bedeşan havalisini aşarak Kabil'e girmiş ve bu bölgede yaşamakta olan putperest toplulukları yağmalayarak seferlerine devam etmişlerdi. Önlerine çıkan kale ve şehirleri birer birer

fethediyor, bütün setleri aşarak bir toz bulutu gibi Hindistan içlerine doğru ilerliyorlardı. Sind Nehri'ni geçmelerine rağmen halen bir ordu çıkmamıştı karşılarına. Emir Timur, nehrin geçilmesinden sonra bölge şehirlerine askerî birlikler sevk etmiş ve bu havalide onun hâkimiyetine girmedik yer kalmamıştı. Güneydoğu istikametinde ilerlemeye devam etti ve bu dönemde Pencap ve Sind coğrafyasına hâkim olan Tuğluk hanedanının başkenti Delhi'ye yürüdü. Tahmin etmek zor değil, ülkesinin altını üstüne getiren işgalci Timurlu ordusunu yakından takip eden Tuğluk hükümdarı II. Mahmûd Han bu tehdide karşı ne yapacağını düşünüyor, devletini kurtarmanın yollarını arıyordu. Gerekli tedbirleri almıştı, fakat yine de endişe içerisindeydi. O vakte kadar kimsenin herhangi bir yenilgisinden haberdar olmadığı bir hükümdar vardı karşısında ve başkentine doğru hiçbir engel tanımadan ilerlemeye devam ediyordu. Ülkenin en müstahkem kalelerinden olan Batnîr de düşünce, başka bir seçeneğinin kalmadığı anlayan Mahmûd Han Timur'u karşılamaya çıktı ve Delhi yakınlarında iki hükümdarın orduları karşı karşıya geldiler. Mahmûd Han'ın ordusundaki filler ve üzerlerindeki okçular Timurlu ordusunu biraz uğraştırmış olsa da Timur bu savaş makinelerini alt etmek için de bazı çareler bulmuş ve başarılı da olmuştu. Savaşın sonunda karşısında hiçbir engelin duramadığı Timur'un önünde Tuğluk Han'ının başarılı olamadığını söylemeye bile gerek yok, Mahmûd Han ve ordusu, karşısında en küçük bir varlık bile gösterememiş ve bu kaçınılmaz sonucu erkenden kabullenerek savaş alanını terk etmek suretiyle Delhi'yi korumasız bir halde bırakarak canını kurtarmanın derdine düşmüştü.

Emir Timur, muzaffer bir komutanın kararlılığıyla Hindistan'ın en eski ve gösterişli, doğal olarak da en zengin merkezlerinden biri olan Delhi'ye gelerek 19 Aralık 1398'de şehri ele geçirdi ve onun gazabından, yalnızca buradaki Müslüman mahallesi yakasını kurtarabildi. Delhi, Timur'un ordusu

tarafından talan edildi. Bütün zenginlikleri yağmalandı. Geride hiçbir şey bırakılmaksızın her şeye el konuldu. Birkaç gün içerisinde, o muazzam şehirden geride üzerinde akbabaların sevinç çığlıkları içerisinde uçuştğu talihsiz bir harabe kalmıştı. Timur bu kadarla da yetinmedi. Delhi civarlarında yaşamakta olan Budist ve Brahmanlar üzerine de askerî birlikler gönderdi. Kendilerini dinlerine adanmış bu topluluklar, muhtemelen şaşkınlık içerisinde kalmışlardı, fakat bu onları kurtarmaya yetmedi. Tapınakları ve yaşam alanları yağmalandı, ellerinde kıymetli eşya namına bir şey bırakılmadı. Bu şekilde Kuzey Hindistan'ı işgal etmiş olan Timur, askerlerini memnun ve bir sonraki seferini finanse edecek büyük ganimetler elde etmiş bir şekilde geri döndü. Geldiği yolu takip ederek Kabil üzerinden 1399 yılı Nisan ayının sonunda ulaşacağı Semerkand'a doğru yürürken, heybelerini tıka basa doldurmuş olan neşeli askerlerden müteşekkil zafer sarhoşluğu içerisindeki ordusuna pek çok fil de eşlik ediyordu.

IX. SURİYE

1399 yılının ilkbaharında Hind seferinden Semerkand'a dönen Timur'un uzun zamandan beri planladığı Batı seferine çıkmasının önünde bir engel kalmamıştı artık. Kendisine karşı kurulan ittifakın önemli bir sacayağını meydana getiren Toktamış Han'ı sonsuza dek saf dışı bırakmış, Hindistan'ı dize getirip buradan ülkesini hedef alması muhtemel tehditleri bertaraf ettiği gibi yeni seferlerinde kendisine büyük avantaj sağlayacağı kesin olan çok sayıda fili de ordusuna dâhil etmişti. Aslında keyfi ziyadesiyle yerindeydi, fakat 1393 yılında Azerbaycan'ın idaresi ile görevlendirmiş olduğu ve Hind seferinde yanında götürmediği oğlu Miranşah hakkındaki dedikodular canını sıkıyordu. İflah olmaz Timur düşmanı İbn Arabşah tarafından nakledilen ve Timur'un Hind seferi sırasında Miranşah tarafından kendisine gönderilmiş olup "artık iyice yaşlandığı ve ülkeyi oğulları arasında paylaştırıp son günlerini ibadetle geçirmesinin" vaktinin geldiği şeklindeki mektubun gerçekten de mevcut olabileceğini kabul etmek çok zordur, fakat şehzadesine bir şeyler olduğu doğrudur. Semerkand'a gelip huzuruna çıkan ve acı gözyaşları içerisinde Miranşah'ın kendisini mesnetsiz bir şekilde ihanetle suçlamakla kalmayarak üstüne üstlük bir de tokatladığı söyleyen Cengiz soylu gelini Hanzâde'nin anlattıklarından,

oğlunun itaatten çıkmaya meylettiği anlaşıyordu. Başka kanallardan aldığı bilgiler de anlatılanları doğrular nitelikteydi. Hoy'da attan düştüğü 1396'dan sonra değişmişti Miranşah. İşlerini iyi yapan hekimlerin gayretleri ile sağlığına kavuşmuştu kavuşmasına da, artık eskisi gibi değildi. Tuhaf hareketlerde bulunur olmuş ve akli melekelerinin zarar gördüğünü düşündürten şeyler yapmaya başlamıştı. Kendisini içki ve eğlenceye vermiş, tavlâ oynamaktan nerdeyse devlet işlerine vakit ayıramaz hale gelmişti. Ülkedeki görkemli binaları tahrip ettirmekten büyük bir zevk aldığı söyleniyor, ortalıkta nedensiz bir yok etme hırsına kapıldığı söylentileri dolaşüyor ve insanlar ona aklını kaybetmiş gözüyle bakıyorlardı. Ankara Savaşı'ndan sonra Tebriz'de bu şehzade ile görüşen İspanyol elçi Clavijo'nun yazdıkları Miranşah hakkındaki söylentilerin büyük ölçüde doğru olduğunu gösterir. Elçinin bildirdiğine bakılırsa, Mirza Miranşah, kendisi hakkında "hiçbir şey inşa ettirmedi, fakat ülkesindeki en görkemli eserleri tahrip ettirdi" denmesini istiyordu. Bugünkü psikoloji bilgilerimizle belli açılardan anlaşılabilir bir hal olan bu durumun, o dönemde bir tür delilik olarak addedilmesini anlamak gerekir.

Miranşah'ın durumu Timur'u düşündürmekle birlikte, onun asıl meselesi oğlu değildi. Batı seferini düşünüyordu. Toktamış Han'ın üzerine gidip de Deşt-i Kıpçak'ın damarlarında dolaştığı zorlu seferine çıkması ya da onca yolu teperek putperest Hinduların ülkesinin tozunu yutmasının nedeni bu değil miydi zaten? Onca şeyi Batı seferine çıkmak için hazırlık olarak yapmamış mıydı? Şimdi sevgili oğlunun garip hallerinden dolayı bunca vakit kendisini moral olarak hazırlamakla meşgul olduğu büyük seferinden vaz mı geçsindi? Kuşkusuz böyle bir şey olmayacaktı. Olamazdı. Evet, oğlunu elbette seviyordu, fakat cihana hükmetme yolunda, velev ki oğlu olsun, kendisine çelme takabilecek hiç kimseye tahammülü olamazdı. Hem de her açıdan kendisini hazır hissetmeye başladığı ve önünde

hiçbir engelin kalmadığı böyle bir dönemde! Arkasında kafasını meşgul edip de kendisini tedirgin edebilecek herhangi bir tehdit olasılığı bırakmadan Batı seferine çıkabilecek, karşısına çıkan bütün düşmanlarını ezip onlara kimin en büyük hükümdar olduğunu gösterebilecekti. Timur iyi bir komutan ve savaş stratejisti olarak istihbarat teşkilatına çok önem verirdi ve fethetmeyi düşündüğü coğrafyalara yıllar öncesinden casuslar gönderip bilgi toplatırdı. Memlûk kaynaklarının bildirdiğine göre Timur Suriye'ye gelmeden neredeyse on yıl önce hem Suriye'de hem başkent Kahire'de onun bazı casusları yakayı ele vermişlerdi. İşte bu casuslardan ele geçmeyenleri vasıtasıyla gelen haberler, bu kez işin birkaç yıl öncesine göre çok daha kolay olacağını gösteriyordu. Yokluğunda müttefikler birbirlerine düşmüşlerdi. Bölgeden ayrılmasından sonra dikkatlerini kendisi ile birlikte hareket etme eğilimi içerisinde olan küçük hanedanlara yönelten Osmanlılar ve Kadı Burhâneddîn, bu noktada bazı başarılı sonuçlar elde etmekle birlikte yıpranmış, 1390'lı yılların ortalarında bir ara iyice hız kazandığı görülen ittifak trafiği, beklenmedik gelişmeler nedeniyle birdenbire kesilivermişti.

Sözünü ettiğimiz “beklenmedik gelişmeler,” hiç kimsenin beklediği türden gelişmeler değildi. Bir taraftan Kadı Burhâneddîn, diğer taraftan da Sultan Berkûk ile ilişkilerini iyi tutan Osmanlı Sultanı Bâyezid, 1397'de Karamanoğlu Alâeddîn Bey'i mağlup edip Konya, Lârende ve Aksaray gibi şehirleri ele geçirmişti. Bu sırada Karakoyunlular ve Celâyirliler Emir Timur tarafından ellerinden alınmış olan ülkelerine yeniden hâkim olmak için onun bölgedeki askerî güçleri ile mücadele ediyorlardı ve Kadı Burhâneddîn de Akkoyunlularla çatışma halindeydi. Bütün bu gelişmeler, Timur karşıtı ittifakın gidererek daha da güçlü bir hale gelmesini sağlıyor gibi görünse de, Kadı Burhâneddîn'in 1398 yılı yazında Akkoyunluların reisi Kara Yülük Osman Bey tarafından düzenlenen bir baskın

esnasında hayatını kaybetmesi bütün dengelerin bozulmasına neden oldu. Kendisine karşı oluşturulan ittifakta en dirayetli duruşu sergileyen bu hükümdarın oyun dışı kalmasından ziyadesiyle memnun olduğu görülen Timur'u sevindiren gelişmeler bu kadarla da sınırlı kalmadı. Aradan bir yıl bile geçmeden Memlûk Sultanı Berkûk da vefat etmiş ve yerine küçük yaştaki oğlu Ferec geçmişti. Bunun üzerine Osmanlı Sultanı gözünü müttefiklerinin topraklarına dikmişti. Karamanoğlu ülkesini ilhak ettikten sonra Kadı Burhâneddîn'in ölümünü fırsata dönüştüren Bâyezid doğuya yönelerek Sivas'ı topraklarına katmış, ardından yönünü Memlûk coğrafyasına çevirerek Fırat havzasına yönelmişti. Malatya, Darende ve Divriği kısa süre içerisinde Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve Anadolu'nun bütününe yayılan bir Osmanlı rüzgârı esmeye başlamıştı. Anadolu'da uzun zaman sonra siyasî birliği sağladığını düşünen Bâyezid'in keyfinin yerinde olduğunu tahmin edebiliriz. Fakat gelişmelere Timur'un gözüyle bakıldığında daha başka bir manzara vardı ortada. Osmanlı hükümdarı müttefiklerini yitirmiş ve karşısında yalnız başına kalmıştı. Üstelik ele geçirdiği toprakların eski sahiplerinin kendisine duyduğu güveni de kaybetmişti ve ilk etapta siyasî birlik gibi görünen yeni durum, işin aslı Bâyezid'in sonunu getirecek olan sağlıklı bir genişlemeden başka bir şey değildi. Sultan, muhtemelen Timur'un çok uzaklarda olduğunu düşünerek kısa sürede bölgede yekpâre bir yapı oluşturabileceğini düşünüyordu. Fakat unuttuğu bir şey vardı: Timur şimdiye kadar karşı karşıya geldiği hiçbir düşmanına benzemiyordu ve onun için uzaklıkların hiçbir önemi yoktu. Yola revan olup da gece gündüz dinlenmeksizin bölgeye gelmesi ve karşısına çıkması onun ilk kez yaptığı bir şey olmayacaktı. Şartların yeterince olgunlaştığına karar veren Timur, Eylül 1399'da, gözünden sakındığı o görkemli payitahtından, Semerkand'dan hareket etti.

Hindistan seferinin ardından bir süre Semerkand'da dinlendiğini, askerlerini ve yorgun komutanlarını gösterişli toy ve ziyafetlerle memnun edip gönüllerini aldığını, kıymetli hediye ve ganimetlerle heybelerini doldurduğunu bildiğimiz Timur, Batı seferine çıkmadan önce her şeyi inceden inceye planlamıştı. Evvela oğlu Şahruh'a haber yollayarak önden Âzerbaycan'a hareket etmesini emretmiş, Emir Süleymanşah'ı da Tebriz'e göndermişti. Yine Ömer Şeyh'in oğlu İskender'i doğu sınırlarının muhafazası için Andican taraflarına sevk etmiş ve kendisi de Semerkand'dan ayrılmadan önce diğer torunu Muhammed Sultan'ı başkentini korumak görevi ile vazifelen-dirmişti. Bu şekilde devletini koruma altına aldıktan sonra en sonunda kendisi de harekete geçerek gönül rahatlığıyla Batı seferini başlatmıştı. Kış burnunun ucunu göstermişti ve soğuklar iyice bastırıp da ordusunun hareket kabiliyeti azalmadan mümkün merteye ileri gidebilmek istiyordu. Ceyhun Nehri'ni aşarak Horasan bölgesine girdi ve büyük bir hızla İran içlerine doğru ilerledi. Rey'de biraz dinlendikten sonra ordusuna yeniden hareket emri vermişti ki, adamları, oğlu Miranşah'ın kendisini karşılamaya geldiğini bildirdiler. Kendisine karşı halen öfkeli olduğu anlaşılan babasının huzuruna çıkan şehzadenin hükümdarlık otağında çok iyi karşılanmadığını biliyoruz. Nitekim Timur'un, daha önce Süleymanşah adlı emirini gönderdiği Miranşah'ın hükümet merkezi Tebriz'e durum tespiti için başka beylerini de göndermesi, oğlunun onca dedikoduya neden olan davranışlarının boyutlarına vâkıf olmak ve muhtemel olumsuzluklara derhal müdahale etmek niyetinde olduğunu göstermektedir.

Tam yetkiyle görevlendirdiği beyleri Tebriz'de yapılmış yolsuzlukların bir dökümünü çıkarıp Miranşah'ın bol keseden dağıttığı hazine mallarını geri toplamakla da kalmayarak şehzadeyi yanlış yönlendirdikleri yönünde karara vardıkları bey ve emirleri ipe gönderirken, Timur da Rey'den ayrılarak

Sultaniye istikametinde yoluna devam etmiş, Karabağ'a ulaşıldığında ise ordusuna konaklama emrini vermişti. Kış aylarını burada geçiren Timur, daha önce üzerlerine sefer tertip ederek itaat altına aldığı Güney Kafkasya'daki Gürcü ve Ermenileri tedip etmek için Gürcistan bölgesine askerî birlikler sevk etmiş, Âzerbaycan ve Irak-ı Arap'taki birtakım kıpırdanmalara müdahale etmek suretiyle büyük seferinin son hazırlıklarını tamamlamış ve bu şekilde bir anlamda arkasını sağlamaya alma noktasındaki son faaliyetlerini de gerçekleştirmişti. 1400 yılının baharıyla birlikte Âzerbaycan üzerinden Anadolu'ya girerek Bingöl'e ulaştığında artık sadece ufka odaklanmıştı. Geride kaygılanmasını gerektirecek en küçük bir durum, daha önce olduğu gibi dikkatini dağıtabilecek bir endişe kaynağı kalmamış, olağanüstü sabır, çaba, askerî deha ve özveriyle hepsini kurutmayı başarmıştı. Şimdi, kendisini fazlasıyla memnun eden gelişmeler sonucunda karşısında yalnız başına kalmış olan Osmanlı Sultanı Bâyezid'e ve onunla olan mücadelesine, ilk etapta İslâm dünyasının, sonrasında ise cihanın hâkiminin kim olacağını tayin edecek olan mücadelesine odaklanabilirdi. Bununla birlikte, son karşılaşmadan önce Suriye'yi de istila edip Memlûkler'in yeni hükümdarı Ferec'e boyun eğdirmeyi, böylece İslâm dünyasında fiilî olarak kendisi ve rakibi dışında herhangi bir güç odağı bırakmamayı planlamaktaydı. Bunu yaptığı takdirde, Osmanlı'yı ezdikten sonra seferlerine devam edebilir, gözü arkada kalmadan ileri harekâtını sürdürebilirdi.

Öte yandan Timur'un Anadolu'ya gelişi ile birlikte bölgede bulunan erk sahibi beyler de siyasî gelecekleri bakımından fayda elde edeceklerine inandıkları tercihlerini netleştirmeye başlamış ve kimisi Timur'a, kimisi Osmanlı Sultanı Bâyezid'e sığınarak safların sıkılaşmasını sağlamışlardı. Timur'un ilerleyişinden en büyük zararı gören ve son birkaç yılını ülkelere onun bölgede bıraktığı askerî birimlerden geri almaya

çalışarak geçirmiş olan Celâyirli Sultan Ahmed ile Karakoyunlu Yusuf Bey'in tercihleri doğal ve zorunlu olarak Sultan Bâyezid olsa da, Anadolu'da hüküm sürmekte olup ülkeleri, bölgede kendileri öncülüğünde siyasî bir birlik inşa etmeye çalışan Osmanlılar tarafından ilhak edilen beylerin hemen hepsi haliyle Timur'un yanında saf tutmuştu. Hiç kuşkusuz doğal bir durumdu bu. Osmanlı'nın yükselişine paralel olarak topraklarını kaybederek hâkimiyet sahalarını Sultan Bâyezid'e bırakmak zorunda kalan ve etkisiz figürler haline gelen Anadolu'daki Türk beyleri, ülkelerine yeniden hâkim olmaları için onun saf dışı bırakılmasından başka çare olmadığını, böyle bir şeyi ise ancak Timur'un yapabileceğini görüyorlardı. Bu bakımdan söylemekte bir sakınca yoktur ki, kısa süre önce ve Balkanlardan getirmiş olduğu yardımcı birliklerle topraklarını ilhak ettiği, üstelik kendisi gibi gâzilik iddiası taşıyan ve geleneksel siyasî meşrûiyete sahip beylerin hoşnutsuz tebalarının da dâhil olduğu, muhtemelen ihanete uğradıklarını düşünen Anadolu'daki Türkmen unsurların güçlü antipatisine muhatap olan Sultan Bâyezid'in işi kolay değildi. Karşısında öfkeli, birleşik ve ne yapmak istedikleri konusunda hiç kuşkuları olmayan rakip beylerin de dâhil olduğu ve adeta yekpâre denilebilecek bir ordu vardı. Henüz yeni yeni biçimlenmeye başlayan kendisine ait ordunun, tamamı Türklerden meydana gelen bu geleneksel ve güçlü ordu ile baş edip edemeyeceğini düşünmüş müydü, bilmiyoruz, fakat kendisine güven noktasında herhangi bir sorunu yoktu. Timur'u yeneceğine yürekten inanıyor, İslâm dünyasında birliği temin etme noktasında attığı adımlara bu şekilde devam edeceğinden asla kuşku duymuyordu. Yanlış bir şey yapmamıştı ve yapmıyordu. İslâm dünyasındaki siyasî bölünmüşlüğe son verip Hıristiyan âlemine karşı daha güçlü ve kararlı bir cihat politikası takip etme hedefi gütmenin neresi kötü olabilirdi? Bunca zamandır birbirleri ile mücadele etmekten asıl vazifelerini ihmal etmekte olan Müslümanları bir bayrak altında toplayıp cihana

hükmeden bir İslâm devleti kurmanın ve İstanbul'u fethedip Peygamber Efendimizin o kutlu müjdesine mazhar olmaya çalışmanın iyi bir şey olmadığını kimse söyleyemezdi. Herhalde kendisini de ülkelerini tarumar ettiği o âciz hükümdarlardan biri zanneden Aksak Timur mademki üzerine geliyor ve öyle ya da böyle kendisini bu büyük gayelerden alıkoymak gibi bir amaç güdüyordu, o vakit göreceği de vardı. Gelsindi bakalım.

Bingöl'den hareket ederek Sivas üzerine yürüyen Timur, şehri pek zorlanmadan ele geçirerek Osmanlı Sultanı'na ilk darbeyi indirmiş, bu şekilde taraflar arasındaki mücadele de fiilî olarak başlamıştı. Rivayetler, Timur'un uzun görüşmelerin ardından ele geçirdiği Sivas'ta korkunç bir katliama imza attığı yönündedir. Buna göre o, yapılan görüşmeler sırasında şehir kendisine teslim edildiği takdirde kimsenin kanını dökmeyeceğine dair söz vermiş, bununla birlikte şehre girdikten sonra, özellikle kuşatma esnasında sıkı bir direniş göstererek ordusuna kayıplar verdiren ve bazı kaynaklarda 4 bin kişilik Ermeni sipahi birliği olarak belirtilen ancak bizim o tarihlerdeki Sivas'ın toplam nüfusunu da dikkate aldığımızda oldukça abartılmış bir sayı olabileceğini düşündüğümüz birliği affetmemişti. Lakin kavli olarak verdiği sözü de unutmamış, sözü edilen bu Ermeni sipahileri kazdırdığı derin çukurlara attırıp onları canlı canlı gömdürerek katletmişti. Verdiği sözü tutmuş, kimsenin kanını dökmemişti. Herkes onun gazabının nasıl şiddetli olabileceğini anlamalı ve kendisine karşı direnip direnmemeye konusunda ondan sonra karar vermeliydi. Bunun, Emir Timur'un geleneksel tavrı olduğunu biliyoruz. Yerle yek-sân ettiği şehirlere ya da katlettiği insanların bizatihi kendilerine verdiği bir ceza değildi onun yaptıkları, esas hedef daha sonra ele geçirmek için üzerlerine yürüyeceği şehirler, oralarda kendisine karşı direnmeye niyetlenenlerdi. Bir tür siyasî mesaj, tabir yerindeyse askerî gözdağıydı. Not etmek lazım; her seferinde de işe yarıyordu.

Sivas'ı işgal ederek burada adeta korkunun heykelini diken Emir Timur daha fazla ilerlemedi. Rotasını güneye çevirdi ve Memlûk topraklarına yöneldi. Memlûklerle Beş Yıllık Sefer'den kalan bir hesabı vardı ve Osmanlıların kalbine yürümeden önce bu hesabı görmek istiyordu. Söz konusu sefer sırasında Kahire'ye gönderdiği elçileri katleden Sultan Berkûk vefat etmişti etmesine de, Avnik Kalesi'nin hâkimi olan ve Karakoyunlu Kara Yusuf Bey tarafından esir alınıp Kahire'ye gönderilen yakını Atlamış'ı kurtarabilirdi. Üstelik elçilerinin kanını yerde bırakmak da onun gibi bir hükümdara yakışmazdı. Malatya yakınlarına ulaştığı vakit, çiçeği burnunda Memlûk hükümdarı Ferec'e, Atlamış'ın serbest bırakılması yönündeki talebini iletmek üzere elçiler gönderdi. Bu şekilde hem yeni hükümdarın siyasî tutum ve dirayetini ölçebilecek, hem de ona karşı yürüttüğü seferin geleceği ile alakalı bir plan yapabilecekti. Fakat kısa süre sonra gelen haber umduğu gibi değildi. Mısır'a gönderdiği elçiler Memlûk Sultanı'nın Halep Nâibi Timurtaş tarafından alıkonulmuştu. Üstelik cesur bir asker olduğu anlaşılan Timurtaş kendisi ile mücadele etmek üzere kapsamlı bir hazırlık yapmıştı ve onun gelmesini bekliyordu. Korkusuz ve cesur adamları seven Timur bu Memlûk kumandanını fazla bekletmedi.

Güney istikametinde hiç vakit kaybetmeden yoluna devam eden Timur, önce, bugün Adıyaman ilimizin bir ilçesi olan Behisni'ye (Besni) gelmiş, burada fazla kalmadan ilerlemeyi sürdürerek Halep önlerine ulaşmıştı. Şehrin dışında kendisini karşılayan Timurtaş'ın muhafız birliklerini ezmekte zorlanmadı. Suriye'nin çeşitli bölgelerinden gelen Memlûk askerleri ile hatırı sayılır bir kuvvet haline gelen Timurtaş'ın ordusu çok geçmeden bozgun halinde geri çekilerek şehre kapanmış ve şehri bu şekilde müdafaa etme kararı verilmişti. Böyle bir strateji ile Timur'u durdurmaya güç yetirebileceklerini sanmanın safça bir beklentiden başka bir şey olmadığını anladıklarında iş

işten geçmişti. Önce Bilâdü's-Şâm'ın en önemli merkezlerinden biri olan Halep düştü. Hemen ardından Hama, Humus ve Baalbek gibi müstahkem şehirler de Timur'a boyun eğdi. 1400 yılı sona erip de 1401 yılının Ocak ayı geldiğinde Timur'un ordusu Dımaşk önlerine ulaşmıştı bile. Muhtemeldir ki, Timur tehlikesi üzerine Kahire'den kalkıp gelen Memlûk Sultanı Dımaşk önlerinde yaşanan birkaç küçük çaplı muharebe ile zaferin hangi tarafa gülümsediğini kısa sürede anlamış ve bunun üzerine şehri öylece kendi haline bırakarak Kahire'ye doğru çekilmişti. Dımaşk kuşatma altına alındı ve uzun sayılabilecek bir kuşatmanın ardından da sulh yoluyla ele geçirildi. Timur'un artık geleneksel hale gelmiş bulunan fetih uygulamaları burada da tekrarlandı. Şehrin müstahkem surları yıkıldı ve kale kalıntıları adeta yok edildi. Sultan Ferec ve ordusundan geride kalmış olan her şeye el konulmakla kalmadı, aynı zamanda evleri yağmalanan şehir halkından o sırada Dımaşk'da ticaret ile iştigal eden İtalyan tacir Bertrando de Mignanelli'nin daha sonra kaleme aldığı anılarında ayrıntılı olarak anlattıklarına bakılırsa işkence yoluyla ve tekrar tekrar arttırılan yüksek miktarlarda altın, gümüş ve paralar toplandı. Yağma edilen evler ateşe verilmiş, Dımaşk korkunç bir yıkımın pençesine teslim edilmişti. Hadiselere bizzat şahitlik eden İbn Haldun'un bir tutam öfke de ekleyip yazdıklarına göre, yakılan evlerin ateşleri Emevî Camii'ne kadar ulaşmış, mabedin çatısında bulunan kurşunlar erimiş ve direkleri ile duvarları çökmüştü. Rivayetlere bakılırsa, Sultan Ferec daha önce, Timur'un Halep'i ele geçirmesi üzerine derhal Mısır'dan ayrılarak onunla savaşmak için Dımaşk'a gelmiş, fakat muhtemelen Timur'un öncü birlikleri ile yaptığı birkaç küçük çatışmanın ardından Kahire'de devletini emanet ettiği emirleri tarafından kendisini hedef alan bir darbe girişiminin planlandığını bahane ederek hızla Mısır'a dönmüştü.

Tam da bu noktada Dımaşk'ın işgali dolayısıyla Timur ile devrin en meşhur âlimlerinden birisi olan İbn Haldun arasındaki münasebetten de kısaca söz etmek yerinde olacaktır. Buna göre, tarihe çok meraklı olduğu ve kendisine düzenli olarak tarih kitapları okuyan özel görevlilerinin bulunduğu bilinen Emir Timur, Dımaşk'ı kuşatma altına aldığı anda, daha önce methini çok işittiği İbn Haldun'un şehirde olduğunu öğrenmiş ve sulh şartlarını konuşmak için yanına gelen Kadı Burhâneddîn İbn Müfleh'e bu büyük âlimin şehirde olup olmadığını sorulduktan sonra kendisiyle görüşmek istediğini bildirmişti. Bir süre önce Mısır hükümdarı Ferec ile birlikte Dımaşk'a gelmiş olup Adiliye medresesine yerleşen ve onun ayrılmasından sonra da burada kalmaya devam eden İbn Haldun, gerekli hazırlıklarını yaparak Timur'un karargâhına gitmiş ve ikisi arasında bu büyük müellif tarafından detaylı bir biçimde aktarılan sohbet gerçekleşmişti. Timur İbn Haldun'a ailesi ve doğum yerinden tutun da farklı coğrafyalar hakkında birçok soru sormuş, birçok tarihî hadise hakkında ondan malumat almış, hatta kendisi için bir Mağrib haritası çizmesini bile istemişti. Timur nasıl İbn Haldun'a, onun kendisine anlattıklarına ve ilmine hayran kalmışsa, aynı şekilde büyük hükümdar için Mağrib haritasını çizerek Sicilmase ve Tanca da dahil pek çok şehir hakkında ayrıntılı bilgiler aktaran İbn Haldun da ona hayran olmuştu. Bilgisi, dikkati, hafızası ve ilme vermekte olduğuna yakinen şahitlik ettiği kıymet karşısında şaşkınlıkla karışık bir bahtiyarlık yaşamıştı. Birçok kez Sahipkiran'ın huzuruna giden onunla uzun uzun sohbet eden İbn Haldun son ziyaretinde Emir Timur'a güzel bir Kur'ân-ı Kerîm, Abdullah el-Buseyrî tarafından telif edilmiş olan ve İslâm Peygamberi'ni öven şiirsel bir metin olan Kasîde-i Bürde'nin bir nüshası ile birkaç kutu Mısır tatlısı hediye etmiş, hükümdar da kendisine birçok ihsanlarda bulunmuş ve güvenlik içerisinde Kahire'ye dönebilmesi için gerekli emir ve talimatlar ile yazılı belgeleri vermişti.

Öte yandan Timur'un Sivas'ı işgal ettikten sonra beklenmedik bir biçimde Suriye'ye yönelmesi Osmanlı hükümdarını harekete geçmeye teşvik eden bir gelişme olmuştu. Sivas'ta yaşanan trajediden dolayı çok üzgün olan Sultan Bâyezid hiç vakit kaybetmeden bölgeye gitti. Yanında Kara Yusuf ve Celâyirli Sultan Ahmed de olduğu halde Sivas'a gelen Sultan, şehri geri almakla kalmamış, doğuya doğru ilerleyerek Timur'un en ateşli destekçileri arasında yer alan Mutahharten'in ülkesine saldırıp Erzincan ve Kemah'ı da ilhak etmişti. Bu gelişmelerin Timur'u çileden çıkaracağı aşikârdı. Nitekim o, Suriye seferi sırasında olanları haber alınca hiç vakit kaybetmeden Sultan Bâyezid'e tehditlerle dolu bir mektup göndermiş, o güne kadar elde ettiği zaferleri ve yaptığı işleri bir bir saydıktan sonra kendisine itaat etmesini istemişti. Buna karşılık olarak Osmanlı hükümdarı da Timur'a cevap göndermiş ve soyunun asaletine vurgu yaptığı mektubunda kendi başarılarını anlattıktan sonra kendisinden korkmadığını, ülkesini kendisine karşı müdafaa etmeye her zaman hazır olduğunu bildirmişti. Karşılıklı tehditleşme ile birlikte, zaman zaman, kuşkusuz stratejik niyetlerin etkisiyle barışçıl söylemler de içerdiği görülen bu mektuplaşmalar, tarafların Ankara'daki Çubuk Ovası'nda son sözü söylemek için karşı karşıya gelecekleri nihâi hesaplaşmaya kadar devam edecekti.

Dımaşk'ı zapt ettikten sonra Miranşah ile Şahruf'u emirlerine verdiği askerî birliklerle Doğu Akdeniz sahillerine gönderen ve kışı "Kenân" ülkesinde geçirmelerini emreden Timur, oğulları Akka'ya kadar gidecekleri sefere çıkarken geri dönmüş ve geldiği yolu takip ederek Mardin'e ulaşmıştı. Timur'un neden Kahire üzerine yürümediği hususu halen soru işaretidir. Fakat bu sefer ile birlikte Suriye'nin tamamıyla Timur'un kontrolüne geçtiğini ve bu noktadan hareketle Memlûkler'in en azından kısa vadede kendisi açısından bir tehdit olmaktan çıktığını göz ardı etmemek gerekir. Bir diğer ifadeyle,

onun Mısır'a kadar ilerlemesine gerek yoktu. Bu sefer ile istediğini elde etmiş, Memlûkleri kendisine karşı fiilen harekete geçmeyi düşünemez hale getirmişti. Nitekim onun Mardin'deyken bölgedeki hâkimiyetini tahkîm etmekle meşgul olması, bu meyanda Celâyirli Sultan Ahmed'in payitahtı Bağdat'a yeni bir saldırı düzenleyip kırk gün boyunca inatla kendisine direnen Celâyirli beyi Ferec'i ağır bir hezimete uğratarak 1401 Temmuz'unda ele geçirdiği şehirde büyük bir yağma ve katliam yapması, onun için esas itibarıyla önemli olan coğrafyanın Mısır'dan ziyade burası olduğunu gösterir. Yine onun burada bir süre dinlenerek Tebriz üzerinden Karabağ'a gittikten sonra bütün dikkatini Sultan Bâyezid'e yöneltmesi de Timur'un Memlûkler'e dönük hedeflerini elde ettiğini düşündüğünü göstermektedir.

X.

ANKARA SAVAŞI

1401 yılının soğuk kış günlerini Karabağ'da geçirmekte olan Emir Timur, İslâm dünyasının tamamına etki edecek bir savaşın arifesinde olduğunun farkındaydı. Osmanlı Sultanı tehditleri karşısında geri adım atmamış, kendisine misliyle mukabelede bulunmuştu. Elbette geri adım atması söz konusu değildi, fakat üslubunu yumuşatmasında bir sorun olmayacağını düşündü. Sultan'a gönderdiği yeni elçiler, iki Müslüman hükümdar arasında düşmanlık değil, dostluğun bulunması gerektiğini, bunun kâfirlere karşı İslâm'ın kuvvetini arttıracığını söylediler. Evet, görünüşte Emir Timur Osmanlı hükümdarı ile yakınlık kurmak istiyordu, fakat bir şartı vardı: Bâyezid oğullarından birini kendisine rehine olarak gönderecek ve ayrıca gönderdiği hil'ati giymeyi de kabul edecekti. Sultan'ın, Timur'a tâbi olmak anlamına gelen bu teklifi kabul etmeyeceği hiç kuşkusuz açık olsa da, zaten her iki tarafın bunun dışında bir beklentisi olmadığı da belliydi. Timur da Bâyezid de gerçek anlamda rakibi ile anlaşma yapmayı düşünüyor değildi. Barışın, ancak taraflardan birinin diğerine tâbi olması ile mümkün olabileceğini her ikisi de gayet iyi biliyordu ve haliyle böyle bir şeyi kabul edebilmeleri mümkün değildi. Her ikisi de kendisini İslâm dünyasının en büyük hükümdarı, cihanın müstakbel hâkimi olarak görme eğilimindeydi ve değil

bir başka siyasî kuvvet sahibine tâbi olmak, bunu akıllarından geçirmeleri bile bahis konusu olamazdı. Bu bakımdan, Ankara Savaşı'ndan önce taraflar arasında devam eden elçi ve iletişim trafiğinin bir tür göz boyama, rakibi tartma ve nihayetinde zaman kazanma isteği dışında bir anlama gelmediğini belirtmek gerekir. Nitekim Osmanlı Sultanı'nın Emir Timur'a gönderdiği elçilerin taşıdığı mektup da aynı minval üzereydi. "Aralarında düşmanlık olması için bir neden göremediğini" bildiren Bâyezid, kendileriyle cihada girdiği kâfirlerden bahisle fetihlerinden söz ediyor ve Timur'a kendisiyle dostluk kurma teklifi sunuyordu. Bu kadarla da kalmayan Sultan, aralarında dostluk tesis etmeyi başarabilirlerse Timur'un Memlûk Sultanı ile yaşadığı sorunların çözümü için devreye girmeyi, bir başka ifadeyle taraflar arasında aracılık etmeyi de vaat ediyordu.

Öte yandan Emir Timur'un sorun çözme ya da barış yapma anlayışı belliydi. Memlûk veya Osmanlı yahut bir başka devlet fark etmiyordu. Bir hükümdar eğer kendisi ile anlaşma yapmak istiyorsa bunu hareketleri ile ortaya koymalı, onu memnun edip gönlünü alacak bir şey sunmalıydı. Bâyezid'in elçilerine açık bir şekilde ifade etti bunu. Evet, kendisi de Sultan ile dostluk kurmak istiyordu. Gazâ ve cihad faaliyetleri ile meşgul olan Anadolu halkına asla bir zarar vermek istemezdi. Sultan'a güvenmeyi o da çok isterdi, fakat yıllardan beri kendisine düşmanlık eden Kara Yusuf Bey'i himaye edip koruması altına alan birine nasıl güvenebilirdi? Eğer Osmanlı hükümdarı bu noktada kendisine güven verecek bir adım atarsa, çok zor bir şey değil, mesela Kara Yusuf Bey'i kendisine teslim ederse onunla dostluk kurmaktan büyük memnuniyet duyacaktı. Bununla birlikte, hiç kimsenin kendisinin anlayışsız ya da töre bilmez biri olduğunu düşünmesini de istemiyordu. Eğer bunu yapmak Sultan'a zor gelir ve kendisine sığınan birini teslim etmeyi gururuna yediremezse, bunu da anlayışla

karşılayabilirdi. Fakat o halde de en azından Kara Yusuf'un üzerinden himayesini çekmeyi ve onu Osmanlı ülkesinden çıkarmayı kabul etmesini beklemek en doğal hakkıydı. O zaman ona tam manasıyla güvenirdi ve aralarında yakınlık kurulması için hiçbir engel kalmamış olurdu.

Sultan Bâyezid'in böyle bir teklifi hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini bilmiyor muydu Timur? Bunu bir tür aşağılanma olarak göreceğinin farkında değil miydi? Elbette biliyordu ve farkındaydı. Fakat aralarındaki mücadele fiilî olarak değilse bile diplomatik olarak başlamıştı ve attığı her adımla o çok sevdiği satranç tahtasındaki akıllıca hamleler gibi rakibini sıkıştırma amacı güdüyordu. Bâyezid Kara Yusuf'u kendisine teslim ederse bir anlamda ona tâbi olmuş olacak, yok eğer sınır dışı ederse bu sefer de kendisinden korktuğunu zımnen kabul edecekti. Dolayısıyla Timur'un, aralarındaki bu yumuşak sinir harbinde rakibini mat etmeye çalıştığı bir şah oyunu oynadığını söyleyebiliriz. Öte yandan Osmanlı Sultanı'nın da ondan altta kalır yanı yoktu. Timur'un yapmaya çalıştığı şeyin fazlasıyla farkındaydı ve ona benzer hamlelerle karşılık vererek rekabeti eşitlik düzeyinde tutmaya çalışıyordu. Nitekim Timur'un söz konusu talebine verdiği cevaptan onun bu tutumunu anlayabiliyoruz. Şerefli bir hükümdarın kendisine sığınan birini düşmanına teslim ettiği nerede görülmüştü? Böyle bir şeye ne töre ne de insan olma onuru izin verirdi. Vakti zamanında Moğollar gibi en katı askeri kurallara sahip bir topluluk bile kendilerinden kaçıp da Mısır'a sığınan Abbâsî hanedanı mensuplarını geri istememişken, Timur'un ondan böyle bir talepte bulunması doğru muydu? Böyle bir şeyi kabul edebileceğine nasıl ihtimal vermişti acaba? Himayesi altına giren Kara Yusuf Bey'i ne teslim edebilir, ne de ülkesinden kovabilirdi. Öte yandan Yusuf Bey kendisinin yanında da değildi. Bir süre önce Anadolu'dan ayrılmıştı. Fakat Timur şunu iyice bellemeliydi ki, eğer Yusuf yanında bile olsa onu kendisine

veremezdi. Hatta yeniden gelip de kendisine sığınmak isterse onu yine kabul edecekti. Her ne pahasına olsun yapamazdı bunu, yapmazdı. Cihana hükmetme davasına soyunmuş büyük bir hükümdardı o, Timur'dan korkup da onun her istediğini düşünmeden yerine getirebilecek bir bey ya da emir değil.

Rakibi ile anlaşma yapmak isteyen bir hükümdar, ileri sürdüğü talepler kabul edilmez ise söz konusu taleplerini kabul edilebilir bir hale sokarak yeni bir anlaşma zemini meydana getirmek için gayret eder. Akıl böyle söyler. Fakat Karabağ'da olduğu sırada ülkesinin çeşitli yerlerinden gelerek kendisine katılan yeni askerî birliklerle ordusunu takviye ettiği görülen Timur'un tavrı, onun savaşa kesin bir şekilde karar vermiş olduğunu göstermekteydi. Sultan Bâyezid'e gönderdiği elçiler aracılığıyla ona ilettiği yeni talepler de bu durumu nazara veriyor ve anlaşma zemini oluşturmaktan ziyade anlaşmazlığı derinleştirmek amacı güdüyordu. Emir, eski taleplerinden vazgeçmek bir tarafa, onlara eklediği yenileriyle kabulü hiçbir şekilde kabil olmayan istekler öne sürmüş, listeyi kabarttıkça kabartmıştı. Osmanlı şehzadelerinden birinin kendisine yollanması, tâbiyet simgesi olarak göndereceği kemer ile külahın kabulü ve Kara Yusuf Bey'in teslimine ek olarak, Anadolu birliğini sağlamak adına toprakları ilhak edilen beylerin hükmettikleri beyliklerin kendilerine geri verilmesini şart koşuyordu ve buna Kemah'ın Mutahharten'e verilmesi de dâhildi. Timur, Sultan Bâyezid'in kabul etmesinin mümkün olmadığı bu şartları öne sürmekle, açıktır ki artık kaçınılmaz hale gelen savaşın sorumluluğunu rakibine yüklemenin hesabını yapıyor ve bu şekilde Müslüman kamuoyunda psikolojik üstünlük elde edip yapmayı tasarladığı sefer için meşruiyet zemini oluşturmaya çalışıyordu. Bir diğer ifadeyle, son olarak öne sürdüğü ağır şartlar Osmanlı hükümdarının müzakere etmesi için değil, "Timur anlaşmak için büyük gayret gösterdi" denmesi içindi. Öte yandan bu taleplerin kabulü durumunda Timur'un

yeni istekler için Osmanlı hükümdarına baskı kurmak isteyeceğinden kimsenin kuşkusu yoktu ve taraflar arasındaki barış ihtimali bütünüyle ortadan kalkmıştı. Nitekim rakibinin resmini gören Sultan, Timur'un teklifini reddetti ve Bizans İmparatoru Manuel ile anlaşıp o sırada devam ettirmekte olduğu İstanbul kuşatmasını kaldırarak, rüyalarına giren Kostantiyye'yi fethetme tutkusunu bir başka bahara bıraktı. Savaş hazırlıklarına başladı. Rivayetlere bakılırsa, kendisine ihtiyatlı davranmanın gerekliliğini hatırlatan veziri Ali Paşa'ya, düşmana karşı koyacak güce ve onura sahip olduklarını, bağımsızlıklarını kaybetmeyi göze alamayacaklarını söylemişti.

1402 yılının kış mevsimi sona erip de bahar tomurcuklanmaya başlayınca, Mart ayında Timur epeydir yeni düşmanlarına bilenmekte olan askerleriyle birlikte Karabağ'dan hareket edip batıya yöneldi. Bugün Erzurum'un Köprükoy ilçesine bağlı Güzelhisar köyünde bulunan Avnik'ten geçerek Erzincan'a gelen Timur, Kemah'ı ele geçirip Mutahharten'e teslim ettikten sonra Sivas istikametinde ilerlemeye devam etti. Kemah'ı almak suretiyle Sultan Bâyezid'e ilk darbeyi vurmuş, ondan gerçekleştirmesini istediği taleplerden ilkinin bu şekilde bizzat kendi gerçekleştirmişti. Öte yandan Osmanlı Sultanı da Timur'u karşılamak üzere doğuya yönelerek Tokat'a kadar gelmiş ve burada rakibini beklemeye başlamıştı. Fakat burada karşılaşmadılar. Sivas yakınlarında, daha önce Bâyezid'e göndermiş olduğu elçilerle huzuruna gelen Sultan'ın elçilerine savaşın sorumlusunun Osmanlı hükümdarı olduğunu söyleyip savaşa hazırlanmasını söyleyen Timur, hiç vakit kaybetmeden Kızılırmak boyunca ilerlemeye devam ederek Kayseri ve Kırşehir rotasını takip ile Ankara'ya gelmiş ve kaleyi muhasara etmişti. Şehirdekilerin gelişmeler karşısında korkudan tir tir titremekte olduklarını tahmin etmek zor değil, neticede hakkında bir sürü ürkütücü şey duydukları, askerleri tarafından acımasızca katledilen insanların kafalarından kuleler diktiren

zalim bir hükümdarın acımasız gazabı ile yüz yüzeydiler. Kana susamış bir ordu şehirlerini kuşatmıştı ve surları aşmaları da çok sürmezdi. Fakat korktukları başlarına gelmedi. Tokat'ta Timur'u bekleyen Bâyezid'in, düşman ordusunun Sivas'tan sonra Kayseri üzerinden Ankara'ya yöneldiğini öğrenerek önünü keşbilmek maksadıyla derhal geri dönmesi üzerine, Timur Ankara kuşatmasını kaldırma yoluna gitmiş ve biraz kuzeye, Çubuk ovasına doğru çekilmişti. Ordusunu ovada mevzilendirip savaş hazırlıklarını teknil ederek Sultan Bâyezid'i beklemeye başladı. Çok geçmeden Osmanlı ordusu da gelmiş, Timur'un ordusunun karşısına mevzilenmişti. Tarihin kum saati, bir yandan göğsünü dolduran tanecikleri sıkı sıkı bir arada tutuyor, bir yandan da heyecan içerisinde geleceğin hâkimini ve İslâm dünyasının en büyük hükümdarını belirleyecek olan savaşın başlamasını bekliyordu. Gökyüzü, gözlere perde düşüren bir toz bulutu ile kaplanmıştı ve buluttan yağmur değil, kan ve ölüm, zafer ve hezimet yağacaktı Çubuk ovasına. Yüz binlerce askerin sıra sıra dizilip ölmeyi ve öldürmeyi beklediği büyük düzlükte bütün nefesler tutulmuştu.

Kaynaklarda farklı tarihler de mevcut olmakla birlikte, genel kabule göre 28 Temmuz Cuma günü Çubuk çayının batı yakasında karşı karşıya gelen iki büyük Türk hükümdarının hükmettiği ordularda hazır bulunan asker sayıları arasındaki fark yabana atılır cinsten değildi. Balkanlardan getirilmiş gayrimüslim yardımcı kuvvetlerin yanı sıra Sultan Bâyezid tarafından ülkeleri ilhak edilen ve Timur'a sığınarak onun yanında saf tutan beylerin askerleri ile birlikte Osmanlı ordusu sayıca 70 binlere ancak ulaşabilirken, düşmanının ürkütücü savaş makinesi 90 bine yakın bir asker sayısına sahipti. Beyliklerin ordularından devşirilen askerlerin kendi beylerine bağlılıkları ve eski efendilerine karşı savaşma konusundaki muhtemel isteksizlikleri de hesaba katıldığında, Sultan Bâyezid'in rakibi karşısında hiç de özgüven duyulabilecek bir durumda

olmadığı anlaşılır. Fakat o kendine güven noktasında herhangi bir eksiklik duygusu içerisinde değildi. İyi hazırlanmıştı bir kere. Moral kudreti üst düzeydeydi ve son yıllarda elde ettiği bir dizi başarı ile adeta sarhoş haldeydi. Altı yıl önce, 1396'da Niğbolu'da birleşik Haçlı kuvvetlerini ezici bir hezimete uğratmış, hem Avrupa'ya hem de içi oyulmuş bir kuru ağaçtan başka bir şey olmayan Bizans'a korku salmıştı ve bu asla bir tesadüf değildi. Zaten bu zaferin ardından Anadolu'ya dönüp beylikleri teker teker ilhak etmeye ve İslâm dünyasını bir sancak altında toplama yönünde girişimler sergilemeye başlaması da bununla ilgili değil miydi? Evet, Osmanlı Sultanı arkasına güçlü bir rüzgâr almıştı ve psikolojik olarak da hazırды. Timur'dan çekinmesi için herhangi bir neden göremiyordu. Onu elbette mağlup edecekti.

Osmanlı ordusu, bizzat Bâyezid tarafından kumanda edilen merkezde azap, yeniçeri ve tımarlı sipahi kuvvetleri, sol kanatta Şehzade Süleyman Çelebi'nin komutası altındaki Rumeli birlikleri ve sağ kanatta ise vezir Kara Timurtaş Paşa komutasındaki beyliklerin askerlerinden meydana geliyordu. Bu askerî dizilime, ordunun arkasına konuşlandırılan Şehzade Mehmed Çelebi'nin yönetimindeki Karakoyunlu Türkmenleri, Sultan Bayezid'in kayınbiraderi olan ve daha sonra bir de hatırat kaleme alacağını bildiğimiz Stefan Lazareviç'in komutanlık ettiği 10 bin kişilik Sırp tümeni ve Kara Tatarlardan meydana gelen ihtiyat birliklerini de eklemek gerekir. Kısacası Osmanlı hükümdarının ordusuna güvenmesi için görünürde haklı nedenleri vardı. Daha önce birçok kez zafer kazanmış ve düşmana boyun eğdirmiş olan tecrübeli bir orduydı onunki ve mesela beyliklere ait askerlerin ne kadar sadık oldukları tartışmalı olsa da, sağlam bir belkemiğine sahipti. Sultan Bâyezid temelde haklıydı haklı olmasına da, unuttuğu ya da unutmak istediği çok önemli bir şey vardı: Kendisine Batılı ordular karşısında önemli zaferler kazandıran geleneksel Türk askerî

özellikleri Timur'da da ziyadesiyle mevcuttu. Hatta kadim Türk coğrafyası ile mevcut, devamlı ilişkisi bağlamında bu özelliklerin onda Bâyezid'den çok daha fazla olduğunu da teslim etmek gerekir. Osmanlı Devleti, yavaş yavaş imparatorluğa evrilmeye başlayan bir yapı olması münasebetiyle farklı siyasî ve askerî kültürlerden de beslenmeye başlamış, bir anlamda çözülme yaşayarak bazı özelliklerini kaybetmişti. Meseleye bu açıdan bakıldığında, Sultan Bâyezid'in işinin hiç de kolay olmadığı açık biçimde anlaşılır. Fakat bu husus bir kenara bırakılacak olsa bile, Timur'un ordusu zaten gerek fiziksel güç gerek silah ve teçhizat bakımından da ondan daha güçlüydü.

Merkezinde vakur ve korkusuz bir eda ile bizzat kendisinin yer aldığı Timur'un sayıca rakibinden daha fazla olan ordusunun sağ kanadında şehzadesi Mirza Miranşah, sol kanadında Mirza Şahruh ile Halil Sultan bulunuyordu. Aydınogulları, Germiyanogulları, Saruhanogulları ve Menteşeoğulları başta olmak üzere Timur'la birlikte saf tutan tüm Anadolu beylikleri sağ kanadın ön kısmına konumlandırılmış, arka tarafa ise Muhammed Mirza, Pîr Muhammed ve İskender Mirza gibi hanedan mensuplarının komuta ettiği ihtiyat birlikleri yerleştirilmişti. Yine bunlar arasında Harezm ve Mâverâünnehir bölgelerinden getirilmiş olan zırhlı süvari alayları da yer almaktaydı. Ayrıca Hindistan seferindeyken alınarak Anadolu'ya getirilen ve Timur'un ordunun ana kütesinin önüne yerleştirdiği filler de çok önemliydi. Sayılarının otuz iki olduğu bilinen bu filler baştan aşağı zırhlıydılar. Üzerlerinde askerî birliklerin ve okçuların yerleştiği mahfeler bulunuyordu ve bunların düşman askerlerini yukarıdan görmenin avantajı ile Timur'un zafetine ziyadesiyle katkı sağlayacakları kesindi. Filler, yalnızca görüntüleri ile dahi dehşet saçıyorlardı ve savaş sırasında belirleyici bir rol oynayacaklardı.

28 Temmuz günü taraflar bütün hazırlıklarını tamamlamışlardı. Sabahın ilk saatlerinde ordusuna hücum emri veren

Osmanlı Sultanı Bâyezid, Niğbolu Savaşı'nda olduğu gibi ani bir saldırı ve sahte çekilme harekâtı ile düşman ordusunu kıs-kaca almayı ve kadim Turan taktiği ile yok etmeyi planlıyordu. Fakat daha önce de işaret etmiş olduğumuz gibi, karşısındaki ordu bu taktik ile dize getirilebilecek bir ordu değildi. Bu türden bir taarruza hazırlıklı ve alışkındı. Bâyezid'in saldırıya geçtiğini gören Timur, okçularına, hücumla karşılık vermelerini emretti. O anı hayal edebiliriz. Timur'un on binlerce kişilik ordusunun önünde sıra sıra dizilmiş okçu birliklerinin yaylarından fırlatarak önce gökyüzüne tırmanan binlerce ok, kullara sarhoşluk veren bir vızıltı ile ve kapkara bir buluttan dökülen şiddetli bir yağmur gibi, koşan süvarilerin üzerine yağdı. Osmanlı askerleri, üzerlerine gelen yoğun ok yağmuru karşısında daha fazla ilerleyemeyerek geri çekilmek zorunda kaldılar. İlk hamlesi başarısızlık ile sonuçlanan Bâyezid durmadı. Vakit kaybetmeden ikinci hamlesini yaptı ve bu kez yeniçeri ve sipahilerden müteşekkil birlikleri ileri sürdü. Fakat ileri atılan Osmanlı askerleri, bu sefer de Timur'un Hindistan'dan getirdiği öfkeli filler tarafından karşılandılar. Daha önce fillerin silah olarak kullanıldığı bir savaşta bulunmayan, onlarla nasıl mücadele edeceklerini bilmeyen Osmanlı askerleri açısından bu taarruz tam bir felaket oldu. Fillerden ürken atlar geri kaçmaya çalışırken taarruz birliklerinin nizamının bozulması bir tarafa, yüzlerce asker koca hayvanların ayakları altında ezilerek feci şekilde can vermişti. Bâyezid'in askerleri fillerin bir kısmını saf dışı bırakmayı başarmışlarsa da iş iştten geçmiş, daha önce kanatlarda mevzilenmiş olan ve birdenbire ortaya çıkıp üzerlerine saldıran pusu birlikleri karşısında varlık gösterememişlerdi. Osmanlı ordusunda düzensizliğe neden olan bu gidişat, Timur'un ordusunun sağ kanadındaki Mirza Miranşah'ın düşman ordusunun sol kanadına hükmeden Süleyman Çelebi'nin birliklerine hücum etmesi ile iyice içinden çıkılmaz hale geldi. Osmanlı ordusunun sol kanadı çökmüş ve destek için yeniçeri birliklerinin o tarafa sevk edilmesiyle

merkez hattı da zayıflamış ve ordu ikiye bölünmüştü. Durumu iyice zora düşen Bâyezid'in, yeni bir hamleyle düşmanın taarruz birliklerini durdurmak istemesi sonun başlangıcı oldu. Bir kez daha ve bu sefer öncekinden çok daha net bir biçimde fillerle yüz yüze gelen Osmanlılar çok ağır kayıplar verdiler.

Savaşın Osmanlılar aleyhine seyreden gidişatında etkili olan en önemli sebep, orduda bulunan birlikler arasındaki uyumsuzluk ve entegrasyon sorunuydu. İhtiyat birlikleri içindeki Kara Tatarlar daha önce Timur ile anlaştıkları için taraf değiştirmiş ve Anadolu beyliklerinden toplanan askerler de kendilerine verilen emirleri uygulamayarak düşman ordusunda bulunan eski beylerinin yanına gitmekte tereddüt etmemişlerdi. Öte yandan Anadolu ve Rumeli sipahi birlikleri de kaçınılmaz sonu göerek firar etmiş, devlet adamları ve komutanlar da yanlarına birer şehzade alıp savaş alanından uzaklaşıp gitmişlerdi. Nihayetinde muharebe Sultan Bâyezid'in planladığı gibi gitmemiş, yanında kalan ve sayıları çok az olan Sırp ve Rumeli birlikleri ile çatışmayı devam ettiren Osmanlı hükümdarı, geri çekilerek Aktepe yakınlarındaki Mahmutoğlan köyüne kadar gelse de, burada, kendisini takip etmekte olduğu anlaşılan ve Timur'un bir eşya gibi her vakit yanında taşıdığı kukla Çağatay hükümdarı Mahmûd Han tarafından esir alındı. Dünyayı fethetmiş bir hükümdar olarak Yıldırım Bâyezid, aynı şekilde kendisi gibi dünyayı fethetmiş bir başka hükümdar karşısında korkunç bir mağlubiyete uğramış, onun gibi bir hükümdarın hiçbir zaman tahammül edemeyeceği bir duruma düşmüştü. Göğsünün ortasına gelip çöreklenen bu büyük acıyla nasıl baş edecek, bundan sonra ayakta kalıp nasıl hayatına devam edebilecekti? Artık nefes almak kendisi için hiç de kolay olmayacaktı. Ordusu dağılmış, evlatlarının her biri bir yana savrulmuş, devletin beli kırılmış ve hazinesi yağmalanmıştı. Esir alındıktan sonra huzuruna çıkarıldığı Timur tarafından kendisine asla bazı kaynaklarda söz edildiği gibi kötü muamele

edilmeyecek (kafese koyulmak gibi) tam tersine gayet iyi ve askeri kurallara uygun muamele edilerek saygın bir misafir gibi davranılacaksa da, psikolojik açıdan tamamen çöken ve umudunu yitiren Sultan Bâyezid birkaç ay sonra üzüntü içerisinde hayatını kaybedecekti.

En büyük rakibi karşısında ezici bir zafer kazanan Timur, yalnızca Osmanlı hükümdarı Bâyezid'i mağlup etmekle yetinmek istemiyor ve ileri harekâtına devam etmeyi düşünüyordu. Ortada hemen geri dönmesini gerektirebilecek bir durum yoktu. Buraya gelirken ülkesindeki işlerini en sağlam bir şekilde yoluna koymuş, arkasından üzerine gelebilecek bütün tehditleri bertaraf etmişti. Ankara zaferinin ardından mirza ve emirlerini Anadolu'nun çeşitli taraflarına sevk etti ve kendisi de batı istikametinde ilerleyerek Kütahya'ya geldi. Süleyman Çelebi'yi yakalaması için Bursa üzerine gönderdiği torunu Muhammed Sultan, her ne kadar Rumeli'ye kaçtığı için Osmanlı şehzadesini yakalayamasa da, kısa sürede Bâyezid'in başkentini işgal ve tahrip etmiş, ele geçirdiği sabık sultanın haremi ve kıymetli ganimetler ile birlikte dedesinin yanına dönmüştü. Öte yandan Timur Kütahya'da iken devrin meşhur ilim adamları arasındaki Şemseddîn Buhârî, Şemseddîn Fenârî ve Şemseddîn Cezerî gibi isimler Emir'in çok kıymet verdiği emirlerden Şeyh Nureddîn tarafından kendisine takdim edilmişti. Osmanlıların bin bir zahmet ve güçlükle Anadolu'da inşa ettikleri yapı adım adım çözülüyor ve sıradan, halkından âlimlerine kadar herkes yeni durumu kanıksamaya başlıyordu. İslâm dünyasının en muktedir hükümdarı Timur'du artık. Gönüllü ve gönülsüz, herkesin kabul etmek zorunda olduğu yeni tarihî realite buydu.

Timur fırtınasının en önemli etkisi, hiç kuşkusuz siyâsî alanda yaşanmaktaydı. Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki Türk beyliklerine yeniden hayatîyet kazandırmış, Bâyezid'in ülkelerini ilhakı karşısında çaresiz kalarak kendisine

sığınan beylere topraklarını iade etmişti. Karaman, Germiyan, Aydın, Saruhan, Menteşe ve Hamid aşiretlerinin gururu kırılmış reisleri Timur'a ittiba ederek onun safında yer almanın ödülünü hemen almış, Doğu Anadolu'dan Ege kıyılarına dek uzanan coğrafya yeniden birçok siyasî merkez tarafından idare edilen birlikten yoksun bir bölge haline gelmişti. Özellikle Osmanlı hükümdarlarına zamanında kök söktüren Karamanoğulları eskisinden de kuvvetli şekilde ayağa kalkmıştı ve yarımadanın geleceğinde bütün beyliklerden çok daha fazla söz sahibi olacak gibi görünüyorlardı. Beyler, beyliklerinin başına geçmek için Timur'un müsaadesiyle yavaş yavaş memleketlerine dönerken, Timur'un görevlendirmiş olduğu askerî birlikler de Batı Anadolu'yu hallaç pamuğu gibi atmaya devam ediyorlardı. Konya havalisine giden kukla Çağatay hükümdarı Mahmûd Han komutasındaki birlikler Konya, Aksaray, Akşehir ve Isparta taraflarını yağmalamış, yine Aydın yöresine sevk edilen birlikler de buralarda aynı şeyi yapmışlardı. Muhammed Sultan ve Şahruh da sırasıyla Manisa ile bugün Isparta sınırları içerisinde bulunan Uluborlu-Keçiborlu bölgelerine geleerek buraları yağma ettikten sonra kışlamak üzere konmuş ve Timur'dan gelecek yeni talimatları beklemeye başlamışlardı.

Kışın bitmesini beklemeyerek Kütahya'dan hareket eden Timur Denizli, Aydın, bugün İzmir'in Selçuk ilçesi olan Aya-sulug ve Tire (tarihe not düşmeyi çok seven Timur Tire'de de bir kitabe diktirmeyi ihmal etmemiş ve bu kitabe İsmail Aka tarafından yayımlanmıştır) yolu üzerinden Muhammed Sultan'ın kendisine iltihak ettiği emrindeki birlikleriyle İzmir üzerine yürümüş, gözünü, yarım asır önce Türklerin elinden çıkıp Hristiyanların kontrolüne geçen ve bir daha da geri alınamayan bu güzel şehre dikmişti. İzmir'i ele geçirmek onun için bir prestij meselesiydi. Daha önce Aydınogullarının yoğun çabalarına rağmen bir türlü ele geçirilemeyen İzmir'i alması, savaş meydanlarında elde ettiği büyük başarıların hiçbir

şekilde tesadüfî olmadığını ortaya koyan önemli göstergelerden biri olacaktı. Zaten onun her zaman başarılamayana başarmak gibi bir amacı olmuştu. Büyük komutanın amacını gerçekleştirmekte pek zorluk çekmediğini biliyoruz. Aralık ayının başına gelindiğinde, yalnızca muhasaraya on beş gün dayanabilen İzmir değil, çevrede yer alan birçok kale de ele geçirilmiş ve yeniden ihya edilmiş bulunan Aydınoğulları Beyliği'nin idaresine bırakılmıştı.

İzmir'in ele geçirilmesinden sonra, herkes merak içinde Timur'un bundan sonra hangi adımları atacağını bekliyordu. Osmanlı Sultanı Bâyezid'in mağlup ve esir olmasından dolayı ziyadesiyle memnun olan Bizans İmparatoru Manuel de heyecan içerisinde olacakları tahmin etmeye çalışıyordu. Yıldırım Bâyezid gibi olağanüstü bir hükümdarı bir çırpıda ezip geçen Emir Timur acaba şimdi ne yapacaktı? İstanbul üzerine yürüyecek, daha önce bu coğrafyada siyasî bir kudret elde eder etmez başkentine göz diken diğer hükümdarlar gibi dünyanın bu en güzel şehrini ele geçirmeye mi çalışacaktı? Eğer öyle olursa işi kolay değildi. İstanbul'un surları her seferinde kendisini işgal etmeye çalışanlara diremişti. Belki şimdi de direnebilirdi, orasını şu durumda tahmin etmesi mümkün değildi, bununla birlikte Timur'un kendisinden önceki diğer hükümdarlar gibi olmadığı da açıktı. Bugüne kadar ona direnebilen hiçbir şehir görülmemiş, böyle bir şeyi denemek isteyenler çok ağır sonuçlara katlanmak zorunda kalmışlardı. Endişeliydi ve endişelenmekte sonuna kadar da haklıydı. Fakat korktuğu gibi olmadı. Tedirgin bir şekilde olacakları beklerken İstanbul'a gelen Emir Timur'un elçileri, ondan, efendilerinin Rumeli'ne geçmek için kendisinden gemi istediğini bildirdiler. Bizans İmparatoru'nun üzerinden hafife alınmayacak kadar ağır bir yük kalkmış, rahat bir nefes almıştı. Anlaşılan o ki Timur İstanbul üzerine yürümeyi değil, Trakya'ya geçmeyi düşünüyordu. Şaşkınlıkla karışık bir sevinçle eli ayağına

dolanmış, keyfi yerine gelmişti. Derhal kıymetli hediyeler hazırlatıp kendisine tâbiyet arz ettiğini bildirdiği bir mektup kaleme alarak Timur'a gönderdi. İstanbul'u hedef alabilecek bir tehlike olmadığı sürece Timur'a ya da bir başkasına bağlanmakta Bizanslılar için bir sorun yoktu. Devletleri eski görkemli günlerinden çok uzaktı ve şimdilik, en azından var olabilmeyi en büyük talih addetmeye başlamışlardı.

Bizans İmparatoru'nun tâbiyetini kabul eden Timur, herhalde ne kadar sürebileceği hiç de belli olmayan yeni bir sefere çıkmak için uygun zaman olmadığına kanaat getirerek Rumeli tarafına geçmekten vazgeçip Ayasulug üzerinden Denizli'ye gelmiş ve oradan da Şahruh'un kışlamak için bulunduğu Uluborlu'ya geçerek askerlerine karargâh kurulmasını emretmişti. Muhammed Sultan'ı, Kayseri'de kendisine katılmasını tembihleyip Ankara tarafına gönderen Timur, 9 Mart 1403 tarihinde, Osmanlı Sultanı Bâyezid'in Akşehir'de vefat ettiğini öğrendi. Büyük bir kararlılıkla girdiği savaşı, ordusunu ve bütün itibarını kaybeden Yıldırım Bâyezid hezimetini hazmedememiş ve bu duruma daha fazla tahammül edemeyerek üzüntü içerisinde vefat etmişti. Burada, onun yüzüğünde taşımakta olduğu zehri içip intihar ettiği, bizzat kendi canına kıydığı yönünde rivayetlerin bulunduğunu da not etmek gerekir. Timur'un hüsusi emri ile özel olarak tahnit edilen Bâyezid'in naşı bir süre Akşehir'de yatmakta olan Şeyh Mahmud Hayrânî'nin türbesinde muhafaza edilecek ve daha sonra gelen elçilerle yapılan bazı görüşmeler üzerine oğlu Musa Çelebi'ye teslim edilerek Bursa'ya götürülmesine izin verilecekti. Talihsizliği bir yana, idarî kabiliyeti, büyüklüğü ve hayranlık uyandırıcı cesareti kuşku götürmez olan bu büyük Türk hükümdarı, halen Bursa'da, 1406 yılında oğlu Süleyman Çelebi tarafından inşa ettirilen türbesinde medfûn bulunmakta, her gün binlerce ziyaretçinin akınına uğrayan ebedî istirahatgâhında tabir yerindeyse kendi payitahtının bekçiliğini yapmaktadır.

Anadolu'da son olarak Ankara Savaşı'nda Osmanlılara ihanet ederek savaşı kendisinin kazanmasına belirleyici bir katkı sunan ve fakat Yıldırım 'ın vasiyeti ile Kara Tatarları yerlerinden söken ve Mâverâünnehir'e göçürölmelerini emreden Timur, böylece Batı seferini istediğı şekilde tamamlamış ve dönüş yoluna girmişti. Başının üzerinde elde ettiğı büyük zaferin halesini ve haklı gururunu, Anadolu beyliklerinin ve Bizans İmparatoru'nun minnetini taşıyordu. En büyük olanın kim olduğunu herkese göstermiş, yalnızca İslâm dünyasının değil, dünyanın geri kalanının da en büyük ve güçlü hükümdarı olduğunu ispatlamıştı. Bununla birlikte, kendisi elbette farkında değildi, ama ardında gerçek anlamıyla bir yangın yeri bırakıyordu. Onun bu büyük sefer ve zaferi yalnızca şahsî büyüklüğünü ortaya koyan bir galibiyet olarak kalacak, kısa ve uzun vadeli sonuçlarıyla özellikle Anadolu'da telafi edilmesi yıllar alacak siyasî, ekonomik ve sosyal veçheleri de olan çok yönlü bir yıkıma neden olacaktı. Bu mesele, sahip olduğu derinlik dolayısıyla muhakkak başka çalışmaların konusudur, lakin bir cümle ile ifade edilecek olursa, Timur açısından büyük bir zaferle sonuçlanan bu sefer, Bizans Devleti'nin yarım asır daha yaşamasına katkı sunacak, Rumeli'deki İslâm fetihlerinin durmasına sebebiyet verecek, ayrıca hem Osmanlı şehzadeleri hem de Anadolu beylikleri arasında yıllarca sürecektir olan fetret devri de dediğimiz hâkimiyet mücadelelerinden dolayı kan gölüne dönecek olan Anadolu'daki siyasî birliğin belli bir süre için de olsa parçalanmasına yol açacaktı.

XI.

SON PERDE

İslâm dünyasının en büyük hükümdarı olduğunu dosta düşmana ispat eden Timur, yeni seferi için bir kez daha payitahtı Semerkand'dan ayrılmış, doğuya doğru ilerlemeye başlamıştı. Kış mevsimi iyiden iyiye gelivermişti. Yıldızları okuyan müneccimlerinin sefer için uygun vakit olduğunu söylemeleri ile gözünün nuru Semerkand'ından ayrıldığında, takvimler 1404 yılının Kasım ayı sonlarını göstermekteydi. İlk durağı, bugün Özbekistan sınırları içerisinde yer alan Aksulat şehriydi. Hava her yıl olduğundan çok daha soğuktu ve sisten neredeyse göz gözü görmüyordu. Atının üzerinde aheste aheste ilerlerken, kısa bir süre önce başarıyla tamamladığı Yedi Yıllık Seferi düşünüyordu. Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid'in ordusunu Ankara'daki Çubuk ovasında perişan etmiş, Adalar Denizi'nin kıyılarına kadar ilerleyerek hiçbir hakimin başaramadığını başarıp İzmir'i hürriyetine kavuşturmuştu. Bizans İmparatoru'na boyun eğdirmiş ve onu, kendisinin yüksek hâkimiyetini kabul etmek zorunda bırakmıştı. Hiç kimsenin küçümsemeyi aklından geçiremeyeceği kadar büyük bir başarıydı bu. Fakat bu kadarla bırakmakla hata mı etmişti acaba? Seferi, Bizans'ın burnunun dibine kadar ulaştıktan sonra sonlandırdığı için zaman zaman pişmanlık duygusuna kapıldığı oluyordu elbette, lâkin daha fazla nasıl ileri gidebilirdi? Yaşı

fazlasıyla ilerlemişti artık ve bir süre sonra takatten düşmesi işten bile değildi. İyice güçsüz hale gelip de atının üzerinde duramaz hale geldiğinde ülkesinde olmak istiyordu. İşin aslı boğazı aşır Rumeli'ne geçmeyi ve Avrupa'nın derinliklerine kadar ilerleyerek Hıristiyan âlemini hizaya getirmeyi de düşünmüştü. Bunun için girişimde de bulunmuş, Bizans İmparatoru'na kendisi ve ordusu için gemiler hazırlamasını emrederek bu yöndeki niyetini ortaya da koymuştu. Öte yandan hayal denizinde yüzen bir adam değildi o. Hiçbir zaman da öyle biri olmamıştı. Ülkesinden binlerce kilometre uzaklarda lüzumundan uzun kalması en nihayetinde kendisine zarar verirdi. Yaşının ilerlediğini düşünen emirler ya da zoru görüp de kendisine itaat etmek zorunda kalan bölgesel hükümdarlar cesaretlenerek harekete geçebilir, yokluğunu fırsat bilerek ülkesini talan etmeye başlayabilirlerdi. Böyle bir şeye nasıl izin verebilirdi? On yıllardır at üstünden inmeden ve doğru dürüst dinlenmeden, zaferlerinin ve elde ettiği ganimetlerin sefasını sürmeden hükmüne aldığı ülkelerin istikrarını ve geleceğini de düşünmek zorundaydı. Hem o batıda yapabileceği her şeyi yapmıştı. Bu coğrafyanın geleceğini, artık ülkelerini yeniden kendilerine ihsan ettiği Anadolu'daki Türk beyleri belirleyebilirdi. Her şeye güç ve zaman yetiremeyeceğini öğreneli çok olmuştu.

İliklerine işleyen soğuk yumuşayacak gibi değildi. Atlar ve zayıf askerler telef oluyor, devasa ordusunun ilerlemesi saat be saat güçleşiyordu. Acele etmenin anlamı yoktu. Kararını verdi. Aksulat'ta konaklanmasını ve burada kışlamak için hazırlık yapılmasını emretti. Değer bilir bir hükümdardı o. Ömürlerini hizmetine adanmış adamlarının yok yere heba olmasına izin vermez, gönüllerini hoş tutmayı vazife bilirdi. Ülkesi ve ordusu her şeyden önce gelirdi onun için. Batı seferini beklenmedik bir biçimde sona erdirip geri dönmesinin bir sebebi de bu değil miydi zaten? Sonu belirsiz bir maceraya atılmak

yerine yıllardır uzak kaldığı ülkesine dönmek ve ahir ömründe, biraz memleketinde istirahat edip yıllardan beri aklında olan son hedeflerini yerine getirmek istiyordu. Zaten her yerde ülkesi için neler yapabileceğini düşünen biri değil miydi o? Fethettiği her yerden ganimetlerle birlikte din ve ilim adamlarını, zanaatkârları, usta ve mühendisleri, nadide eserleri vb. adeta bulabildiği her şeyi getirip Mâverâünnir'i dünyanın merkezi yapmaya çalışması da bunu göstermiyor muydu? Nitekim bu amaçla Batı seferinden dönerken zamanında Anadolu'ya gitmiş olan ve Ankara Savaşı'nda kendisi ile birlikte hareket ederek yanında saf tutan Kara Tatarları önüne katarak buraya getirmiş ve ülkesinin şen olması için onları zorunlu göçe tâbi tutmuştu. Onların içerisinde bulunan bir güruh tarafından bu siyasetinin anlaşılmasa ve kendisini hizmetlerine minnettarlık göstermemekle itham ederek İran'da ayaklanma cüretinde bulunmaları kendi sorunu değildi. Zaten cezalarını da en ağır şekilde vermiş, hükümdara isyan etmenin bedelini kadir bilmezlerle olması gerektiği gibi de ödetmişti. Anadolu seferinde yanında bulunan ve yaptığı işleri kayıt altına alan resmî tarihçisi Hâfız Ebrû'nun defterine bakılırsa, 30 bin çadırdan müteşekkil olan Kara Tatarlar isyan etmekle hiç de akılcıca bir şey yapmamışlardı. Neticede bu akılsızları ana vatanlarına götürüp eski yurtlarını kendilerine vermeyi murad etmişti ki, nereden bakılırsa bakılsın, böyle bir şey onlar için minnet duyulması gereken bir ihsandı. Kimsenin kendi iktidarını sorgulamasına ya da sarsmasına müsaade edemezdi. Etmemişti de. İçlerinden 2-3 bin kişiyi katledip ibret-i âlem olması için kellerinden kule yapılmasını emrettikten sonra ileri gelenlerini zincire vurarak Semerkand'a göndermiş, sonra da bu topluluğu Seyhun'un ötesine geçirerek Kaşgar ve Isık Göl havalisine yerleştirmişti. Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'den de bir grup insanı zorunlu ikamete tâbi tuttuğu bu bölge, ziraî açıdan dikkat çekici bir biçimde verimliydi ve gerekli emek verildiği takdirde kısa sürede ülkesinin tarımsal ürün deposuna

dönüştürülebilir, Horasan ve Mâverâünnehir coğrafyasını besleyen bir kaynak haline getirilebilirdi.

Aksulat'ta bir süre kalan ve tahammülfersa hale gelmiş soğuk havaların yumuşamasını bekleyen Timur, bütün dikkatini doğuya, Çin'e vermişti. 69 yaşındaydı ve bundan sonra öyle binlerce kilometre uzaklara yeni seferler yapabileceğinden emin değildi. Batı seferinden geri dönerken yaptığı idarî taksimat da bununla ilgiliydi zaten. Geri dönüş yolunda, Bingöl'deyken Şiraz idaresini 1393 yılında vefat eden oğlu Ömer Şeyh'in oğlu Pir Muhammed'e vererek bazı beyler ile birlikte onu Güney İran'a uğurlamış, o sırada Şiraz'da bulunan kardeşi Rüstem'i ise Isfahan'ın idaresiyle görevlendirmişti. Bu kadarını kâfi görmeyen Timur, yine Miranşah'tan olma torunu Ebubekir Mirza'ya da, yanına kattığı emirler ve emrine verdiği askerî kuvvetlerle Diyarbakır'dan Basra'ya kadar uzanan Irak-ı Arap bölgesini vermiş ve yokluğunu fırsat bilip bölgeye yeniden hâkim olduğu görülen Karakoyunlu Kara Yusuf Bey'in hakkından gelerek bölgede siyasî istikrarı temin etmesini emretmişti. Daha önce batı seferine çıkarken nasıl doğu tarafında nizam tesis etmiş ve gözü arkada kalmayacak şekilde o tarafı bir düzene koymuşsa, bu sefer de aynısını batıda yapıyordu. Nitekim 1403 yılının yaz aylarında geldiği Gürcistan'da bazı fetihlerde bulunup Kür Nehri'ni aşarak kışlamayı düşündüğü Karabağ'a doğru ilerlerken yolu üzerinde bulunan harap haldeki Beylekan'ın durumuna çok üzülmüş, buranın derhal imar edilmesini ve Aras Irmağı'ndan şehre kadar uzanan bir kanal açılarak su ihtiyacının ivedilikle karşılanmasını emretmişti.

Bir yandan yıkarak geçtiği yerleri yaparak geri dönen ve artık bu coğrafyanın da kendi ülkesinin bir parçası olduğunun bilinciyle hareket eden Timur, öte yandan Bingöl'de başladığı idarî yapılandırma faaliyetlerine de devam etmişti. Kışı Karabağ'da geçirdikten sonra 1404 yılının Mart ayında Aras Nehri'ni geçerek geldiği Nimetâbâd'da tertip ettiği büyük

toyda yeni kararlar almış ve bunları hemen uygulamaya koymuştu. Bu kararların en önemlisi ve elbette en dikkate değer olanı, bu vakte kadar fethetmiş olduğu Batı ülkelerinin neredeyse tamamını torunu Mirza Ömer'in idaresine vermesiydi. Devletin adeta fiili olarak ikiye ayrılması gibi bir durum olan bu karara göre, Güney Kafkasya'dan Hicaz'a ve İran'dan İstanbul'a kadar uzanan geniş coğrafya, Emir Cakü'nün oğlu Cihanşah'ın kendisine atabeylik yapacağı Mirza Ömer'in yönetiminde olacaktı. Bütün bu coğrafyada hâkimiyet süren Timur'a bağlı mirza ve emirler de Ömer'e tâbi olacak ve hatta babası Miranşah bile onun hükmü altında kalacaktı. Bu şaşırtıcı idari tasarruf, Timur'un bundan sonra bir daha bu tarafa gelip gelemeyeceği hususunda kuşku içerisinde olduğunu gösterir. Anlaşılan Batı'da fethettiği yerlerin hemen elden çıkarması için kalıcı bir nizam tesis etme peşindeydi ve kendisi olmadan da devletin payidar olabilmesini sağlayacak tedbirleri almaya çalışıyordu. İşin aslı Aksulat'tan ayrıldıktan sonra, 1405 yılının Ocak ayında geldiği Otrar'dan askerlerine hareket emri verdiği Şubat ortasında beklenmedik bir biçimde birdenbire hastalanıp yatağa düşmesi, evvelden yaptığı idari düzenlemelerin ne kadar yerinde olduğunu kendisi de dâhil herkesin anlamasını sağlamıştı.

Mirza Ömer'i ülkesinin Batı kısmını idare etmekle görevlendirdikten sonra sabırsızlık içinde yoluna devam eden Timur, Ceyhun Nehri'ni geçerek doğduğu topraklara, Keş'e gelmiş ve burada anlaşıldığı kadarıyla epeyce duygusal birkaç gün geçirmişti. Çocukluğunu geçirdiği yerlerde cihan hükümdarı olarak dolaşırken ne düşündüğünü bilmemiz elbette mümkün değil, fakat burada Şeyh Şemseddîn Kular'ın türbesine giderek ellerini semaya kaldırmış, mübarek addettiği bu zatın ruhaniyetinden istimdat ederek dua ve niyazda bulunmuştu. Buraya son kez geldiğini doğal olarak bilmeyen Timur, aile büyüklerinin ve yakınlarının kabirlerini de ziyaret etmiş, sonra Keş'ten

ayrılarak Semerkand yönüne doğru ilerlemeye devam etmişti. Büyük bir coşku ve minnettarlıkla karşılandığı payitahtına Temmuz ayında vasıl olduğunu biliyoruz. Bu seferki dönüşü, denilebilir ki daha önceki bütün dönüşlerinden daha görkemli olmuştu. Çünkü hiçbir dönüşünde bu kadar büyük bir hükümdar olarak dönmemişti payitahtına. Daha önce hiç bu kadar gururla yürümemişti Semerkand sokaklarında. Doğu'nun da Batı'nın da hâkimiydi o artık. Hükümdarlar önünde diz çökmüş, kudretli ordular karşısında duramayıp çil yavrusu gibi dağılmışlardı. Dolayısıyla payitahtındaki kutlamalar da başarının büyüklüğü nispetinde ve en az o kadar da görkemli oldu. Toyların biri bitip diğeri başladı, kurbanlar kesildi, kazanlar hiç durmadan kaynadı. Timur'un zaferlerinden her zaman en büyük payı alan Semerkand'da yeni inşaatların temelleri atıldı ve imar faaliyetlerine hız verildi. Gelin gibi süslenen şehirde ışıklar geceler boyu hiç sönmemiş, kutlamalar günlerce, haftalarca devam etmişti.

Otrar'dan bir metre kar içerisinde ilerleyen tahtırevanı ile hareket ettikten hemen sonra hastalanan Timur'un gözünün önünden bütün bunlar ve yaşamı bir film şeridi gibi geçerken, belki ömrünün son demlerini tüketmekte olduğunu hissediyordu, o kadarını bilemeyiz. Fakat muhtemelen aklını tatlı hatıralardan alamıyor, içine işleyen soğuk havadan korunmak için üzerine aldığı samur kürküne sıkı sıkıya sarılırken, şimdi orada olmak için neler vermeyeceği payitahtında geçirdiği neşeli günleri düşünüyordu. Geçip gitmesini hiç mi hiç istemediği vakitlerdi o günler. Şehrinin semaları neşeli insanların gürültülü kahkahaları ile çınlarken içi huzur doluyordu, halkını bunca memnun edebilmiş olmanın hazzını iliklerine kadar hissediyordu. Dünyanın dört bir yanından gelerek efendilerinin kendisine olan sarsılmaz bağlılıklarını bildiren elçilerin hayran bakışları arasında benzersiz tahtına kurulmuş, her anın tadını çıkara çıkara onlara barış ihsan etmişti. Şimdi

geçmişte, gözünün önüne getiremeyeceği kadar uzak bir zaman coğrafyasında kalmış olan o toylardan birinde torunlarından altı tanesini evlendirdiğini de hatırladı Timur. Binlerce kilometre uzaktaki Bursa'dan getirdiği Şemseddin Cezerî'nin okuduğu hutbenin ardından Semerkand başkadısı nikâhlarını kıymış, hiçbir masraf düşünülmeden tertip edilen evlilik şölenleri ile toy çok daha görkemli bir hale gelmişti. İnledi. Acı içerisinde soluklanmaya çalıştı. Hiçbir zaman kendisini yakın görmediği ölüm meleği ile buluşma vakti mi geliyordu acaba? Beklemediği bir anda kendisini yakalayan bu hastalıkla birlikte bedeninin yaşlılığını, kalbinin yorgunluğunu ve kemiklerinin zayıflığını da daha önce hiç olmadığı kadar hisseder olmuştu. Başucunda kendisini iyi etmek için çırpınan hekimlerin bakışlarını görmeye ve onların gözbebeklerinden geleceğine dair bir bilgi kırıntısı edinmeye çalışıyordu. Günlerdir içtiği ilaçlar, yaptığı perhiz çok iyi gelmemişti kendisine. Bir daha ayağa kalkamayacak mıydı yoksa? Atına binemeyecek, kılıcını kuşanamayacak, yayını geremeyecek veya düşmanını dize getirmenin o her dünyevî zevke bedel hazzını bir daha yaşayamayacak mıydı? Ölmeden önce çıkmış olduğu şu son seferini tamamlayabilseydi bari. Hindistan seferinden beri yapmayı düşündüğü bu seferle, Müslümanların her fırsatta sudan bahanelerle acımasız biçimde katledildiklerini, kendilerine yaşam hakkı tanınmadığını ve inançlarından dolayı da sürekli tahkir edildiklerini işittiği Çin'i fethetmeyi, İslâm'ın nazlı sancağı ile bu küfür diyarının karanlık semalarını aydınlatmayı arzu ediyordu. Hindistan putperestlerinden sonra Çin putperestlerinin hakkından gelmek onun siyasî kariyeri için de muhakkak ki bir zirve olacaktı. İslâm dünyasının hâkimi ve Müslümanların hamisi olarak böyle bir seferi gerçekleştirmeyi en büyük vazifelerinden biri addediyordu. Fakat hastalık elini kolunu bağlamıştı işte. Devrin meşhur hekimlerinden Tebrizli Mevlânâ Fazlullah'ın bütün gayretlerine rağmen vücudundaki ateş bir türlü düşmemiş, hastalığı geçmek

bilmemiş ve iyi olacağına dair küçük bir ümit bile ortaya çıkmamıştı. Yattığı yerden kalkabilecek gibi değildi. Hiç iyi hissetmiyordu kendisini. Kalakalmıştı öylece.

Timur, hasta yatağından kalkamayacağını anlamıştı artık. Ah, yaptığı o kadar hazırlık boşa mı gitmişti? Komutanlarına Doğu'ya doğru yeni bir sefere hazırlanmalarını emrettikten sonra Semerkand'da bulunan elçileri memleketlerine yolcu etmiş, Mirza Cihangir'in oğlu Pir Muhammed ile Ömer Şeyh'in oğlu Seydi Ahmed'i Kandahar tarafına göndermişti. Bu şekilde iki koldan girecekti Çin denen o küffar topraklarına . Hiçbir işi şansa bırakmayacak, o büyüklüğü dillere destan ülkenin dört bir köşesini zapt edip altını üstüne getirerek bütün zenginliklerini yağmalayacak ve Müslüman halka zulmetmenin ne demek olduğu gösterecekti Çinlilere. Kaç asırdır her tehlike anında bir salyangoz gibi korkakça içerisine kapanıp kendilerini korumayı başardıkları, düşman addettiklerini savaş meydanlarında değil de iki yüzlülükle donatıp sahte dostluklarla hain bir tuzağa dönüştürdükleri gül yapraklarıyla süslenmiş sofralarda bertaraf ettikleri, yalan, entrika ve hilekârlık ile nice yiğidin kanına girdikleri ülkelerini başlarına geçirecek, onlara büyük Cengiz Han'dan beri hiç şahit olmadıkları bir ders verecekti. Öyle kararlıydı ki, Seyhun Irmağı'ndan Çin hudutlarına kadar uzanan bütün toprakları torunları arasında pay ederek onların idaresine vermiş, kafasında Çin'i de dâhil etmeyi düşündüğü yeni bir siyasî harita planlamıştı. Fakat anlaşılan o ki Çin'i fethetmek kendisine nasip olmayacaktı. Rahatsızlığı iyiden iyiye artmıştı. Ateşi hiç düşmüyor, ışığı seçemez hale gelmiş şahin bakışlı gözleri saat be saat ferini kaybediyordu. Daha fazla direnmenin gereği de, faydası da, anlamı da yoktu. En iyisi ölümün kapısına dayandığını hiç yüksünmeden kabul etmek ve daha önce savaş meydanlarında defalarca yaptığı gibi, cesaretle onu kucklamaya hazırlanmaktı. Bütün ömrü boyunca at sırtında dolaşıp da bir

düşman okuyla ya da kılıcıyla ölmek kendisi gibi bir yiğide zül gelse de yapacak bir şey yoktu. Hanımları ile kendilerine çokça kıymet verdiği adamları Emir Şeyh Nûreddîn ve Emir Şah Melik'i huzuruna çağırarak vasiyette bulundu ve son sözlerini söyledi. Büyük oğlu Cihangir'den olma torunu Pir Muhammed'in kendisinden sonra hükümdarlık makamına geçirilmesini buyurmuş, onlardan vasiyetini yerine getirecekleri konusunda söz almıştı. Dünyayı fethetmek üzere çıktığı yolda dünyayı fethedemeden ömrünü tamamlayıp da yenisini almak üzere son nefesini verdiğiinde, takvimler 18 Şubat 1405 tarihini gösteriyordu. 69 yaşındaydı.

Timur'un ölümü yanında bulunanlarda adeta bir şok etkisi yaratmıştı. Ne yapacaklardı şimdi? Ne olacaktı? Emir Timur vefat etmeden önce vasiyetini yapmış, son nefesini vermeden önce devletin kendisinden sonra nasıl idare edilmesini arzu ettiğini de açıkça bildirebilmişti. Lakin onun olmadığı bir dünyada nasıl olacaktı dediği şeyler? Doğru dürüst bir bürokratik sisteme bile ihtiyaç duymadan, her bir emir, vali ve vassal ile doğrudan ilişki kurduğu bilinen Timur'un yönetme yeteneğine ve ustalığına başka birinin sahip olabilmesi mümkün müydü? Kuşkusuz hayır! Timur, devleti kendi zatı ile birlikte mevcut, kendisine bağlı ve bağımlı olan, dolayısıyla da kendisinden sonra kısa süre içerisinde dağılıp giden ya da en azından onun inşa ettiği gibi bir varlık icra edemeyen büyük hükümdarlardan, siyaset dehalarından biriydi. Emir ve beyleri, bir yandan bunu düşünürken diğer yandan da onun mirasını koruyabilmek için en uygun yöntemin ne olduğunu kestirmeye çalışıyorlardı. Hanedan mensuplarına, emirlere, vali ve komutanlara mektuplar göndererek durumu bildirdiler. Timur'un çıktığı, bir anlamda ölüm ile yüz yüze gelmiş hükümdarın son dileği olarak görülebilecek olan bu sefere devam edilip edilmeyeceği hususu muamma haline gelmişti. Öldükten sonraki günün yatsı namazı vaktinde gül sularıyla yıkanıp ipekli

kumaşlara sarılan Timur'un cesedi, bir mahfe içerisine konularak Emir Hoca Yusuf'un himayesinde Otrar'dan Semerkand'a doğru yola çıkarıldı. Hocend Nehri yanında düzenledikleri istişare toplantısında efendilerinin son seferini tamamlama kararı alıp hiç vakit kaybetmeden harekete geçmişlerdi. 23 Şubat Pazartesi günü bir mahfe içerisinde de olsa payitahtına son kez gelen Emir Timur'un cesedi aynı günün gecesinde tertip edilen dinî merasimin ardından torunu Muhammed Sultan'ın medresesine defnedilirken, askerleri doğuya doğru at koştur-maktaydı. Fakat bir süre sonra bunca başarının sırrının biz-zat Timur'un şahsına münhasır bir şey olduğu anlaşılacak, Büyük Emir'in kurduğu devasa nizam vefatından bir süre sonra bir daha eski haline dönmemek üzere paramparça olacaktı.

SONUÇ

Tarihi tarif etmeye yönelik bütün tanımlama girişimleri içerisinde ortak bir nokta göze çarpar: İnsan iradesine vurgu... Hadiselerin tarihsel bir forma sahip olup olmadığı, insan iradesi ile hangi düzey ve zeminde ilişkilendikleri oranında değerlendirilir ve tarihin insan elinden çıkma süreçlerinden ele alınması gerektiğine temas edilir. Kuşkusuz tartışılabilir ve tartışmalı bir değerlendirmedir bu, lâkin bu tartışmanın yeri bu metin değildir. Dolayısıyla meseleye salt işaret etmiş olmakla yetinelim. Bununla birlikte, her ne kadar insana ve insanî olana dair bir “şey” olarak ele alınsa bile tarihî sürecin işleyişinde insan iradesinden kaynaklanmayan ya da insan iradesinin amacı dışında bir evrilme gösteren noktalar olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Günlük hayatımız içerisinde de sıkça tesadüf ettiğimiz söz konusu evrilme, insanın olmasını arzu ettiği şeye dönük eyleminin amaçlanmamış sonuçlar üretmesi şeklinde tezahür eder. Bu durum bazen bir eylemin tekil sonucunda temaşa edilir, bazen de ortaya konulan eylemler serisinin bütüncül olarak beklenmedik neticeler vermesi biçiminde görülür. Eylemin bizatihi kendisi de istenenden farklı sonuçlar verebilir, söz konusu farklılık eylemin “doğal” ve insan iradesi dışında gerçekleşen bir olay ya da olgu ile temas ederek başlangıçta kendisine eşlik eden niyetin kaybolması veya işlevsiz hale gelmesi ile de oluşabilir.

Bu durumda tarihsel sürecin işleyişinde insan iradesinin dışında veya onun üzerinde, onu aşan bir başka iradenin olduğunu ve bu iradenin, insan iradesinin hedef olarak benimseydiği sonuçlara nihaî şeklini verdiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan biçimlendirmeye çalıştığımız bu anlam çerçevesinin itiraza açık ve önemli ölçüde metafizik bir zemine yaslandığı açıktır. Bu bakımdan, meseleyi biraz netleştirmek ve anlatmaya çalıştığımız şeyi daha açık bir şekilde tebeyyün ettirmek için çerçevemizi metafizik göndermelerden arındırmak yerinde bir tercih olacaktır. Dolayısıyla, daha “seküler” bir jargon kullanmak suretiyle, tarihin işleyiş sürecinde insan iradesine ek olarak başka faktörlerin de yer aldığını ve belirleyici olabileceğini, zaman zaman insan iradesinin önüne geçen bu faktörlerin insanın hesaplayamadığı, kontrol edemediği, hatta genellikle “maruz kaldığı” doğal süreçlerin (deprem, sel, tufan, hortum vb. gibi doğal afetler) de dâhil edilebileceği genel bir spektruma yayıldığını söyleyebiliriz. Yine insan tarafından kurulan ve hiç kuşkusuz bağlamına bağlı olan anlamların kendilerini aşan, kuşatan ya da iptal eden başka bağlamların anlamları tarafından işlevsizleştirilmesi de bu çerçeve içerisinde ele alınması gereken faktörler arasındadır. Farz-ı muhal, yeni kurulmuş olup büyük hedeflere angaje olan bir devletin hiç de hesapta olmayan bir istila, saldırı ya da işgal karşısında çaresiz kalarak teslim bayrağını çekmesi ve kurgulamış olduğu gelecek hedeflerinden kopması bunun somut bir örneği olarak verilebilir. Aynı şekilde köklü geleneklere sahip hazarî bir toplumun dinamik bir istilacı topluluk tarafından bir çırpıda yutulması, yüzlerce yıllık geçmişi olan eski bir dinin yeni bir din tarafından tahtından edilerek marjinal hale getirilmesi gibi örnekler de bu zaviye içerisinde değerlendirilebilir.

Timur’un hayatı ve siyasî faaliyetlerine bakıldığında, onun tarihsel performansının bu türden bir “üst irade” tarafından

zaman içerisinde farklı bir ilerleme hattına taşındığı ve onun ortaya koyduğu faaliyetlerin, sonraları kendisinin kuşkusuz hiçbir zaman aklının ucundan bile geçirmediği birtakım sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu görülür. Timur'un belirleyici bir tarih aktörü olduğuna şüphe yoktur; o, bir araya getirdiği dağınık aşiretlerden güçlü ve her hâl ve kârda birlikte hareket edebilen bir ulus meydana getirmiş, kendisine örnek aldığı Cengiz Han'ın hedeflerini takip ederek cihana hâkim olma amacı gütmüştür. Bozkırların yetiştirdiği son büyük cihangir hükümdardır o. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüştür. Yenilginin yüzünü bile görmemiş, mağlubiyeti hiçbir zaman bir ihtimal olarak düşünmemiştir. Gökyüzünde nasıl tek bir güneş var ise yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerektiğini düşünmüş ve bu hükümdarın da kendisi olduğundan asla kuşku duymamıştır. Büyük hedeflerle çıktığı yolunda istediği ilerlemeyi kaydetmiş, karşısında durabilecek hiç kimse kalmayınca kadar durmadan başıbozuk bir fırtına gibi her yana esmiştir. Gece gündüz demeden, yaz kış, yağmur çamur düşünmeden seferlere çıkmış, hepsinden de alınının aklıyla ve zaferle çıkmıştır. Bugün onun bu hareketli ve takip edilmesi müşkül hayatına şöyle kuşbakışı bir bakıldığında, muazzam ve bir o kadar da benzersiz olan devasa bir başarıdan başka bir şey görülmez. Yalnızca çıktığı ve hiç durmak bilmeden nal eskittiği seferlerinin güzergâhları bile onun nasıl bir insanüstü gayretle varlık icra ettiğini gözler önüne sermeye yeterlidir.

Bir insan olarak Timur'un tarihsel süreç içerisinde sergilemiş olduğu irade, kendisine görkemli bir isim ve olağanüstü bir tarihsel kişilik kazandırmıştır. Bilinen dünyanın büyük bir kısmını kontrolü altına almayı başaran bu büyük hükümdar, yaşadığı dönemin ve coğrafyanın en kudretli siyasî organizasyonları arasında bulunan Altınorda Devleti'ni yerle yeksân etmiş, Anadolu'yu pare pare bölerek kendisine itaatte kusur

etmeyen ve duraksamadan hizmetine koşan Türkmen beyle-
rinin idaresine vermiş, geleceğın dünya hâkimiyetini kurmaya
aday olan Osmanlı Sultanı Bayezid'i Ankara Savaşı'nda peri-
şan etmek suretiyle Osmanlıların fetret adı verilen "varlık mü-
cadelesi" evresine girmelerine neden olmuştur. Aynı şekilde
dönemin en muktedir güçlerinden birisi olan Memlûk Türk
devletine de baş eğdirmiştir. Hindistan'da filler de dahil kar-
şısında hiçbir güç tutunamamıştır. Yine karşı karşıya gelme-
mekle birlikte Bizans İmparatoru'na da boyun eğdirmiş, Av-
rupa'nın korkudan tir tir titremesine neden olmuştur. Yaşadığı
dönem, dünyanın her yanından gelerek efendilerine sulh ih-
san etmesi için yetenekli elçilerin kapısında bekledikleri bir
dönemdir. Papa onu Hıristiyanlık âlemine kazandırmak için
bütün imkânlarını seferber etmiş, adı efsanevî krallarla öz-
deşleştirilmiştir. Buna bağılı olarak ölümünden birkaç yüzyıl
sonra da olsa, batı edebiyatına ait pek çok yapıtta kendisine
yer bulmuştur. Hakimiyeti süresince karşısına çıkmaya cesa-
ret edebilecek hiçbir hükümdar kalmamış, onun menzili içe-
risinde olan hiçbir zengin şehir huzur içerisinde bir gece ge-
çirmemiştir. İslâm dünyasının yegâne hâkimi olmuş, bütün
Müslüman emirlerin ve hükümdarların itaatini kabul etme-
nin hazzını iliklerine kadar yaşamıştır. Kimi zaman ölçüsüz
bir şekilde yüceltilerek övölmüş, kimi zaman da aynı ölçüsüz-
lölle şeytanlaştırılarak lanetlere ve beddualara konu olmuştur.

Gelgelelim, Timur'un bütün bu zaferleri ve kurmuş olduğı
küresel imparatorluk, onun hayatı ile sınırlı kalmış, ölümünün
ardından tarihî süreç planlamadığı ve elbette tahmin de ede-
meyeceğı noktalara evrilmiştir. Deşt-i Kıpçak'ı kontrol altına
alarak Altınorda'yı kendisi açısından bir tehdit olmaktan çı-
karmaya yönelik olarak yürüttüğü Karadeniz'in kuzeyindeki
faaliyetleri Rusların yükseliş çağının önünü açmış, birkaç yüz-
yıl sonra Türk dünyasının büyük kısmının Rus sultanı altına
girmesine dolaylı olarak katkı sağlamıştır. İslâm dünyasının

bütün bölgelerine hâkim olan yegâne hükümdar olmak amacıyla Ankara'da karşı karşıya geldiği Bayezid'i mağlup etmesi son demlerini yaşamakta olan Bizans İmparatorluğu için adeta hayat öpücüğü olmuş, kısa bir süre sonra nihayete ereceği görülebilse de ömrü elli yıl daha uzamıştır. Osmanlıların Batı'da yürüttüğü fetihler durmuş ve Anadolu, uzun yıllar boyu Müslüman-Türk kanının akacağı yeni bir karmaşa içerisine sürüklenmiştir. Bütün bunlar Emir Timur tarafından planlanan ya da hesaplanabilecek olan şeyler değildi ve eğer olabilecekleri önceden kestirebilseydi belki de daha farklı bir politika takip ederdi, bunu bilmemiz kuşkusuz mümkün değildir, fakat söylemekte bir sakınca yoktur ki, onun kurmuş olduğu dünya, oluşum aşamasında hiç de katkı sunmak istemeyeceği başka bir dünyanın kurulması için bereketli bir zemin teşkil etmiştir. Dolayısıyla bugünden geriye doğru bakıldığında Timur'un olağanüstü bir tarih kurucu iradeyi temsil ettiğini, fakat bu temsili, aynı zamanda onu da içine alan bir başka ve elbette çok daha büyük ve kuşatıcı bir tarih kurucu iradenin bir parçası olduğunu çok açık bir şekilde görebiliyoruz.

Son olarak çalışmamızın başında söylediğimiz şeyi yineleyerek bitirebiliriz: Bozkırın son büyük cihangir hükümdarı Emir Timur, Alman filozof Hegel'in sistematize ettiği "tarihin ruhu" tarafından, "kendisini gerçekleştirmek" üzere tercih edilen insanî iradenin bedenlenmiş haliydi ve yaptığı büyük işlerle, kendisinin bizzat gerçekleştirmesinin mümkün olamayacağı çok daha büyük şeylerin gerçekleşmesine aracılık etmişti.

KAYNAKÇA

- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Aka, İsmail, *Timurlular*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Aka, İsmail, "Göçebelikten Rönesansa Bir Türk Devleti: Timurlular," *Türk Kültürü*, XXXVIII, S. 452, Ankara 2000, s. 716-723.
- Aka, İsmail, "Emir Timur ve İmar Faaliyetleri," *Makaleler*, 1, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 9-12.
- Aka İsmail, "Eski Türk Hukukunda Yasa," *Makaleler*, 1, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 99-106.
- Aka, İsmail, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi," *Makaleler*, 1, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 133-170.
- Aka, İsmail, "Timur ve Timurlular Devleti (1370-1507)," *Makaleler*, 1, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 171-180.
- Aka, İsmail, "Timur'un Tire'ye Gelişi ile İlgili Bir Kitâbe," *Makaleler*, 2, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 3-6.
- Aka, İsmail, "Timurlularda Hâkimiyet Anlayışı," *Makaleler*, 2, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 71-78.

- Aka, İsmail, "Timur Devri Anadolu'su," *Makaleler*, 2, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 87-100.
- Aka, İsmail, "Göçebelikten Rönesansa Bir Türk Devleti: Timurlular," *Makaleler*, 2, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 101-112.
- Aka, İsmail, "Timur Sadece Bir Asker mi idi?," *Makaleler*, 2, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 113-130.
- Aka, İsmail, "Timur'un Çin İle Münasebetleri," *Makaleler*, 3, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 15-22.
- Aka, İsmail, "Moğollar ve Timurlular Devri İle İlgili Türk Kaynakları," *Makaleler*, 3, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 23-34.
- Aka, İsmail, "Toktamış," *Makaleler*, 3, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 117-124.
- Aka, İsmail, "Tuğluklular," *Makaleler*, 3, Yay. Haz. E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 125-130.
- Alan Akbıyık, Hayrunnisa, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi," *Bilig*, S. 27, Güz 2003, s. 117-156.
- Alan Hayrunnisa, Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506, Ötüken Neşriyat, Ankara 2015.
- Alican, Mustafa, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Andican, A. Ahat, "Tüzükât-ı Timuri Gerçek mi ve Geçerli Bir Birincil Tarihî Kaynak Olarak Kullanılabilir mi?," *Türkiyat Mecmuası*, 27/2, 2017, s. 33-83.
- Aubin, Jean, "Tamerlan à Bagdad", *Arabica*, IX, 1962, ss. 303-309.
- Bademci, Ali, *Cengiz ve Yasası, Timur ve Tüzükâtı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- Ballı, Hasan Hüseyin, *Fazlullah-ı Hurûfî ve Hurûfîlik*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dan. Bülent Ünal, Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı,
İzmir 2010.

Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Hazırlayan; Hakkı Dursun Yıldız, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

Barthold, V. V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yay. Haz. Kazım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Baştürk, Saadetin, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu Seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları," *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 13-26.

Burghart, Dan, Sabonis-Helf, Theresa (ed.), *In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century*, National Defence University, Washington 2004.

Cengiz, Oğuzhan, *Timur*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2016.

Çetin, Harun, *Emir Timur ve İslam*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017.

Daş, Abdurrahman, "Ankara Savaşı Öncesi Timur ile Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları," *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2004, s. 141-167.

De Clavijo, Ruy Gonzàles, *Anadolu, Orta Asya ve Timur (Timur Nez-dine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri)*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Sad. Kâmil Doruk, Ses Yayınları, İstanbul 1993.

De Mignanelli, Bertrando, "Timurlenk'in Dimaşk'ı Fethi İle İlgili Latince Bir Kaynak: Vita Tamerlani – Ruina Damasci (Timurlenk'in Hayatı – Dimaşk'ın Harap Olması)," çev. Cüneyt Kanat, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XI, 1996, s. 233-263.

Devlet, Nadir, "Altın Ordu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IX, İstanbul, 1989, ss. 103-178.

El-Hüseynî, Ca'ferî b. Muhammed, *Târîh-i Kebîr (Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk)*, Tercüme ve tıpkıbasım, çev. İsmail Aka, TTK, Ankara 2011.

el-'Askalânî, İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr bi Ebnâ' el-Umr*, nşr. Muhammed 'Abd el-Muîd Han, I-VI, 2. baskı, Beyrut, 1986; Abdulvahâb el-Buhârî, VII-IX, 2. baskı, Beyrut, 1986.

- Emecen, Feridun M., "İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı," *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 27-36.
- Emecen, Feridun M., "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid," *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XLIII, 2004, s. 67-92.
- Erkmen, Seyfullah, *Bir Cihangir Padişah Yıldırım Bayezid*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2017.
- Esterâbadî, Aziz bin Erdeşir-i, *Bezm u Rezm*, çev; Mürsel Öztürk, Ankara, 1990.
- Fahreddin, Rızaeddin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, çev. İlyas Kamalov, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- Fischel, Walter J., *Liqâi İbn Haldûn li-Timurlenk*, çev; Muhammed Tevfik, Beyrut, basım tarihi yok.
- Ferec, es-Seyyid, *Kâhir el-Âlem Timurlenk*, 2. baskı, Kahire, 1957.
- Feyyas, Muhammed Muhammed, *Timurlenk*, Kahire, 1954.
- Fisher, Sydney Nettleton, *Sultan Bayezid Han*, çev. Hazal Yayın, Kıtıp Yayınevi, İstanbul 2014.
- Grousset, René, *Bozkır İmparatorluğu, Attila / Cengiz Han / Timur*, çev. M. Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- Harputlu, Cüneyd, *Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Fetret Devri*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2008.
- Hesamipour, Ahmad, *el-Fuşencî'nin "İbretü'n-Nâzırîn" Adlı Eserinde Timur Devri Olayları (Metin, Çeviri ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dan. İsmail Aka, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir 2005.
- Hookham, Hilda, *Tamburlaine The Conqueror*, London, 1962.
- Hvandmîr, *Dustûr el-Vuzerâ*, nşr; Said Nefisi, Tahran, 1317 h.ş.
- Hvandmîr, *Habîb es-Siyer*, III, nşr; Celâleddin-i Humayî, Tahran, 1333 h.ş.
- İbn İyâs, Muhammed bin Ahmed, *Bedâyi` ez-Zuhûr fî Vekâyi` ed-Duhûr*, I-II, nşr; Muhammed Mustafa, Kahire, 1982.
- İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timûr, nşr; Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1979.
- İbni Arabşah, 'Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela), çev. D. Ahsen Batur. Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

- İbn Haldûn, Abdurrahman, *Kitâb el-İber ve Divân el-Mubtedâ ve'l-Haber*, V-VII, Beyrut, 1992.
- İbn Dokmâk; *el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Hulafa' ve'l-Mulûk ve's-Selâtîn*, nşr.; Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, basım yeri ve tarihi yok.
- İbn Tagriberdi, Ebu'l-Mehâsîn Yusuf, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kahire*, I-XII, nşr; Dâr el-Kutub el-Mısriyye, Beyrut 1970; XIII, nşr. Fehîm Muhammed Şaltût, Beyrut, 1970; XIV, nşr. Fehîm Muhammed Şaltût- Cemâl Muhammed Muharrız, Beyrut, 1971; XV, nşr. İbrahim Ali Tarhân, Beyrut 1971.
- Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Berikan Yayınevi, İstanbul 2005.
- Kalantari, Samad, *Zubdat al-Tavarih-i Baysunguri, Hafız-i Abru (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dan. Yaşar Yücel, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 1993.
- Kamalov, İlyas, *Altın Orda ve Rusya*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Kanat, Cüneyt, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yayınları, İstanbul 2017.
- Kanat, Cüneyt, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dan. Samira Kortantamer, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir 1996.
- Kanat, Cüneyt, "Memlûk-Timurlu Münasebetleri Ortadoğuda Hakimiyet Mücadelesi," *Türkler*, V, Ankara 2002, s. 134-143.
- Kayalı, Yalçın, "Timur'un Hindistan Seferi," *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Ekim 2014, s. 179-192.
- Lamb, Harold, *Tamerlene the Earth Shaker*, NewYork, 1928.
- Lkhundev, Ganbat, *XIII-XV. Yüzyıllar Arasında Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dan. Saadettin Gömeç, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2013.
- Maksudoğlu, Mehmet, "Tatarlar: Moğol mu Türk mü?," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11-12, 1997, s. 205-210.
- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk, Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zuhâl Bilgin, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Marozzi, Justin, *Timurlenk, İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatihi*, çev. Hülya Kocaoluk, YKY, İstanbul 2007.
- Melzig, Herbert, *Ankara Meydan Muharebesi*, çev. Cemil Ziya Şanbey, İstanbul, 1941.
- Müverrih Kiragos, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, çev. Gürsoy Solmaz, Elips Kitap, İstanbul 2009.
- Nicolle, David, *The Age Of Tamerlane*, Osprey Publishing, 2000.
- Okay, Fadime, *Schiltenger'in Hatıratı (Çevirisi ve Kritiği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dan. İbrahim Balık, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar 2009.
- Oktay, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.
- Ortaylı, İlber, *Türklerin Altın Çağı*, yay. haz., Engin Atatimur, Adem Koçal, Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
- Özcan, Abdülkadir, "Son Dönem Bazı Osmanlı Tarihlerinde ve Ders Kitaplarında Timur İmajı," *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 61-70.
- Özcan, Altay Tayfun, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/55, 2014, s. 121-162.
- Özer, Yusuf Ziya, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", *Bellekten*, IX/36, 1945, ss. 423-467.
- Paydaş, Kâzım, "Emir Timur'un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38 (46), s. 35-52.
- Paydaş, Kâzım, "Timur'un Gürcistan Seferleri," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1, 2016, s. 419-437.
- Roux, Jean-Paul, *Aksak Timur İslamın Kutsal Savaşçısı*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.
- Roux, Jean-Paul, *Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2015.

- Roemer, H.R., " Timur in Iran", *Cambridge History of Iran*, VI, Cambridge, 1993, ss. 42-98.
- es-Sayrâfî, el-Hatîb el-Cevherî Ali bin Davud, *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârîh ez-Zamân*, I-II-III-IV, nşr; Hasan Habeşî, Kahire, 1970-1971-1973-1994.
- Schlitberger, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul, 1995.
- Schuyler, Eugene, *Türkistan, Batı Türkistan, Hokand, Buhara ve Kulca Seyahat Notları*, çev. Firdevs Çetin, Halil Çetin, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Suçıkar, Tarkan, *Emir Timur Yıldırım Bayezid*, Kripto Basın Yayın, İstanbul 2016.
- Suçıkar, Tarkan, "Emîr Timur'un Meclisinde Mara Despina: Bir Rivayetin Tarihî Gelişimi," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17-2, Kış 2017, s. 129-140.
- Suçıkar, Tarkan, *XV-XVII. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dan. Fahameddin Başar, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2014.
- Sümer Faruk, *Kara Koyunlular*, Ankara, 1984.
- Şâmî, Nizamüddin, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, T.T.K., ikinci baskı, Ankara 1987.
- Şimşirgil, Ahmet, *Emir Timur*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Tan, M. Turhan, *Timurlenk*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.
- Taşağıl, Ahmet, "Keş," *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 314-315.
- Taşağıl, Ahmet, *Gökbörü'nün İzinde, Kadim Türklerin Topraklarında*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
- Taşkıran, Hasan, "Emir Timur'un Savaş Stratejileri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, Nisan 2016, s. 946-954.
- Tektaş, Nazım, *Tanrı'nın Askerleri 4, Tolunoğulları, İkşidiler, Gazneliler, Harizmşahlar, Altın Ordu, Timur İmparatorluğu, Çatı Kitapları*, İstanbul 2010.
- Togan, A. Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

- Togan, A. Zeki Velidi, "Emir Timur'un Soyuna Dâir Bir Araştırma," Farsçadan çev. İsmail Aka, *Tarih Dergisi*, S. 26, İstanbul 1972, s. 75-84.
- Togan, İsenbike, "Türkler'de Devlet Oluşum Modelleri: Osmanlılar'da ve Timurlularda," *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 71-84.
- Yağlı, Ali Rıza, *Timurlu Devleti'nde Vezîrler ve Vezîrlük Kurumu*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dan. Abdullah Gündoğdu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2014.
- Yağlı, Ali Rıza, *Timur Tüzükatı, Bozkırın Töresi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016.
- Yakubovsky, A. Y., *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- Yezdi, Şerefüddin Ali, *Emir Timur (Zafername)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Yılmaz, Bülent, *Celayirliler, Kabile-Devlet*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dan. Enver Konukçu, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2002.
- Yörükân, Yusuf Ziya (Derleyen ve Türkçeye çeviren), *Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler, Türklerin Yaşadığı ve Türklerle Komşu Olan Bölgeler, İbn Hurdazbih, Ya'kubî, İbn Rusteh, İbn Fakih el-Hemedânî, Kudame b. Ca'fer, İstahrî, İbn Havkal*, yay. haz., Mehmet Şeker, Ali Ertuğrul, Süleyman Özkaya, Tahsin Koçyiğit, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- Yücel, Yaşar, "Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar I, Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler (1394-1400), *Belleten* (1976), XL/158, ss. 249-285.
- Yücel, Yaşar, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar II, Timur'un Türkiye ve Yakın Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400-1402)", *Belleten* (1978), XLII/166, ss. 234-299.
- Yücel, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK, Ankara 1989.
- Yüksel, Musa Şamil, "Arap Kaynaklarında Timur," *Bilig*, S. 31, Güz 2004, s. 85-126.

DİZİN

- A**
- Adalar Denizi 169
Adilşah Behram 58
Ak Buka 59, 86
Aksaray 141, 164
Aksulat 169, 170, 172-173
Algu Han 23
Ali Müeyyed 77, 80-81
Ali Paşa 157
Altunköprü 122
Altın Orda 60, 61, 95, 100-104,
106, 108-114, 127-134,
186, 189
Altın Orda Hanı 95, 101, 104,
108, 110, 112, 127-128
Anadolu 16-17, 19, 58, 85, 88, 92,
96, 120, 123, 126-127, 135,
142, 144-145, 154-156,
159-160, 162-164, 167,
170-171, 181, 183, 187,
192
Ankara Savaşı 58, 98, 140, 154,
163, 167, 171, 182, 185,
187
Aral Gölü 52
- Aras Nehri 172
Atlamış 147
Avnik 147, 157
Ayasulug 164, 166
Aydın 164
Aydınoğulları 160, 165
Azak Denizi 132
Azerbaycan 19, 78-79, 85, 87-88,
90, 92, 95-96, 103, 132,
134, 139, 143, 144, 171
- B**
- Baba Sengü 74
Bağdat 92, 119, 120-122, 151
Barlas aşireti 45
Basra Körfezi 99, 118
Bâyezid, Osmanlı Sultanı 134-
135, 141-142, 144-145,
150-151, 153-163, 165-
166, 169
Behisni 147
Belh 24-25, 36-38, 72
Berkûk, Memluk Sultanı 121-
124, 126, 128, 134-135,
141-142, 147

Bertrando de Mignanelli, İtalyan
tacir 148

Bingöl 144, 146, 172

Buhara 24-25, 64- 65, 67, 76-77,
100, 104-105, 116, 191

Büst 83

Büyük Emir 82, 84, 107, 178

C,Ç

Çağatay Hanlığı 15, 23, 45, 51-
54, 61, 189

Çağatay Ulus 36

Celâyirliler 141

Celâyirli Sultan Ahmed 78, 86,
92, 145, 150-151

Cengiz Han 15, 18, 23, 25-26, 29,
32, 38-39, 45, 51-53, 56,
57, 61, 101, 111, 176, 181,
188

Ceyhun Nehri 85, 116, 143, 173

Cihangir Mirza 56, 58, 67

Cihanşah 173

Çubuk 150, 158, 169

Cuci 15, 52, 61

D

Dağıstan 129, 132

Damgan 86

Delhi 137, 138

Denizli 164, 166

Derbent 90, 92, 94, 95, 126, 127,
132, 134

Derveze-i Melik 76

Deşt-i Kıpçak 58, 60, 61, 67, 107,
109, 110-112, 115, 127,
128, 134, 140, 182

Dicle Nehri 121

Dımaşk 148-150

Doğu Harezmi 52, 53

Doğu Türkistan 45-46

E

Emir Hüseyin 36-38, 46, 48, 50

Emir Kazagan 45-46

Emir Süleymanşah 143

Emir Timur 10, 11, 15, 17-19, 31,
39-40, 44, 48-49, 51-52,
54-55, 57-58, 64-68, 73,
75, 78, 83, 88-91, 94, 96,
98, 105, 107-108, 110-116,
118, 120, 122, 124-125,
127-128, 133, 135-137,
141, 146-147, 149, 153-
154, 165, 177-178, 183,
185, 187, 190-192

Erbil 122

Ermeni sipahileri 146

Erzincan 120, 122-123, 150, 157

F

Fars 89, 97, 99, 117-118, 121

Ferec 142, 144, 147-149, 151, 188

Fuşenc 74

G

Germiyan 164

Gilan 93

Güney İran 19, 117-118, 172

Gürcüler 93

H

Hafız Ebrû, İranlı müverrih 98

Halil Sultan 160

Hanzâde Süyün Beg 58

Harezmi 15, 19, 52, 53, 55-58,
61-62, 66-68, 71, 89, 95,
101-102, 104-106, 116, 160

Hazar Denizi 61, 78, 87, 99, 101,
103, 118, 129, 133

Hegel, Alman filozof 18, 183

- Herat 29, 72-77, 115
Hive 24
Hoca Ali Müeyyed, Serbedâri Emiri 77
Hoca İlyas Oğlan 47
Hocend 58, 110, 178
Horasan, Güneş Ülkesi 15, 18, 25, 43, 48, 72-74, 77, 79, 80-81, 85-86, 89- 91, 108-109, 118, 135, 143, 172
Hüseyin, Herat hükümdarı 29, 36, 37-38, 46, 48-50, 52-55, 186
I,İ
İbn Arabşah 29, 30, 33, 43, 139
III. Enrique, Kastilya Kralı 31
II. Mahmûd Han 137
İlhanlılar 15, 88, 103
İlyas Hoca 47
Irak-ı Arab 118
İran 15, 19, 53, 74, 78, 82, 85, 87, 89, 90- 92, 94-99, 103, 112, 115, 117-118, 132, 143, 171-173, 190
İran seferi 91
Isık Göl 53, 58, 61, 171
İslâm Peygamberi 149
K
Kabil 116, 136, 138
Kafkasya 19, 79, 90, 95, 129, 130, 144, 173
Kahkaha 77
Kalka Irmağı 102
Kandahar 84, 116, 176
Karabağ 92, 94, 144, 151, 153, 156, 157, 172
Karaman 164
Karamanoğulları 17, 119, 120, 122-123, 164
Kara Mehmed 96
Kayrıca Oğlan 131
Kayseri 119, 157-158, 166
Kebek Han 23
Kelât 77
Kemah 150, 156, 157
Kertler 53, 72, 81
Keş 21, 22, 25-26, 31, 47, 48, 173, 191
Keş şehri 22, 31
Keyhüsrev 38
Keykubâd 38
Kırşehir 157
Kongratlar 52, 66
Kostantiniyye 157
Kunduzca 114, 127, 129
Kürekân Emir Timur 40
M
Mağrib 149
Mamaktu 83
Manuel, Bizans İmparatoru 157, 165
Maraş 120, 122-123
Mâverâünnehir 15, 18, 21, 24, 25, 40, 41, 45-49, 51-54, 56, 58-59, 61, 89, 90, 95, 100, 103-104, 109, 118, 160, 167, 172
Mâzenderân 78-80, 85-86, 88, 115-118, 120
Memlûkler 16, 103, 119, 123, 128, 144, 150-151
Menteşe 164
Menteşeoğulları 160
Mikhail Gerasimov 43

Miranşah 72, 74, 77, 80, 95, 103,
108-109, 115, 120, 139-
140, 143, 150, 160-161,
172-173

Mirza Miranşah 108, 109, 140,
160-161

Mirza Ömer Şeyh 103, 108, 113,
118

Mısır 16, 119, 147, 148, 149, 151,
155

Moğollar 53, 58, 155, 186, 190

Mübarek Şah, Sancârilerin reisi
23, 48

Mugan 92

Muhammed Sultan 58, 120, 136,
143, 163-164, 166, 178

Musa Çelebi 166

Muzafferiler 53, 72, 117

N

Niğbolu 159, 161

O,Ö

Olca Terken Aga 36, 46, 49

Osmanlılar 119-120, 135, 141,
145, 162, 192

Osmanoğulları 17, 120

Otrar 62, 65, 103, 110, 114, 173-
174, 178

Özbekistan 169

Özü Nehri 132

R

Rey 79, 86, 87, 143

S,Ş

Şah Mansur 117-118

Şah Şuca 78, 97

Samara 113

Samur Nehri 94

Saray Mülk Hanım 38, 51, 56

Sar Buka, Kıpçak şefi 58, 59, 60

Saruhan 164

Savran 62, 67, 103, 107-109, 112,
114

Schiltberger, Avrupalı 99

Şehrisebz 23, 25, 76

Semer kand 22, 24-25, 32, 35-36,
39, 41, 43-44, 46, 49-51,
54-57, 59-62, 69, 73-74,
76, 80, 83, 85, 87, 89, 91,
99-100, 104-106, 108, 110,
114-116, 130, 135-136,
138-139, 142-143, 169,
171, 174-176, 178

Serbedâriler 53, 72

Seyhun Irmağı 176

Seyhun Nehri 58, 78, 103, 108,
110

Simnan 86

Sind Nehri 116, 137

Şiraz 78, 99-101, 105, 117-118,
120, 172

Şiraz Kalesi 117

Şirvan 90, 93, 127-128, 134

Sistan 41, 44, 48, 82-83, 95, 115

Sivas 119, 121, 124-126, 134, 142,
146, 147, 150, 157-158

Suğnak 62, 65, 67, 103

Süleyman Çelebi 159, 161, 163,
166

Suli Bey, Dulkadiroğlu 123

Sultaniye 86-88, 121, 135, 144

Suriye 16, 19, 85, 92, 119, 123,
124, 126, 141, 144, 147,
150

Suyurgatmış 39, 40, 51

- T**
- Tarmaşirin, Kebek Han'ın kardeşi 23-24
- Tebriz 86, 88, 90, 92-94, 102, 140, 143, 151
- Tekina, Turagay'ın hatunu 21-22, 26, 28-30
- Terek Irmağı 129
- Tiflis 93
- Timur 10-11, 15, 17-20, 27-40, 42-69, 71-151, 153-167, 169, 172-178, 180-183, 185-192
- Timurlu Rönesansı 19
- Timur Melik Oğlan 66
- Timurtaş, Memlûk Sultanı Halep Naibi 147
- Tire 164, 185
- Tirmiz 24
- Tobol 113
- Toga Timurlular 53, 72, 85
- Toktamış 61-68, 90, 92, 94-96, 100-114, 124, 126-134, 139-140, 186
- Trakya 165
- Tuğluk, Doğu Türkistan hâkimi 46-47, 137
- Turagay, Barlas aşireti reisi 21-23, 26, 28-31, 45
- Türkistan 19, 32, 45-47, 91, 187, 191
- Türkmen 16, 123, 145, 182
- Ü,Û**
- Üç Kilise 122, 125
- Uluğ Bey 32, 52
- Ürgenç 54, 56, 68, 69, 71, 76, 105-106
- Ürgençliler 68
- Urus Han, Ak Orda Hükümdarı 60- 66, 131
- V**
- Van Gölü 122
- Y**
- Yayık 113

CÜNEYT KANAT - MUSTAFA ALİCAN

TİMUR

YILDIZLARIN BAHTINA HÜKMEDEN

Son Cihangir

Emir Timur...

Sahipkıran...

Yıldızlar onun bahtına güldü, o yıldızların da efendisi oldu.

Siyaset ve askerlik zordu o doğduğunda.

Adalet ve zulüm ikiz kardeş gibiydi gençliğinde.

Merhamet ve sevgi yaşlılığının alın yazısıydı.

Tarihçiler onu bazen zalim, bazen adil yazdılar, bazen merhametli bir sultan olarak göründü ahalinin gözünde, bazen korkunun kendisi.

Küçük bir köyden, cihan hükümdarlığına giden yolda cihangir diye anıldı. Benzersiz bir yönetme gücü vardı. Akıllara durgunluk veren savaş stratejileri...

Bu kitap Türk tarihinin en büyük kahramanlarından biri olan Emir Timur'a dair gerçekçi bir ufuk sunmayı hedefliyor. Orijinal kaynakları yeniden ele alıp, yeni bir nefes kazandırmaya gayret ediyor.

 yeditepeyayinevi.com

 / yeditepekitap

 / yeditepekitap

 / yeditepeyayinevi

